

VILNIAUS PEDAGOGINIS UNIVERSITETAS

Dr. Romanas Jonas Vasiliauskas

**LIETUVIŲ LIAUDIES
PEDAGOGIKA – JAUNOSIOS
KARTOS SOCIALIZACIJOS
FENOMENAS
(XIX a. antroji pusė – XX a. pradžia)**

Habilitacinio darbo santrauka

Socialiniai mokslai

Edukologija (07S)

Vilnius, 2002

Habilitacijos teisė suteikta Vilniaus pedagoginiam universitetui kartu su Šiaulių universitetu 1998 m. liepos 20 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu Nr. 900.

Habilitacijos komitetas

Pirmininkas prof. habil. dr. Bronislovas BITINAS (Vilniaus pedagoginis universitetas, socialiniai mokslai, edukologija 07S);

prof. habil. dr. Romualdas GRIGAS (Socialinių tyrimų institutas, socialiniai mokslai, sociologija 05S);

prof. habil. dr. Vytautas GUDONIS, Rusijos pedagoginių ir socialinių mokslų akademijos akademikas (Šiaulių universitetas, socialiniai mokslai, psichologija, 06S);

prof. habil. dr. Vytautas KARVELIS (Šiaulių universitetas, socialiniai mokslai, edukologija, 07S);

prof. habil. dr. Juozas MUREIKA (Lietuvos mokslų akademija, humanitariniai mokslai, filosofija, 01H);

prof. habil. dr. Kęstutis PUKELIS (Vytauto Didžiojo universitetas, socialiniai mokslai, edukologija, 07S);

prof. habil. dr. Vladas RAJECKAS, Rusijos ugdymo akademijos užsienio narys (Vilniaus pedagoginis universitetas, socialiniai mokslai, edukologija, 07S).

Habilitacijos komiteto viešas posėdis įvyks 2003 m. sausio 24 d. 11 val. Vilniaus pedagoginio universiteto 204 auditorijoje.

Adresas: *Studentų g. 39, LT-2004 Vilnius*

Tel. 2 79 00 53, faks. 2 79 05 48

Habilitacinio darbo santrauka išsiųsta 2002 m. lapkričio 22 d.

Su habilitaciniu darbu galima susipažinti Vilniaus pedagoginio universiteto ir Šiaulių universiteto bibliotekose.

Atsiliepimus siųsti adresu:

Mokslo skyrius, Vilniaus pedagoginis universitetas

Studentų g. 39, LT-2004 Vilnius

Tel. (370 5) 2 79 00 53, faks. (370 5) 2 79 05 48

IVADAS

Lietuvai atgavus nepriklausomybę (1990 m.), atsirado poreikis tautinės kultūros pagrindu kurti visuomenės ateitį, permąstyti žmogaus ir jo ugdymo reikšmę istorijos raidoje remiantis savo tautos bei kitų tautų kultūriniu palikimu.

Vienas iš svarbiausių kriterijų apibūdinant pedagoginį palikimą yra žmogaus santykis su socialiniu visuomenės gyvenimu ir etnine kultūra, kurioje praeitis, dabartis ir ateitis sudaro vieną visumą. Iš įvairių tradicinės lietuvių kultūros sričių – meno, dailės, buities, tautosakos, medicinos – liaudies pedagogika mažiausiai tyrinėta, nors daug šimtmečių jaunoji karta brendo, stiprėjo, plėtojo savo fizines, psichines ir dvasines galias per tradicinį ugdymą. Tėvai, seneliai, proseneliai skiepijo vaikams tiesos, gėrio, grožio, žmoniškumo vertybes, kurių neišugdžius negali egzistuoti nė viena visuomenė. Individo ir tautos charakteris galėjo formuotis tik ankstesnių kartų sukaupto patyrimo ir jo tęstinumo dėka. Ugdymo, kaip svarbiausio kartų tęstinumo veiksnio, paskirtis – tęsti kultūros ir šeimos tradicijas, stiprinti dvasinius kartų ryšius, be kurių neįmanoma socialinė pažanga ir tautos kultūros išsaugojimas.

Kultūros tęstinumo būtinybė ypač išryškėja mūsų visuomenei pereinant nuo planinės ekonomikos prie rinkos, nuo autoritarinių santykių – prie demokratinių. Sparčiai didėjant pasaulio šalių ekonominei ir socialinei integracijai, vis platesnį mastą įgyja globalizacija, kuri, suabsoliutindama materialinę gerovę, atmeta istoriškai susiformavusį tautinės kultūros savitą palikimą. Lietuvai integruojantis į Europos ekonomines struktūras, itin aktualu saugoti savo mentalitetą, „neištirpti“ kitų šalių kultūrose. Kadangi vienas iš tautinės kultūros autentiškumo saugojimo būdų – šiuolaikinės jaunosios kartos ugdymo siejimas su jos įvedimo į visuomenę istoriniu patyrimu, būtina tirti liaudies ir teorinės pedagogikos idėjų vienovę bei ieškoti daugiau galimybių visuomenėje ugdyti savarankišką, laisvą, dorovingą asmenybę.

Mokslinės problemos aktualumas. Liaudies pedagogikos, kaip kartų kultūrinio tęstinumo veiksnio, aktualumą lemia išskirtinis tautinės kultūros vaidmuo ugdant pedagoginę visuomenės kultūrą, reformuojant Lietuvos mokyklą ir švietimą. Lietuvos švietimo reformos dokumentuose tautiškumas laikomas vienu iš svarbiausių ugdymo principų, šiandien jau yra sukurtos etninės kultūros ugdymo programos. Etninė kultūra vis labiau pripažįstama kaip mokomasis dalykas. Etnokultūros turinys (tautosaka, papročiai, tikėjimai, dora) integruojamas į įvairių mokymo pakopų turinį, realizuojamas „[...] per naujas visų tipų, pakopų mokyklų mokymo programas bei vadovėlius“ (I. Čepienė, 1993, p. 227).

Kultūra, kaip praeities ir dabarties vertybių sistema, grindžiamas ne vienas mokomasis dalykas, o visas mokymo procesas. Reformuojamos mokyklos ugdymo turinį grindžiant tautos psichologija, mentalitetu, dvasiniais tautos bruožais, nepaprastai svarbų vaidmenį atlieka liaudies pedagogika, kuri įkūnija tautos dvasinius lūkesčius, idealus, pažiūrų sistemą.

Pedagogine prasme išprususi visuomenė turi ištirti liaudies pedagogiką tokiu lygiu, kad ji, kaip ir kitos etnokultūros rūšys – gimtoji kalba, mitologija, liaudies muzika, dailė, choreografija, astrometeorologija, sudarytų tautos dvasinio gyvenimo pagrindą ir taptų svarbia šiuolaikinės jaunosios kartos savivokai.

Šiuolaikinė šeima išgyvena krizę: kai kurie vaikai sunkiai adaptuojasi gyvenime, lėtai bręsta, ne visiems pavyksta išsiugdyti humaniškumo, pareigos, atsakomybės ir kitas dvasines savybes. Viena iš šios krizės priežasčių – menki, „trūkinėjantys“ šiuolaikinės šeimos ryšiai su prosenelių išpuoselėtomis ugdymo tradicijomis, vaiko įtraukimo į visuomenės gyvenimą istoriniu patyrimu.

Lietuvių liaudies pedagogikos raidai būdingas ėjimas nuo praktikos prie teorijos. Ji apibendrina šimtmečiais kauptą empirinį kartų ugdymo patyrimą, jį išstobulino ugdymo praktikoje, kuri tapo teorinės pedagogikos šaltiniu. Liaudies pedagogika ir mokslinė pedagogika neatsiejamos nuo ugdymo praktikos, nes abi atsirado ir formavosi per praktiką. Šiuolaikinės pedagogikos funkciją įvardija sąvokų triada: „Ugdymo teorija – ugdymo technologija – ugdymo praktika“ (B. Bitinas, 2000, p. 53).

Mokslinė pedagogika, skirtingai nei liaudies pedagogika, svarbiausia laikanti ne praktiką, o teoriją, remiasi istorine pedagogine praktika ir pedagoginėmis idėjomis: teoriniai mokslinės pedagogikos teiginiai, kiekvienas auklėjimo principas, metodas, priemonė turi savo praeitį, raidos sąlygas. Auklėjimo praktika praeityje ir auklėjimo praktika dabartyje viena kitą veikia ir yra susijusios priklausomybės ryšiais, kuriuos būtina tirti.

Problemos ištirtumas. Liaudies pedagogika, kaip visuomeninės sąmonės raiškos forma, iškilo ir formavosi kartu su tauta. Liaudies ugdymo patirties ir tautinės kultūros santykį, individo buvimo tautoje būdą nagrinėjo S. Šalkauskis („Lietuvių tauta ir jos ugdymas“, 1933) ir A. Maceina („Tautinis auklėjimas“, 1934), sukūrę tautinio auklėjimo teoriją.

Liaudies pedagogika, kaip tautinės kultūros dalis, atspindi daugumos tautos žmonių nuo seniausių laikų ilgus amžius kauptą patyrimą, kuris paskatino tolesnę pedagoginės minties raidą. Plačiausiai ir nuodugniausiai Lietuvoje nagrinėta pedagoginė mintis, pagrįsta mokyklinio švietimo (institucinio ugdymo) ir kai kurių pedagoginės minties atstovų idėjomis.

Tautinio auklėjimo problemą Lietuvos mokyklos ir pedagoginės minties

istorijoje nagrinėjo J. Laužikas, M. Karčiauskienė, M. Lukšienė. M. Lukšienė (1970, 1985) analizavo XVIII–XIX a. pirmosios pusės demokratinės ugdymo minties raidą (didaktikos ir auklėjimo kryptis, žmogaus ir švietimo santykį, šviesuomenės vaidmenį švietime, mokyklų, mokytojų, mokinių padėtį). M. Karčiauskienė tyrinėjo pradinio švietimo raidą XIX a. ir XX a. sandūroje, pradinio ugdymo tikslus, turinį, būdus, lietuvių kalbos mokymo reikšmę, ypač plačiai nagrinėjo slaptąjį mokymą, o kartu kėlė ir slaptųjų mokyklų bei liaudies pedagogikos sąveikos idėją (1989). M. Lukšienė, M. Karčiauskienė atskleidė švietimo ir liaudies kultūros santykį – rašytojus, šviesuolius jos vertino kaip demokratinio ugdymo idėjų reiškėjus, daug dėmesio skyrė ir didėjančiam valstietijos vaidmeniui, ir socialinėms, kultūrinėms sąlygoms, lėmusioms švietimo raidą, institucinio ir neinstitucinio ugdymo sąveikai. Tautinio auklėjimo problemą šiuolaikinės demokratinės Lietuvos visuomenės poreikių, žmogaus ir pasaulio ryšio aspektu tyrinėjo L. Jovaiša, tautiškumo ir dorovinio auklėjimo ryšius analizavo V. Aramavičiūtė, tautinės savimonės ir europinio identiteto ugdymą – L. Railienė, A. Endzinas domėjosi specialiojo mokymo raida Lietuvoje nuo seniausių laikų ir kt. Įvairių tipų švietimo mokyklų nuo XIV a. kūrimą ir plitimą Lietuvoje, svarbiausių mokyklinės pedagoginės minties atstovų pedagoginę bei kultūrinę veiklą nagrinėjo nemažai Lietuvos edukologų, kultūrologų (A. Gučas, J. Laužikas, I. Lukšaitė, A. Šidlauskas, K. Simaška, T. Bukauskienė, O. Tijūnėlienė, V. Pupšys ir kt.).

Liaudies pedagogikos raidą lėmė socialiniai, kultūriniai veiksniai. Nustatyti neinstitucinio ugdymo vietą tradicinėje kultūroje galima tik jį nagrinėjant socializacijos, kultūros raidos procese (R. Grigas, J. Vaitkevičius ir kt.). Sociologas R. Grigas (1995) socializaciją apibūdino kaip aplinkos ir praktinės veiklos poveikį žmogui. Išnagrinėjęs ir palyginęs keturių kartų socializaciją, nustatė tų kartų socializacijos panašumus bei skirtumus. Autoriaus aptarti tradicinės visuomenės socialinio reguliavimo per tradicijas, religiją, papročius būdai yra svarbūs tiriant ugdymą, kaip etnosociologinį procesą.

Pedagogas J. Vaitkevičius socialinę pedagogiką nagrinėjo kaip integruotą įvairių socialinių, kultūrinių poveikių vaiko ugdymui tyrimo sritį. Jis socialinio ugdymo ištakų ieškojo lietuvių kultūros istorijoje, pabrėžė socialinių Lietuvos sąlygų – unijų ir okupacijų – reikšmę, slaptųjų mokyklų tautiškumą bei kitas savybes. Autorius nurodė, kad būtina tirti liaudies pedagogiką – susisteminti patirtį, teoriškai ją apibendrinti, ieškoti dėsningumų, taikyti juos šiuolaikinėmis sąlygomis (J. Vaitkevičius, 1988, p. 162–165).

Šiuolaikinės šeimos dvasinis, emocinis gyvenimas labai priklauso nuo tradicinių vertybių perdavimo iš kartos į kartą, papročių ir tradicijų tęstinumo. Todėl šiuolaikinės šeimos edukologija turi būti paremta istorinės šeimos

ugdymo patyrimo analize. Šių laikų edukologai – Z. Bajoriūnas, K. Pukelis, K. Miškinis, J. Uzdila, tirdami šeiminių ugdymo teoriją šiuolaikinės visuomenės poreikių ir reikalavimų aspektu, aptarė ir tautinio ugdymo tradicijas šeimoje.

Tiriant ugdymą kaip kartų tęstinumo sąlygą liaudies pedagogikoje vienu ar kitu aspektu svarbūs teorinės pedagogikos tyrinėtojų – B. Bitino, V. Rajeko, J. Vaitkevičiaus, L. Jovaišos, V. Aramavičiūtės, M. Barkauskaitės, K. Pukelio, A. Juodaitytės, V. Jakavičiaus, A. Grabauskienės ir kt. – darbai, ypač tie, kuriuose pedagoginiai reiškiniai nagrinėjami sinkretiškai, kurie grindžiami istorinės bei teorinės analizės vienove ar kuriuose aptariamas kultūros, šeimos ir pedagogikos santykis bei kiti su liaudies pedagogika susiję klausimai.

Mokymo teorijos raidą Lietuvoje aptarė V. Rajeckas, nepaprastą šeimos reikšmę dvasiniam vaiko ugdymui pabrėžė V. Aramavičiūtė, E. Martišauskienė, vertybinei bendravimo orientacijai – M. Barkauskaitė, O. Tijūnėlienė.

Liaudies pedagogiką tyrė užsienio ir lietuvių mokslininkai. Buvusiose Sovietų Sąjungos respublikose daugiausia tirta, kaip liaudies pedagogikos idėjos ir auklėjimo patyrimas atsispindi tautosakoje.

Gruzinių auklėjimo idėjas tautosakos kontekste nagrinėjo A. Chintibidzė (1951, 1967), čiuvašų – G. Volkovas (1958, 1966, 1970, 1974, 1999), azerbaidžaniečių pasakose ir priežodžiuose įprasmintas protinio ir dorinio ugdymo idėjas – A. Gašimovas (1957), ukrainiečių liaudies pedagogiką – E. Gjavavko (1974), M. Stelmachovičius (1989), adygų-čerkesų – I. Šorovas (1993, 1999), baltarusių – A. Grymac, L. Vareneckaja (1996), estų pedagoginės minties raidą – A. Elango (1979), suomių – V. Ruoppila (1954), L. Virtanen (1977). Latvių tautosakininkė V. Grēblē (1970) tyrinėjo vaikų gyvenimą ir darbą latvių liaudies dainose. Lietuvių liaudies vaikų dainas, jų auklėjamąją funkciją tyrinėjo P. Jokimaitienė (1970).

Nuo 1970 m. pradėjus domėtis teoriniais liaudies pedagogikos klausimais, G. Volkovas įvedė sąvoką *etnopedagogika*, kurios tyrimo dalyku laikė liaudies pedagogiką. G. Volkovas liaudies pedagogiką siejo su istoriniu auklėjimo patyrimu ir idėjomis, o etnopedagogiką – su istorinio pedagoginio palikimo teoriniu apibendrinimu.

Apibendrinant Rytų Europos mokslininkų įvairių tautų liaudies pedagogikos tyrinėjimus, galima teigti, kad susiformavo dvi aiškios jos kryptys: tautosakinė, tirianti idėjas ir patyrimą, ir etnografinė-pedagoginė, atskleidžianti realią liaudies ugdymo praktiką, papročius, tradicijas.

Vakarų šalių mokslininkai rėmėsi skirtinga metodologija ir pedagogine leksika, tačiau, nepaisant to, susiformavo įvairios tyrimų kryptys, giminiškos etnopedagogikai. Konceptualiniu požiūriu ugdymą jie nagrinėjo trimis lyg-

menimis – žmonijos, tautos ir individo, t. y. asmenybės kultūroje ir pasaulyje. Ši tyrimo kryptis buvo vadinama *kultūra ir asmenybė*, o sukaupus daugiau duomenų apie vaiką kultūroje – *pedagogine (psichologine) antropologija*. Žymiausi šios krypties atstovai – M. Herskovits (1964), F. Boasas (1932), M. Mead (1963), remdamiesi etnografijos duomenimis, nagrinėjo, kaip bręsta vaikai ir paaugliai Azijos ir Afrikos primityvių tautų kultūroje, atskleidė aplinkos, auklėjimo, tarpusavio santykių šeimoje įtaką vaiko socializacijai. XX a. pradžioje F. Boasas nustatė, kad gyvenimo savitumai daro įtaką individo socialinei integracijai. M. Mead tyrė įvairių tautų vaikus stebėjimo ir lyginimo metodu ir priėjo išvadą, kad vaiko socializaciją lemia tautų gyvenimo būdo ypatybės, vyro ir moters vaidmenys, darbo pagal lytį pasidalijimas. Autorės tyrimo duomenimis, įvairių tautų vaikų nevienodos socialinės, psichologinės, pedagoginės sąlygos lėmė jų raidos skirtynes. Atliekant tyrimus galutinai susiformavo nuostata, kad kultūros galima įgyti mokantis, todėl kiekvieną naują grupės narį reikia jos mokyti nuo vaikystės. Mokyti kultūros žmogų labiausiai skatina jo troškimas apdovanojimo arba noras išvengti bausmės.

Žmogaus brendimo savo etnose idėją, kultūros ir auklėjimo santykių tyrė B. Whiting (1963), J. Whitingas (1941), J. Honigmanas (1967), V. Barnouw (1979) ir kt. Pedagoginės antropologijos tyrimams reikšmingas B. Whiting projektas „Šešių kultūrų vaikai“. Vaikų ugdymo tyrimai buvo grindžiami etnografijos duomenimis ir šiuo pagrindu vėliau susiformavo įvairios etnografinio ugdymo tyrimų kryptys – *ugdymo etnologija, ugdymo etnografija, ugdymo antropologija* ir kt.

XX a. antrojoje pusėje plečiantis etnologinių mokslų diferenciacijai, vis daugiau dėmesio buvo skiriama vaikystei. Vaikystės tyrimų kryptčiai plėtojantis didelę reikšmę turėjo P. Aries veikalas „Vaikystės amžiai. Šeimos gyvenimo socialinė istorija“ (1962), kuris galutinai įteisino vaikystę, kaip savarankišką tyrimų sritį. P. Aries, taip pat O. Ritchie, M. Koller (1964), I. Konas (1988) vaikystę traktavo kaip socializacijos procesą, kuriame vaikas įtraukiamas į socialinių santykių sistemą, mokosi gyventi tarp suaugusiųjų, laipsniškai tampa bendruomenės nariu. Vakarų šalių mokslininkų požiūrį į vaikystę plačiai tyrinėjo A. Juodaitytė (2002).

Tiriant vaikystės statusą socializacijos istorijoje, didelė reikšmė buvo teikiama kartų santykių raidai. Šiuo požiūriu reikšmingi N. Elias (1983) tyrimai, kuriuos atlikdamas autorius atskleidė, kaip tarp vaikų ir suaugusiųjų didėjantis atstumas veikė civilizaciją. Istorinė vaikų auklėjimo praktika atsispindėjo tyrimuose, kuriuos atliekant buvo nagrinėjama šeimos istorija (K. Wrightson, 1982).

Glaustai aptarus Rytų ir Vakarų šalių mokslininkų atliktus vaikų ugdymo istorijos raidoje tyrimus, galima teigti, kad:

1. Skirtingai nei Rytų Europos, kurioje dominavo etnopedagoginė ir etnopsichologinė tyrimų kryptys, Vakarų šalių mokslininkų tyrimuose dėl skirtingos metodologijos susiformavo įvairesnės tyrimų kryptys – antropologinė, etnologinė, etnografinės vaikystės, vaikų ugdymo istorinėje šeimoje ir kt.
2. Rytų Europos šalių mokslininkai kai kurių tautų liaudies pedagogikos idėjas daugiausiai nagrinėjo nesiedami jų su konkrečia epocha, nes rėmėsi tautosaka ir etnografija. Vakarų šalių mokslininkai tyrė ne tik savo, bet ir kitų tautų pedagogines kultūras, jas lygino.
3. Vakarų šalių mokslininkai, atlikdami tyrimus, griežčiau laikėsi istorizmo, sąryšio su epocha principo, vietoj sąvokos *liaudies pedagogika* vartojo sąvokas *ugdymo praktika*, *ugdymo antropologija*. Vakarų šalyse anksčiau susiformavo mokslinė pedagogika, todėl liaudies pedagogika buvo traktuojama kaip istorijos raidos etapas.
4. Tyrimo metodologijoje vadovautasi nuostata, kad skirtingos tautų geografinės, socialinės, ekonominės sąlygos lemia skirtingus vaikų auklėjimo šeimoje stilius. Pavyzdžiui, išskiriami savarankiškumo ugdymo amerikiečių šeimoje, profesijų tęstinumo japonų šeimoje auklėjimo stiliai.

Vakarų šalių mokslininkų tyrimams būdinga tai, kad jie siekė nustatyti tam tikros pažinimo srities ir ugdymo santykį. Pavyzdžiui, tirdami antropologijos teoriją, jie aiškinosi, koks yra žmogaus ugdymas. Panašiai tyrė kultūrą, etnologiją, šeimos istoriją. Nepaisant metodologijos, sąvokų vartojimo skirtubių, Rytų ir Vakarų mokslininkus siejo bendras tikslas – atskleisti vaikų ugdymo ir socializacijos raidą, įvairių tautų pedagoginės kultūros savitumus.

Terminą *liaudies pedagogika* pirmasis į lietuvių pedagoginę leksiką 1924 m. įvedė J. Vabalas-Gudaitis, pavadindamas ją istorine pedagogija. Auklėjimą šeimoje jis laikė svarbiu kartų tęstinumo veiksnium, nes „[...] visuose kultūros laipsniuose pirmi auklėjimo žingsniai atliekami šeimynoje“ (J. Vabalas-Gudaitis, 1924, p. 423).

Lietuvių mokslininkai tyrė šias liaudies pedagogikos problemas: mįslių reikšmę ugdant vaikus – G. Gučienė (1968), pasakų svarbą – M. Lazauskienė (1972), skatinimo ir bausmių metodą – E. Adomavičienė (1981), liaudies ugdymo funkciją – vaiko rengimą darbui – R. Vasiliauskas (1974), liaudies pedagogines idėjas ir patyrimą Žemaitės kūryboje – R. Vaivada (1994).

Mįsles, kaip liaudies pedagogikos priemonę, ir mįslių panaudojimą ugdant ikimokyklinio bei jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikus darželyje ir mokykloje nagrinėjo G. Gučienė. Mįslėse ji išvelgė protinio bei estetinio lavinimo galimybes, atskleidė mįslių meniškumą, jų reikšmę vaiko vaizduotei,

nustatė kriterijus, pagal kuriuos mįsles galima parinkti vaikams.

M. Lazauskienė nagrinėjo pasakas, kaip pažiūrų formavimo ir įtikinimo priemonę, vaikų dorinio auklėjimo procese XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje. G. Gučienės ir M. Lazauskienės tyrimai reikšmingi, nes jos: 1) suformulavo pasakų bei mįslių tyrimų aspektus, tautosaką nagrinėjo kaip liaudies pedagogikos priemonę, atskleidė valstiečių požiūrį į vaikų auklėjimą ir jo reikšmę auklėjimo praktikai; 2) nagrinėjo tautosaką kaip gyvą tradiciją, aptarė jos tęstinumą, visuomeninę reikšmę bei istorines, kultūrinės jos gyvavimo sąlygas; 3) pagrindė tautosakos naudojimą auklėjimo teorijoje ir praktikoje.

E. Adomavičienė nagrinėjo vertybinį požiūrį į skatinimą, fizines ir morales bausmes lietuvių pedagogikos istoriografijoje bei liaudies ugdymo praktikoje. Autorė nustatė kai kuriuos skatinimo ir bausmių būdus istorinėje šeimoje, atskleidė, kaip šis ugdymo patyrimas perduodamas vėlesnėms kartoms, kokios yra socialinės fizinių bausmių priežastys ir kokia dažno jų naudojimo žala vaiko asmenybei.

Liaudies pedagogika, kaip vienintelis tradicinės visuomenės rengimo profesijai veiksnys, istorijos raidoje išstobulino jaunosios kartos įtraukimo į darbą būdus ir priemones, kurias nagrinėjo R. Vasiliauskas. Vaikus įtraukiant į darbą buvo siekiama ne vien darbinio, bet ir socialinio, dorinio, estetinio auklėjimo tikslų. Autorius nustatė, kad ilgus amžius žmogui kaupiant ugdymo patirtį, susiformavo darbinio ugdymo teorija, kuri liudija, kad darbštumas funkcionuoja kaip įvairias psichines savybes (protą, valią, jausmus, pažiūras, nuostatas) integruojantis veiksnys.

R. Vaivada tyrinėjo, kaip kalendoriniais papročiais buvo ugdomas vaikų požiūris į gamtą, darbą, žmogų. Jis ne tik atskleidė liaudies pedagogikos idėjas ir patyrimą Žemaitės kūryboje, bet ir išskyrė bei aptarė jos, kaip liaudies pedagogės ir valstiečių gyvenimo vaizduotojos, pedagoginės veiklos periodus: švietėjos darbas Užventyje (1892–1893 m.), daraktoriavimas Graužikuose (iki 1905 m.) ir vedėjavimas Vilniaus prieglaudoje (1914–1915 m.).

Aptarus lietuvių liaudies pedagogikos tyrimus matyti, kad jie orientuoti į atskirus dalinius klausimus: ugdymo priemones, metodus, darbinį auklėjimą. Kadangi tyrinėtojai daugiausia dėmesio skyrė atskiriems klausimams, liko neaptartas vaiko santykis su ugdomąja aplinka tradicinėje kultūroje, jo socializacija, tradicinės socializacijos institucijos ir būdai. Nenagrinėtos liko ir šios svarbios lietuvių liaudies pedagogikos problemos: liaudies pedagogika, kaip socialinis-istorinis reiškinys, istoriškai susiformavę vaizdiniai apie žmogaus ugdymą, t. y. žmogaus idealas, vaikas, kaip auklėjimo objektas ir subjektas, ugdymo tikslai. Nors žmogaus ugdymo veiksniai – gamtą, šeimą, papročius, tradicijas, religiją, tikėjimus – kai kurie autoriai aptarė, tačiau jų, kaip liaudies

pedagogikos problemų, nenagrinėjo, neatskleidė jų funkcijų. O juk minėti žmogaus ugdymo veiksniai, kaip svarbiausi tradiciniai socializacijos būdai, lėmė tradicinių vertybių perdavimą iš kartos į kartą.

Taigi mūsų tiriamos *problemos aktualumą* lėmė socialiniai jaunosios kartos ugdymo poreikiai. Kadangi trūko apibendrinamojo pobūdžio liaudies pedagogikos tyrimų, kurių duomenis būtų galima panaudoti svarbiausioms pedagoginės minties kryptims atskleisti, pasirinkome tyrimo temą „Lietuvių liaudies pedagogika – jaunosios kartos socializacijos fenomenas (XIX a. antroji pusė – XX a. pradžia“.

Tyrimo objektas – vaikų ir jaunimo socializacija tradicinės kultūros kontekste.

Tyrimo tikslas – atskleisti liaudies pedagogikos įtaką vaiko socializacijai, individo socializacijos bruožus tradicinėje kultūroje, jų reikšmę pedagogikos teorijai ir praktikai.

Tyrimo uždaviniai:

1. Apibrėžti jaunosios kartos socializacijos sampratą lietuvių liaudies pedagogikoje.

2. Atskleisti liaudies pedagogikos raidos istorines-kultūrinės sąlygas ir jų įtaką jaunimo socializacijai.

3. Nustatyti liaudies pedagogikos ypatumus ir jų reikšmę jaunimo socialinei kultūrai.

4. Išnagrinėti liaudies ugdymo veiksnių ir veikėjų įtaką jaunimo auklėjimui.

5. Atskleisti auklėjimo turinį ir jo rūšių tarpusavio ryšius liaudies ugdymo praktikoje.

6. Išanalizuoti liaudies pedagogikos, kaip socializacijos šaltinio, principus, metodus ir priemones.

Tyrimo metodologinis pagrindas – liaudies pedagogikos analizės siejimas su konkrečios epochos socialiniu-kultūriniu gyvenimu. Pasak A. Maceinos, „ligšiolinių pedagogikos istorikų darbai mažai buvo vaisingi dėl to, kad daugumas jų ugdymą tyrinėjo taip, tarsi jis neturėtų jokių ryšių su visuotiniu gyvenimu. Čia jis būdavo atskiriamas nuo bendrojo dvasios vyksmo ir išjungiamas iš laiko ir erdvės kultūros“ (A. Maceina, 1936, p. 161).

Kadangi trūko empirinių liaudies pedagogikos tyrinėjimų, teko kurti liaudies pedagogikos sąvokų sistemą, suformuluoti bendruosius tradicinio ugdymo klausimus, išskirti ir aptarti svarbiausius ugdymo principus, kryptis, sukurti teorines prielaidas empirinei medžiagai sisteminti. Darbo logika grindžiama šiomis premisomis: nuo bendrųjų klausimų einama prie dalinių, tradicinis ugdymas nagrinėjamas kaip žmogaus santykio su kultūra problema,

etninės aplinkos savitumas laikomas svarbiu pedagoginės kultūros bruožu, istorinė pedagoginės patirties analizė grindžiama vaiko ugdymo ir jo amžiaus, lyties atitikimo principu, įvairių vaiko ugdymo kryptų jungtimi laikoma jo socializacija.

Tradicinės pedagoginės kultūros raidos chronologinės ribos plačios: jos ištakos siekia pirmąją bendruomenę, tolesnė raida vyko viduramžiais, tautinio atgimimo periodu XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje. Tradicinės pedagoginės kultūros raidą tiriant istoriniu požiūriu galima išvengti siaurumo ir vienpusiškumo, tačiau kadangi yra nedaug šaltinių, kuriuose analizuojama visuomenės ugdymo raida iki raštijos atsiradimo, sunku suvokti liaudies ugdymo pokyčius nuo seniausių laikų ligi dabarties. Kita vertus, viename darbe sunku aptarti per įvairius istorijos periodus susiformavusį pedagoginį palikimą. Todėl mes tradicinę (pagoniškąją ir krikščioniškąją) pedagoginę kultūrą analizuosime tik tiek, kiek ta analizė padės atskleisti jaunimo socializaciją lietuvių liaudies pedagogikoje tiriamuoju laikotarpiu (nuo XIX a. antrosios pusės ligi XX a. trečiojo dešimtmečio).

Tyrimo metodai ir organizavimas

Atliekant tyrimą buvo taikomi šie metodai:

- 1) įvairių tautosakos, etnografijos, kraštotyros šaltinių analizė, sintezė ir istorinis-pedagoginis šių šaltinių interpretavimas;
- 2) lyginamoji istorinė analizė – istorinių-pedagoginių faktų lyginimas;
- 3) retrospektyvinė-genetinė analizė, siekiant atskleisti istorinių bei pedagoginių procesų raidą, pokyčius, einant nuo ankstyvesnių formų prie vėlyvesnių;
- 4) vyresnio amžiaus žmonių apklausos metodai: pokalbis, anketa, prisiminimai.

Siekiant išsiaiškinti senuosius socialinio vaikų patyrimo kaupimo būdus, atliekant tyrimą buvo remtasi: 1) etnografijos šaltiniais, 2) tautosakos šaltiniais, 3) archeologijos šaltiniais, 4) istorijos šaltiniais (jais remiantis buvo daromos išvados apie istorines, socialines vaikų socializacijos sąlygas), 5) keliautojų, apsilankiusių Lietuvoje įvairiais istorijos periodais, kelionių aprašymais, 6) memuarais, 7) lietuvių rašytojų klasikų veikalais.

Taip pat remtasi Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto, Lietuvos istorijos instituto Etnografijos sektoriaus, M. Mažvydo bibliotekos Lituanistikos skyriaus, Šiaulių „Aušros“ istorinio-etnografinio muziejaus, Vilniaus universiteto Mokslinės bibliotekos Rankraščių skyriaus etnografinių ekspedicijų medžiaga.

Svarbiausi tyrimo etapai

1. 1971–1974 m. siekta nustatyti, kaip tradicinėje lietuvių šeimoje vaikai

buvo auklėjami darbu, kaip buvo ugdomas jų darbštumas, kokiais būdais vaikai buvo pratinami dirbti, kokios buvo darbinio auklėjimo tradicijos. Šiam tikslui parengta anketa „Darbinis vaikų auklėjimas lietuvių valstiečio šeimoje (XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje)“, kurią naudojant apklausta 280 valstiečių iš įvairių etnografinių Lietuvos regionų: Rytų Aukštaitijos (107), Žemaitijos (79), Pietų ir Rytų Dzūkijos (atitinkamai 33 ir 31), Suvalkijos (30).

1970 m. gyventojų surašymo duomenimis, Lietuvos kaime gyveno 210 029 žmonės, vyresni negu 65 metų. Tuo metu dar tebebuvo gyva karta, kurios atstovai iš tėvų pasakojimų prisiminė apie pobaudžiavinį laikotarpį, taip pat apie vaikystę XIX a. ir XX a. sandūroje. Siekiant atskleisti ugdymo pagal lytį tradiciją, apklaustas vienodas valstiečių vyrų ir valstiečių moterų skaičius, naudota bandomoji, o vėliau – patobulinta anketa. Kiekvienai homogeniškai etnografinio regiono apklaustųjų grupei atstovavo ne mažiau kaip 30 pateikėjų. Nemaža medžiagos dalis buvo surinkta istorinėse Lietuvos vietovėse – Kernavėje, Merkinėje, Dubičiuose – tuo metu organizuotose ekspedicijose. Vėliau šiose vietovėse surinkta medžiaga buvo apibendrinta straipsniuose, pateiktuose atitinkamų regionų kultūrą nagrinėjančiuose leidiniuose, pvz.: „Kernavė“ (red. V. Milius, Vilnius, 1972); „Dubičiai“ (red.: V. Milius, K. Račkauskas, A. Tyla, N. Vėlius, A. Vidugiris, K. Vosylytė, Vilnius, 1989).

2. 1975–1985 m., siekdami nustatyti dorovinę darbo paskirtį, tai, kaip pakitusiomis sąlygomis šeimoje ir mokykloje buvo skiepijamas mokinių darbštumas, pagal parengtą anketą „Mokinių darbštumo ugdymas“ tyrėme 320 paauglių iš įvairių Respublikos regionų. Nustatėme, kad ne visos šeimos perėmė istorijos raidoje susiformavusias darbinio auklėjimo tradicijas, požiūrį į vaikų pareigas ir atsakomybę.

Tyrimo rezultatai (dešimtys straipsnių) buvo paskelbti spaudoje – žurnaluose „Šeima“, „Tarybinė mokykla“, „Tarybinė moteris“, „Šeimos kalendorius“ ir kt. leidiniuose.

3. 1990–1998 m. jau Nepriklausomoje Lietuvoje atliktas tęstinis vyresnio amžiaus žmonių tyrimas. Sovietmečiu ideologiniai varžtai, draudimai, primityvi ateizacija trukdė į anketas įtraukti klausimus apie vieną svarbų vaiko asmenybės formuojantį veiksnį – religiją. Religija ir etnokultūra, kaip artimos, viena kitą sąlygojančios ir papildančios dvasinio gyvenimo sritys, buvo netirtos. Siekdami nustatyti religinio auklėjimo reikšmę vaiko socializacijai, religinio ir dorinio auklėjimo ryšius, aptarti šeimos brandos papročius, pagal naujai parengtą anketą „Lietuvių liaudies pedagogika“ apklausėme 110 vyresnio amžiaus žmonių iš įvairių Lietuvos vietovių. Surinkta medžiaga papildė iš kitų šaltinių gautus duomenis.

Teorinis tyrimo naujumas

Lietuvių liaudies pedagogikos įtaka vaiko socializacijai, jos vaidmuo ir funkcijos lietuvių tradicinėje visuomenėje rengiant jaunąją kartą netyrinėtos, neatskleista vaiko artimos aplinkos, socializacijos veiksnių – gamtos, šeimos, papročių, tradicijų, religijos, tikėjimų – įtaka jo ugdymui.

1. Pirmą kartą sistemingai ir kompleksiskai, kaip mokslo objektas, buvo tiriamos lietuvių liaudies pedagogikos galimybės socializacijoje, liaudies pedagogikos ištakos ir raidos tendencijos iki XX a. pradžios.

2. Išanalizuotas šeimos gyvenimo būdas ir ugdomoji vaiko aplinka, kurios pagrindu funkcionavo istorines bei kultūrinės sąlygas atitinkanti socializacijos sistema, orientuota į jaunimo ugdymą liaudies pedagogikos priemonėmis.

3. Atliekant liaudies pedagogikos tyrimus, pirmą kartą buvo taikomas ugdymo patyrimo integralios analizės principas. Liaudies ugdymo praktikos analizė buvo grindžiama šiais vaiko ugdymo ir aplinkos integralumo principais:

- tarpdalykinio pažinimo – liaudies pedagogikai giminiškų mokslų žinios panaudojamos, siekiant nustatyti ugdymo patyrimo reikšmę bendrame kultūros kontekste;
- socializacijos – vaikas traktuojamas kaip integrali asmenybė, sąveikaujanti su tradicine gyvenamąja aplinka, kuri daro įtaką jo raidai;
- skirtingų auklėjimo krypčių – dorinio, religinio, darbinio, estetinio auklėjimo – ryšių, atskleidžiančių bendruosius liaudies pedagogikos bruožus, vienovės;
- lietuvių mokslininkų (P. Jokimaitienės, A. Gučienės, M. Lazauskienės, E. Adomavičienės, R. Vaivados, R. Vasiliausko) atliktų tyrimų susiejimo integraciniais ryšiais;
- šiuolaikinės ugdymo teorijos ir praktikos siejimo su istorine raida ir praeities pedagoginiu palikimu.

4. Nustatyta liaudies pasaulėvokos reikšmė socialiniam, darbiniam, doriniam, estetiniam auklėjimui.

5. Parengta ir taikyta liaudies pedagogikos žinių rinkimo bei duomenų kaupimo metodika.

6. Atrinkti ir analizuoti rankraštiniai, spausdinti bei etnografijos, tautosakos, kraštotyros šaltiniai, kuriais dar nebuvo remtasi, susisteminta ir apibendrinta šių šaltinių medžiaga.

7. Atskleistas užsienio šalių mokslininkų indėlis tiriant vaiko socializaciją įvairių tautų etnokultūroje.

Praktinė darbo vertė ir naujumas

Autoriaus padarytos išvados apie vaiko socializacijos veiksnius tradicinė-

je kultūroje, sukaupia faktinę medžiagą, atskleidžianti liaudies pedagogikos priemonių reikšmę vaiko socializacijai bei auklėjimo praktiką tradicinėje šeimoje, nauji teiginiai apie liaudies pedagogiką, kaip tarpdalykinio pažinimo sritį, yra reikšmingi, nes:

- padeda išvengti pedagogikos teorijos teiginių suabsoliutinimo, jos atotrūkio nuo istorinių šaknų, tradicijų, gyvenimo;
- atskleistos senųjų papročių, tradicinio darbo, vaikui artimos aplinkos ugdomosios galimybės lemia jų panaudojimo tikslingumą; iš istorinio-pedagoginio palikimo atmetus tai, kas nereikšminga, iškeliamas racionaliausias, objektyviausias, vertingiausias, ilgaamžės auklėjimo praktikos patikrintas patyrimas, taikytinas šiuolaikinėje ugdymo praktikoje ir teorijoje;
- mūsų atliktas tyrimas skatins atlikti tolesnius lietuvių pedagoginės minties tyrimus, padės atskleisti senojo ugdymo bruožus, jo demokratėjiškumą ir reikšmę tautos kultūrai, padės atsekti ne tik valstiečių, bet ir kitų visuomenės sluoksnių auklėjimo praktiką, bus jų lyginimo pagrindas;
- tyrimo duomenys bus teorinis pagrindas ikimokyklinėse įstaigose, rengiant ugdymo programas, jie padės pasirinkti etnokultūros ugdymo kryptį, pedagoginiame procese panaudoti tautosaką, papročius, žaidimus;
- tyrimas paskatins pedagogus, studentus kaupti liaudies pedagogikos žinias, apdoroti iš senyvo amžiaus žmonių surinktus duomenis, o atlikus jų mokslinę analizę, tobulinti teorinį ir mokslinį mokytojų pasirėngimą.

Teoriškai pagrįsti ir ginami šie teiginiai:

1. Nepriklausomoje demokratinėje Lietuvoje vykdant švietimo reformą, pagrįstą tautine kultūra, sudaromos palankios sąlygos istorijos raidoje sukaupią ugdymo patyrimą panaudoti šiuolaikinės šeimos edukologijai plėsti, vaikų ir jaunimo tautiniam, socialiniam, doriniam bei estetiniam auklėjimui gerinti.

2. Lietuvių tauta per ilgą savo istoriją sukūrė ir iš kartos į kartą perdavė gana veiksmingą vaikų bei paauglių neinstitucinio auklėjimo sistemą, įkūnytą lietuvių liaudies pedagogikoje.

3. Liaudies auklėjimo sistemos veiksmingumą vaikui lėmė artimi jo ryšiai su aplinka ir šios sistemos grindimas dorovės principais.

4. Vaikas socializavosi integruodamasis į suaugusiųjų darbo pasaulį ir perimdamas tėvų darbinio gyvenimo būdą.

5. Žmogaus ugdymo idealas, atsispindėjęs tautosakoje, atitiko dorinio auklėjimo programą, kuria remiantis į vaiko sąmonę skiepyta tradicinė dora.

6. Amžių būvyje etninėje kultūroje susiformavo autoritariniai ir paritetiniai ugdymo būdai.

7. Šiuolaikinis ugdymas negali būti suprastas be istorinės ugdymo raidos.

Šiame darbe apibendrinti kelių dešimtmečių sistemingų tyrimų duomenys, skelbti Lietuvos ir užsienio mokslo leidiniuose.

Istorinio ir teorinio vaikų ugdymo tyrimo rezultatai apibendrinti monografijoje „Mokinių darbštumo ugdymas“ (1983), taip pat leidiniuose „Pokalbiai apie darbinį auklėjimą“ (1985), „Vertybių ugdymas“ (1992), „Lietuvių liaudies pedagogika kaip mokomasis dalykas“ (2001), paskelbta per 70 publikacijų įvairiuose leidiniuose (habilitacijai pripažintų publikacijų sąrašas pateiktas darbo pabaigoje).

Svarbiausi šio tyrimo rezultatai pateikti mokytojams per pedagogų mokslines, metodines konferencijas, tėvų susirinkimus, Vilniaus pedagoginiame universitete veikusio klasės auklėtojo fakultatyvo seminarus, dešimt metų pagal specialiai parengtą programą studentams skaitomo kurso „Lietuvių liaudies pedagogika“ paskaitas. Amžių būvyje lietuvių sukauptas ugdymo patyrimas ir idėjos aptartos Lietuvos bei tarptautinėse konferencijose, simpoziumuose: 1972 m. konferencijoje „Individo socializacija ir šeima“ Vilniuje (Lietuva), 1980 m. respublikinėje konferencijoje „Darbinio mokymo ir auklėjimo tobulinimas“ Kaune (Lietuva), 1991 m. tarptautinėje konferencijoje „Liaudies pedagogikos humanizmas“ Maskvoje (Rusija), 1992 m. tarptautinėje konferencijoje „Comenius“. Palikimas ir žmogaus ugdymas XXI amžiuje“ Prahoje (Čekija), 1995 m. respublikinėje konferencijoje „Švietimo reforma ir mokytojų rengimas“ Vilniuje (Lietuva), 1996 m. respublikinėje konferencijoje „J. H. Pestalocio pedagoginės idėjos“ Vilniuje (Lietuva), 1999 m. tarptautinėje konferencijoje „Socialiniai-educaciniai pokyčiai ikimokykliniame ugdyme“ Klaipėdoje (Lietuva), 1999 m. VI tarptautinėje mokslinėje konferencijoje „Ugdymo kaita ir šiuolaikinės pedagoginės technologijos“ Vilniuje (Lietuva), 2000 m. XI pasaulio lietuvių mokslo ir kūrybos simpoziume Vilniuje (Lietuva), 2000 m. VI tarptautinėje konferencijoje „Mokslas ir gyvenimo kokybė“ Vilniuje (Lietuva), 2002 m. V tarptautinėje Rusijos-Amerikos mokslinėje-praktinėje šiuolaikinio universitetinio švietimo aktualiais klausimais konferencijoje Sankt Peterburge (Rusija).

DARBO TURINYS IR TRUMPA APŽVALGA

IVADAS

I SKYRIUS. JAUNOSIOS KARTOS SOCIALIZACIJOS SAMPRATA LIAUDIES PEDAGOGIKOJE

1. Socializacija, kaip vaiko ir jaunuolio ugdymo pamatas
2. Jaunimo socializacijos tikslai ir uždaviniai lietuvių liaudies pedagogikoje
3. Liaudies ir socialinė pedagogika

II SKYRIUS. JAUNIMO SOCIALIZACIJA LIAUDIES PEDAGOGIKOS RAIDOJE

1. Lietuvių liaudies pedagogika rankraščiuose ir spausdintuose šaltiniuose bei tyrimuose
2. Lietuvių liaudies pedagogikos ištakos
3. Liaudies pedagogikos raidos tendencijos XIX a. antrojoje pusėje – XX a. pradžioje

III SKYRIUS. LIAUDIES PEDAGOGIKOS YPATUMAI IR SOCIALIZACIJA

1. Liaudies pedagogika – tradicinės kultūros sritis
2. Tarpdalykinis liaudies pedagogikos pobūdis
- 2.1. Liaudies pedagogika ir etnografija
- 2.2. Liaudies pedagogika ir tautosaka
- 2.3. Liaudies pedagogika ir liaudies filosofija

IV SKYRIUS. JAUNIMO SOCIALIZACIJOS VEIKSNIAI IR VEIKĖJAI

1. Šeima – socialinio ugdymo veiksnys
2. Kaimo bendruomenė – vaikų socialinio ugdymo veiksnys
3. Religinės bendruomenės vaidmuo socializacijoje
4. Vaikų bendravimas, kaip socialinis ugdymasis
5. Įgimtų ir įgytų pradų sąveikos suvokimas socialiniame ugdyme

V SKYRIUS. AUKLĖJIMO TURINYS JAUNIMO SOCIALIZACIJOJE

1. Idealo samprata
2. Dorinio idealo turinys
3. Dorinio ir religinio auklėjimo vienovė socializacijoje
4. Dorinio ir darbinio auklėjimo sąsajos
5. Estetinio auklėjimo sąveika su kitomis auklėjimo rūšimis

VI SKYRIUS. JAUNIMO SOCIALINIŲ VERTYBIŲ UGDYMO PRINCIPAI, METODAI IR PRIEMONĖS

1. Liaudies pedagogikos principai
2. Žaidimų reikšmė vaiko socializacijoje
3. Darbo įtaka socializacijai
4. Pratinimo dirbti būdai ir priemonės

IŠVADOS

Dr. Romano Vasiliausko mokslinės publikacijos habilitacijai pripažintuose mokslo leidiniuose

I skyriuje „Jaunosios kartos socializacijos samprata liaudies pedagogikoje“ nagrinėjama *socializacijos* sąvoka, funkcijos, etninės aplinkos įtaka individui, liaudies pedagogika, kaip socializacijos kryptis, jaunimo socializacijos tikslai ir uždaviniai, liaudies pedagogikos ir socialinės pedagogikos santykis. Aptariama vaiko socializacija, pagrįsta jo integracija į tradicinę visuomenę etnokultūrinėmis sąlygomis naudojant liaudies pedagogikos priemones (M. Herskovitsas, I. Konas, A. Mudrikas). Apibūdinant socializaciją tradicinėje lietuvių visuomenėje, buvo remtasi V. Bascomo, B. Betelheimo, F. Elkinio, R. Grigo, G. Handelio, J. Vaitkevičiaus, G. Volkovo ir kt. tyrimais.

Aptariant ugdomąją aplinkos poveikį skiriami trys socializacijos tyrimo aspektai – sociologinis, psichologinis ir pedagoginis, du svarbiausi socializacijos tipai – stichinė ir tikslinga. Liaudies pedagogika veikė jaunimo socializaciją per etninę aplinką, kuri lėmė ugdymo pobūdį. Socializacija liaudies pedagogikoje traktuojama dviem aspektais: plačiąja prasme – kaip individo sąveika su etninių sąlygų visuma ir siaurąja prasme – kaip tikslingas ugdymo procesas. Ugdymui liaudies pedagogikoje visada buvo būdingas istorinis, socialinis-kultūrinis aspektas, kuris rodo, kaip individas natūraliai įsitraukė į gyvenimą ir kaip ugdymas iš stichinio proceso tapo tikslingas. Socialinė pedagogika tiria socialinių sąlygų įtaką žmogui, o liaudies pedagogika – etninę aplinką, glaudžius jaunimo ir daugiau gyvenimo patirties turinčių žmonių ryšius etninėje aplinkoje. Įvairūs liaudies pedagogikos aspektai kartu buvo ir socialinio gyvenimo aspektai: atitinkamo socialinio sluoksnio atstovai išreiškė savo poziciją ir ugdymą, jaunimui padėjo adaptuotis bendruomenėje. Sąvokos *socialumas* ir *bendruomeniškumas* semantiškai artimos. Jaunimo socialinės patirties plėtrą liaudies pedagogikoje lėmė ne tik jo amžius, lytis ar socialinės sąlygos, bet ir priklausomybė etninei žmonių grupei etnokultūrinėje aplinkoje. Jaunimą buvo galima įvesti į visuomenę tik per sąveiką su etnine aplinka įvykdžius jos keliamus reikalavimus. Ugdyme dominavo socialinės aplinkos reikalavimai, todėl socialinio ir etninio ugdymo tikslai daugeliu atvejų sutapo, jo rezultatai atsispindėjo elgesyje, patirtyje, pažiūrose. J. Vaitkevičius socialines idėjas Lietuvoje traktavo kaip liaudies pedagogikos idėjas, nes „[...] etninė tautos pedagogika visada lydėjo ugdymo procesą“ (J. Vaitkevičius, 1995, p. 152).

XIX a. antrojoje pusėje – XX a. pradžioje Lietuvos švietimo institucijų veikla buvo silpnai išplėtotą, todėl vaikas buvo ugdomas bendruomenėje, kur siekta: 1) rengti jį veiklai ir tėvystei, 2) ugdyti jį kaip asmenybę, 3) įvesti jį į kultūrinį visuomenės gyvenimą. Vaiko socializacijos tikslai nebuvo tiesiogiai išsakomi, o atsispindėjo tautosakoje – pasakų, dainų siužetuose. Tautosakos šaltinių analizė rodo, kad lietuviai socializacijos tikslu laikė fiziniu, protiniu,

socialiniu, doriniu, estetiniu požiūriais tobulo žmogaus išugdymą. Darbe analizuojamas lietuvių liaudies pedagogikoje susiformavęs požiūris į tobulo žmogaus ugdymo uždavinius.

Liaudies pedagogika sudėtingas žmogaus socializacijos problemas gali spręsti tik pasitelkusi kitų mokslų – pirmiausia socialinės pedagogikos – idėjas ir duomenis. Šias pažinimo sritis sieja dvi bendros problemos – kartų tęstinumo ir žmogaus ugdymo. Liaudies pedagogiką ir socialinę pedagogiką labai glaudžiai sieja vaikystės socializacija. Liaudies pedagogika remiasi teoriniais socialinės pedagogikos teiginiais, iš kurių aišku, kaip žmogus bręsta sociume, kokios žmogaus socializacijos stadijos, priemonės, stiliai, veiksniai, mechanizmai. Socialinėje pedagogikoje svarbiausi socializacijos mechanizmai – institucinis, stilizuotas, tarpasmeninis, identifikacijos, empatijos ir kt., liaudies pedagogikoje – papročiai, tradicijos, mėgdžiojimas, autoritetas, daugiau dėmesio skiriama etninėms kultūros sąlygoms, socializaciniam tradicijų, papročių, tikėjimų vaidmeniui. Žmogaus socializaciją grindžiant tradicija, pagal kurią jis iš artimos aplinkos perėmė elgesio normas, pažiūras, patyrimą, galima išsiaiškinti žmogaus požiūrį į praeitį, įskiepyti į jo sąmonę praeities palikimą. Aplinkos veiksnių įtaka žmogui praeityje ir dabartyje yra nevysiskai aiški ir nepakankamai iširta.

II skyriuje „Jaunimo socializacija liaudies pedagogikos raidoje“ nagrinėjama istorinių, socialinių, kultūrinių sąlygų įtaka jaunimo socialinei adaptacijai, vis sudėtingesnio patyrimo jaunimui perdavimas, atskleidžiamos liaudies pedagogikos ištakos ir jos raidos tendencijos XIX a. antrojoje pusėje – XX a. pradžioje, aptariamas istoriografinis liaudies pedagogikos aspektas – rankraščiai, spausdinti šaltiniai ir tyrinėjimai.

Liaudies pedagogikos ištakos atsekamos iš materialinės ir dvasinės kultūros, archeologijos, kurią tyrinėjo R. Volkaitė-Kulikauskienė, M. Gimbutienė, L. Vaitkuskienė. Ligi raštijos atsiradimo svarbiausia pedagoginės minties reiškėja, liaudies žinių ir patyrimo enciklopedija buvo tautosaka. Lietuvių tautosaką kaip tautos meninės kūrybos fenomeną plačiai nagrinėjo K. Aleksynas, J. Balys, V. Bagdanavičius, A. Greimas, K. Grigas, P. Jokimaitienė, B. Kerbelytė, N. Laurinkienė, V. Misevičienė, D. Sauka, L. Sauka, S. Skrodenis, B. Stundžienė, N. Vėlius ir kt.

Remiantis archeologijos, tautosakos, etnografijos šaltinių analize, atskleidžiama liaudies pedagogikos raida, kuriai būdinga: vaiko rengimas gyvenimui per veiklą ir jo įtraukimas į visuomenės raidos lygį atitinkančius verslus (medžioklė, žvejyba, gyvulininkystė, amatai), socialinės pažangos įtaka socialinei vaikų brandai, jų tautinei savimonei, ugdymo patyrimo kaupimas stebint ir pamėgdžiojant, elgesio normų, papročių perdavimas per tradiciją. Tradici-

nėje visuomenės socialinėje struktūroje jaunimo socialinė adaptacija vyko iš lėto – pažįstant aplinką, laikantis suaugusiųjų reikalavimų, tikėjimų sistemos. Istorijos, etnografijos, tautosakos šaltiniuose nors ir nevartojama *socializacijos* sąvoka, tačiau jaunimo įvedimas į kultūrą keliamas kaip svarbus liaudies pedagogikos uždavinys.

Aplinkos sąlygoti poveikiai vaiką visada pasiekdavo per šeimą, kuri liaudies pedagogikoje atliko kultūros perteikimo, kartų tęstinumo, žmogaus ugdymo funkcijas. Šeimos tradicijos, jos gyvenimo būdas skatino vaikus laikytis papročių, normų, draudimų, paklusti vyresniesiems, juos gerbti. Senoji karta jaunajai kartai šeimoje perduodavo pažiūrą į gamtą, aukštesnes būtybes, kitus žmones, pačius save sistemą.

Darbe daug dėmesio skiriama senosios, t. y. pagoniškosios, lietuvių pasaulėžiūros ir liaudies pedagogikos santykiui, nes, pasak A. Maceinos, „pedagogikos istorija negali tylomis praeiti pro pasaulėžiūros įtaką ugdymui, nes tokiu atveju ji praeitų pro pagrindinį veiksnį, kurį ugdymas apsprendžia“ (A. Maceina, 1936, p. 5).

Senoji lietuvių pasaulėžiūra ir religija, atsispindinti mitologijoje, apėmė visą dvasinę kultūrą. Pagoniškosios pasaulėžiūros žmogus sudvasino išorinį pasaulį, įsivaizdavo, kad viskas gamtoje – dangaus kūnai, ugnis, žemė, medis – yra gyva, pereina iš vieno pavidalo į kitą, antgamtinės būtybės įsikūnija įvairiose kitose būtybėse, miręs žmogus neišnyksta, o įgyja kitą pavidalą – pereina gyventi į medį, augalą, gyvulį, paukštį, į gimstantį kūdikį.

Darbe analizuojami tikėjimai, žemės, ugnies, vandens, medžio kultai, jų socialinės ir ugdomosios funkcijos. Žmogus, sudvasindamas gamtą, tyrė ją, siekė ją pažinti, mokėsi mąstyti priešingomis kategorijomis, atskirdamas gerį nuo blogio, doroviškai tobulėjo, mokėsi gerbti visa, kas yra aplinkui.

Senoji lietuvių pasaulėžiūra, papročiai, šeimos tradicijos darė didelę įtaką jaunimo socializacijai, nes tai buvo tolesnio žmogaus ugdymo pagrindas. XIX a. antrojoje pusėje liaudies pedagogiką veikė specifinės socialinės, kultūrinės sąlygos. Tuo laikotarpiu Lietuvos švietimui neigiamą įtaką darė carizmo politika: lietuviškos spaudos naudojant lotynišką abėcėlę (1864–1904 m.) draudimas, slaptųjų daraktorių mokyklų draudimas, knygnešių persekiojimas, lietuvių kalbos niekinimas. Parapijinės pradinės lietuviškos mokyklos po 1863 m. sukilimo buvo uždarytos, o caro valdžios steigiamos mokyklos buvo ne švietimo, bet rusinimo priemonė. M. Lukšienės nuomone, slaptųjų mokyklų tinklas buvo tarpinis darinys „[...] tarp namų mokymo ir įprastos mokyklos“. Autorė pabrėžė unikalų jų vaidmenį pedagogikos istorijoje, nes „[...] jos ugdė liaudies pilietiškumo jausmą ir jo patirtį, jaunimo solidarumą su tautos paskelbtu boikotu represijoms“ (M. Lukšienė, 1997, p. 8).

XIX a. antrojoje pusėje – XX a. pradžioje visuomeninis-kultūrinis gyvenimas darė didelę įtaką žmonių tautinei savimonei, besikuriančiai lietuviškai mokyklai ir tradiciniam ugdymui šeimoje bei jų sąveikai. Etnokultūra ir liaudies pedagogika dar tebegyvavo kaip viena sistema, vyresnioji valstiečių karta dar saugojo savo atmintyje šios epochos liaudies pedagogikos bruožus, kuriuos perdavė jaunajai kartai.

Didelį vaidmenį perimant ir išsaugant amžių būvyje susiformavusį liaudies ugdymo patyrimą atliko L. Jucevičius, S. Daukantas, M. Valančius, J. Pabrėža. S. Daukanto, M. Valančiaus asmenybės ir jų darbai turėjo ypač didelę reikšmę tolesnei liaudies išminties plėtrai. S. Daukanto, M. Valančiaus darbus, švietėjišką jų veiklą skirtingi autoriai nagrinėjo įvairiais požiūriais: V. Merkys – istoriniu-kultūriniu, K. Grigas – tautosakos, M. Lukšienė, M. Karčiauskienė – žmogaus ugdymo ir kt.

Liaudies pedagogikos požiūriu S. Daukanto palikime svarbiausia – istorinė lietuvių šeima ir tradicijos, žodinė kūryba, kaip pedagoginės išminties šaltinis ir priemonė, pagrindinės ugdymo sritys (fizinis grūdinimas, dora, pratimas dirbti). Žmogaus ugdymą, kaip tautos istorijos dalį, S. Daukantas nuosekliai aprašė veikaluose „Darbai senųjų lietuvių ir žemaičių“ (1822) bei „Būdas senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių“ (1845).

Ugdant vaiką šeimoje, anot S. Daukanto, ypač svarbi tradicinė aplinka, ūkio darbai, rūtų darželio, žirgo kultas, kaimo bendruomenė, susijusi glaudžiais kaimynystės ryšiais, joje perduodamas patyrimas ir gyvenimo išmintis. Autorius išaukštino tokias liaudies pedagogikos priemones, kaip gimtąją kalbą, papročius, tautosakinę liaudies išmintį. Pedagoginė išmintis plačiai atsispindėjo ir jo tautosakos darbuose („Pasakos masių“, 1835; „Abėcėlė“, 1842; „Pasakos Fedro“, 1846; „Dainos Žemaičių“, 1846), kuriose autorius pabrėžė ugdomąją pažintinę tautosakos reikšmę, pritaikė ją vaikams, atsižvelgdamas į jų amžių. „Abėcėlėje“ pateiktose pasakėčiose vaikeliai mokomi gyventi vienybėje, laikytis liaudies elgesio normų.

M. Valančius, kaip ir S. Daukantas, kūriniuose išaukštino gimtąją kalbą ir pabrėžė žmonių pasiryžimą rašyti liaudies kalba, jų pastangas rinkti tautosaką („Patarlės žemaičių“, 1867), kuria remiantis galima skleisti liaudies ugdymo patyrimą, skiepyti jaunajai kartai religingumą ir dorą. Vaikai ilgus šimtmečius buvo skatinami prisirišti prie žemės, gyvenamosios vietos, jie buvo rengiami dirbti žemės ūkio darbus. Negalėjimas keliauti, pažinti ir perimti toliau gyvenančių žmonių patyrimo stabdė vaikų ugdymo raidą.

M. Valančius skatino jaunąją kartą mokytis amatų, nes jie tradiciniam ugdymui suteikia naują kryptį, praplečia jo turinį. M. Valančiaus kūryboje svarbiausia – tradicinio ugdymo patyrimas, pagarba vyresniesiems, papročių, tra-

dicinių moralės normų laikymasis.

M. Valančiaus idėjos neatsiejamos nuo liaudies pedagogikos idėjų. Jo kūrinėliai, ypač „Vaikų knygelė“, pasakojimo maniera yra artimi pasakoms, kurioms būdingas ryškus gėrio ir blogio supriešinimas. Autorius sumaniai naudojosi išstobulinta liaudies pedagogikos priemone – draudimais, kuriuos suaktualino gyvenimo pavyzdžiais.

Taigi švietimo idėjų M. Valančius neieškojo svečiose šalyse. Tų idėjų pamatu jis laikė liaudies išmintį ir patyrimą, t. y. visa, kas iš praeities perimta vertingiausia. M. Valančius suaktualino pedagoginę išmintį ir patyrimą, atsižvelgdamas į XIX a. žmonių poreikius. Jis išsakė daugelį liaudies pedagogikos idėjų: dvasinio vaikų ugdymo pamatu laikydamas krikščioniškąją moralę, skiepijo jų pagarbą aplinkai, svarbiausiais ugdymo veikėjais laikė tėvus, ypač motiną, o pavyzdį, papročius, tradicijas – svarbiomis auklėjimo priemonėmis. Taigi nors M. Valančius nevartojo *liaudies pedagogikos* termino, jį drąsiai galime vadinti lietuvių liaudies pedagogikos pradininku.

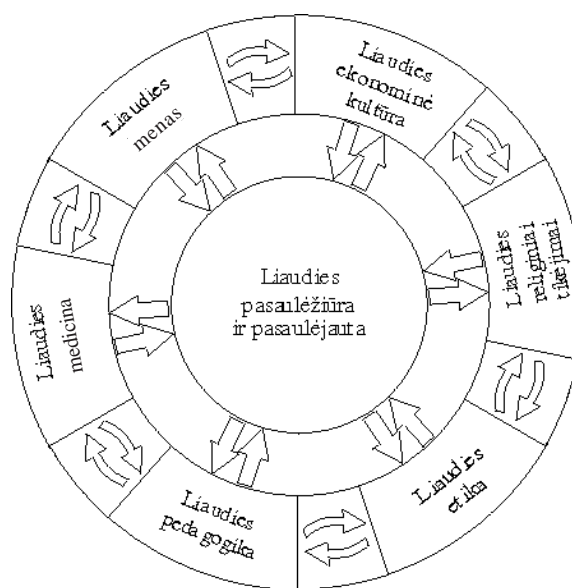
XIX a. antrojoje pusėje plintant spausdintam žodžiui, daugėjo leidinių, skirtų šeimai, labiau imta domėtis tautosaka, kurią rinko ir spausdino J. Basanavičius, M. Grigonis, P. Vileišis, K. Girnius, J. Tumas-Vaižgantas, J. Jablonskis ir kt., lietuvių spaudoje („Aušroje“, „Varpe“, „Mokykloje“ ir kt.) buvo spausdinami straipsniai apie vaikų auklėjimą. Šimtmečiais kauptas tradicinis ugdymo patyrimas ir idėjos vis labiau plito ne žodine tradicija, o spausdintu žodžiu, liaudies pedagogikai ir slaptosioms mokykloms sąveikaujant sukaupta tautosakinė pedagoginė išmintis buvo įtraukiama į lietuviškų mokyklų vadovėlius ir tapo visuomenės domėjimosi objektu. Dėl socialinių, kultūrinių pokyčių demokratėjo šeimos santykiai, kai kurie tikėjimai, žodinė tradicija perėjo iš suaugusiųjų pasaulio į vaikų pasaulį.

Taigi lietuvių liaudies pedagogika XIX a. antrojoje pusėje – XX a. pabaigoje tebegyveno kaip svarbus žmogaus socializacijos veiksnys. Ji išsaugojo nemažą pagoniškąją pedagoginei kultūrai būdingų bruožų, bet kartu, veikiama laikmečio specifinių sąlygų (visuomenės išitraukimo į išsivaduojamąjį judėjimą, pedagoginės visuomenės orientavimosi į tautinę mokyklą, demokratėjančių šeimos santykių), keitė savo ankstesnę paskirtį ir padėjo kurti naujos mokyklos pagrindus.

III skyriuje „Liaudies pedagogikos ypatumai ir socializacija“ remiantis tarpdalykinėmis žiniomis ir faktais analizuojama liaudies pedagogikos vieta ir vaidmuo tradicinėje kultūroje, jos esmė, kultūros ir socializacijos santykis.

Liaudies pedagogika glaudžiai susijusi su liaudies kultūra, kurią etnografiškai požiūriu nagrinėjo B. Buračas, P. Dundulienė, J. Kudirka, I. Merkienė, V. Milius, R. Paukštytė, R. Račiūnaitė, Ž. Šaknys, A. Vyšniauskaitė, istoriniu-

kultūrologiniu požiūriu – E. Aleksandravičius, V. Berenis, I. Čepienė, E. Gudavičius, S. Yla, A. Kulakauskas, I. Lukšaitė, V. Merkys, A. Tyla, R. Vėbra. Liaudies kultūra istorijos raidoje formavosi kaip materialinių ir dvasinių vertybių visuma, jos struktūroje atsispindėjo įvairios gyvenimo sritys (1 pav.).

1 pav. Liaudies kultūros struktūra

Liaudies pedagogikos, kaip integralios liaudies kultūros srities, svarbiausi bruožai – liaudies pasaulėžiūra ir pasaulėjauta. Liaudies kultūra ir tradicinis ugdymas istorijos raidoje nuolat sąveikavo, per kultūrą užsimezgė ryšys tarp vaiko ir subrendusio žmogaus, vaikas mąstė kultūros vaizdiniais. Liaudies ugdymas, įvesdamas vaiką į tradiciją, garantavo kartų tęstinumą. Tradicija – elgesio normų, papročių, tikėjimų, apeigų perdavimas – buvo kultūrą saugantis veiksnys, todėl vaikas šimtmečius buvo skatinamas paklusti kultūros tradicijai.

Liaudies pedagogika, puoselėdama liaudies kultūrą (gimtąją kalbą, tauto-

saką, papročius, tradicijas, tikėjimus), kūrė jaunimo socialinio gyvenimo pagrindus, padėjo jam įsitvirtinti kultūroje. Priešingai nei mokslinė pedagogika, liaudies pedagogika neturi logiškos, griežtos sąvokų sistemos. *Liaudies pedagogika yra medžiaginės ir dvasinės kultūros pagrindu tautoje istoriškai susiformavusi pedagoginių žinių, pažiūrų, idėjų, patyrimo, idealų visuma, orientuota į tradicinių vertybių tęstinumą ir glaudžiai susijusi su ugdymo praktika.*

Lietuvių liaudies pedagogikos objektas – žmogaus ugdymas kultūroje, jos dalykas – liaudies ugdymo savitumas ir dėsniumai. Sąvoka *liaudies ugdymas* artima sąvokai *liaudies pedagogika*. Liaudies ugdymas – bendriausia liaudies pedagogikos kategorija, išreiškianti visų tautos žmonių natūralų tobulinimą šeimos gyvenimo sąlygomis ir atsispindinti tautos kultūroje (tautosakoje, papročiuose, tradicijose).

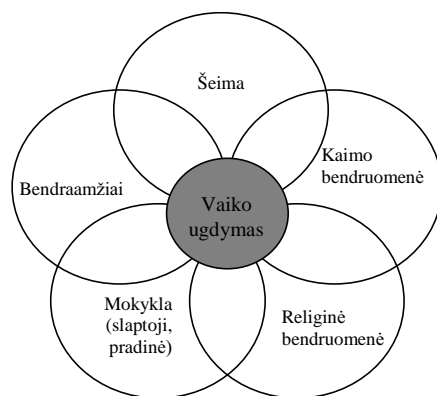
Etnopedagogika - mokslas, kuris nagrinėja liaudies pedagogiką, tradicinių kultūrų auklėjimo dėsningumus ir raidą, sąlygojamą įvairių veiksnių, ir jos įtaką šiuolaikinei auklėjimo sistemai. Liaudies pedagogikos, kaip etnopedagogikos dalyko, traktavimas nepaneigia jos glaudžių ryšių su etnosu.

Liaudies ugdymo patirtis ir išmintis formavosi vientiso gyvenimo kontekste, kuri galima atkurti tik tarpdalykiniu pažinimu, nes „interdisciplinarius žinojimas ir metodologinė tyrinėjimo samprata – tai raktas į organinę kultūros istoriją“ (V. Berenis, 1995, p. 27). Tarpdalykinio pažinimo principas darbe taikomas tradicinį ugdymą ir vaiko pasaulį nagrinėjant glaudžiai susijusių mokslų – etnografijos, tautosakos, sociologijos ir liaudies pasaulėžiūros (filosofijos) – aspektu. Tarpdalykinės žinios įgalino visapusiškai atskleisti jaunimo ir liaudies kultūros sąveiką ir jos įtaką socializacijai.

Jaunimo socializacija – jo tapimas visuomenės nariais – galėjo vykti tik per kultūrą. Žmogus buvo atviras įvairiems kultūros reiškiniams, jis, dalyvaujdamas kultūroje, keitė aplinką. Liaudies pedagogikos ypatumai, kaip glaudi jaunimo ir aplinkos, gamtos sąveika, ugdymo grindimas ankstesne patirtimi, tradicijomis, buvo socializacijos kontekstas.

IV skyriuje „Jaunimo socializacijos veiksniai ir veikėjai“ nagrinėjami jaunimo socializacijos veiksniai – šeima, kaimo ir religinė bendruomenė, bendravimas kaip socialinis ugdymasis, įgimtų ir įgytų pradų sąveikos suvokimas socialiniame ugdyme. Šeima traktuojama kaip pirminė žmonių grupė, tiesioginis jaunimo socializacijos veiksnys. Aptariama tėvų diferencijuoti socialiniai vaidmenys, jų autoriteto reikšmė ugdymui, mokyklos vaidmuo carinėje Rusijoje vykdant antiliaudinę švietimo politiką.

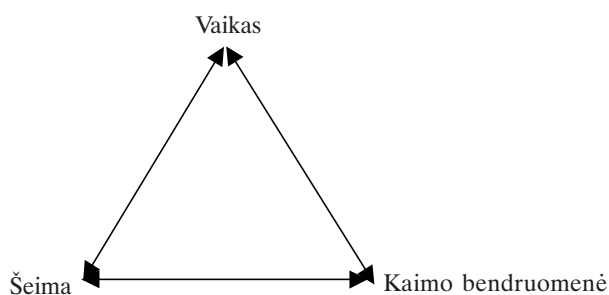
Vaiko socializaciją visuomenėje lėmė įvairūs veiksniai. Kaip matyti iš 2 pav., ji vyko tradicinėse institucijose – šeimoje, kaimo, vaikų, religinėje bendruomenėse.

2 pav. Socializacijos veiksniai

Vienu iš svarbiausių socializacijos veiksnių priimta laikyti mokyklą, tačiau to meto mokyklose galėjo mokytis mažai vaikų. Kaip rodo M. Karčiauskienės tyrimai, lankiusių pradinę mokyklą vaikų skaičius Kauno ir Vilniaus gubernijose augo lėtai (M. Karčiauskienė, 1989, p. 29–30). Kadangi mokykla deramai neatliko socializacijos vaidmens, jį atliko šeima. Šeimoje, kaip svarbiausioje socializacijos institucijoje, buvo sukoncentruotas didelis ugdomasis potencialas, kuris nagrinėjamas darbe.

Šeima, kaip pirminė žmonių grupė, darė įtaką biosocialinei vaiko raidai. Vaiko ir jį veikusių aplinkos sąlygų sąveiką galima pavaizduoti kaip taisykliną trikampį (3 pav.).

3 pav. Vaiko integracija į šeimą ir kaimo bendruomenę

XIX a. lietuvių šeima tebegyveno kaip svarbiausia ugdymo institucija, kurios santykių hierarchijos viršūnėje buvo tėvas, kaip namų galva ir autoritetas. Žmona rūpinosi vyro ir vaikų fizine bei emocine gerove ir tai buvo svarbiausias jos pasitenkinimo šaltinis. Kiekvienos naujos kartos socializaciją lėmė ne viena kuri nors jos funkcija, o šeimos gyvenimo tikslų nulemtos įvairios aktyvumo formos ir priedermės: *buitis* – „pragyvenimas“ (auginti derlių, gyvulius, rūpintis vaikų, šeimos narių maistu, apranga, būstu), *tikėjimas* (laikytis dekalogo, skiepyti religijos normas, švęsti religines šventes), *kultūra* (laikytis tradicijų, papročių, dalyvauti apeigose, ceremonijose), *socialinis aktyvumas* (bendrauti su šeimos nariais, su kaimynais, dalyvauti parapijos, kaimo bendruomenės veikloje). Tarp ugdymo proceso ir šeimos gyvenimo nebuvo griežtos ribos. Šeimos gyvenime svarbiausia buvo ūkinė veikla ir jos rezultatai, nes šeima pirmiausia buvo gamybos ir vartojimo institucija. Vaikas šeimoje pamėgdžiodavo tėvų, vyresnių šeimos narių elgesį, sekė jų pavyzdžiu, mokėsi atlikti socialinius vaidmenis pagal lytį, perėmė tradicinės visuomenės elgesio normas.

Vaiko raidai socializacijoje įtaką darė jo prigimtis. Liaudies akimis, vaiko įgimti pradai buvo socializacijos kontekstas, kuriame juos nuolat veikė aplinka ir ugdymas. Tautosakos, etnografijos šaltiniai rodo, kad lietuvių liaudies pedagogikoje susiformavo diferencijuotas požiūris į vaiko raidos veiksnius – prigimtį, aplinką ir ugdymą – socializacijoje. Tėvai, remdamiesi lietuvių liaudies pedagogikos suformuota pažiūra į vaiko prigimties tobulinimą ir ugdymo galimybes, galėjo veiksmingiau jį auklėti ir padėti pasiekti geresnių socializacijos rezultatų. Ypač didelė reikšmė teikta ugdymui, kurio paskirtis – koreguoti aplinkos poveikius reikiama linkme.

Vaiko socializaciją, jos rezultatus lėmė ne tik šeimos sąlygos, bet ir tai, kaip vaikas įsitraukė į kaimo, vaikų, religinės bendruomenių gyvenimą. Kaimo bendruomenė, kaip vieningų žmonių kolektyvas, veikė vaiką tiesiogiai ir netiesiogiai: per ją vaikas įsitraukė į papročius ir tradicijas, mokėsi kontroliuoti save, orientavosi į bendruomenės narių pavyzdingo elgesio modelį. Religinė bendruomenė rūpinosi dvasiniu vaiko rengimu, orientavo jį į tikėjimą ir skatino laikytis tikėjimo sąlygotų dorinio auklėjimo reikalavimų. Vaiko socializacijai nuo mažens įtakos turėjo bendraamžiai. Vyresnieji, auklėdami mažesnius, ugdėsi atsakomybės, pareigos jausmus.

Liaudies išmintyje atskleisti didelės šeimos pranašumai: kuo daugiau šeimoje vaikų, tuo įvairesnė ir intensyvesnė jos narių tarpusavio sąveika ir tuo linksmiau joje gyventi, čia klostėsi auklėjimui palankūs tarpusavio santykiai, buvo ugdomas pareigos, atsakomybės jausmas. Vaikų bendruomenė buvo vieninga: bendrų interesų turintys vaikai vienas su kitu natūraliai žaidė, bendra-

vo kaip lygus su lygiu, todėl nepastebimai vienas iš kito daug išmoko. Vaikų bendruomenės ugdomoji galia reiškėsi jos kolektyvizmu: didelės šeimos vaikai ugdėsi atjautos, vienybės, draugiškumo jausmus. Vaikų bendruomenė buvo tarsi pirminis ugdymo modelis, rengęs vaikus gyvenimui pagal tradicinius kolektyvinio bendravimo reikalavimus.

V skyriuje „Auklėjimo turinys jaunimo socializacijoje“ atskleidžiama dorinio auklėjimo reikšmė socializacijoje, dorinio idealo, kaip liaudies auklėjimo orientyro, vaidmuo, dorinio idealo turinys liaudies pedagogikoje ir jo sąsajos su auklėjimo praktika bei religinio, dorinio, darbinio, estetinio auklėjimo vienovė.

Dorovė lietuvių liaudies pedagogikoje formavosi kaip reikalavimų, išreikusių žmogaus elgesio normas bei taisykles ir reguliavusių žmonių santykius, visuma, t. y. kaip žmonių elgesio koregavimo sistema. Dorovės pagrindas buvo etninė problema: kaip liaudies moralės požiūriu žmogus turi elgtis įvairiose gyvenimo situacijose. Šią problemą liaudies pedagogika sprendė ugdydama vaikų ir jaunimo dorovę, formuodama jų pažiūras į gėrį ir blogį.

Dorinis vaiko auklėjimas atliko svarbų vaidmenį jo socializacijoje, nes:

- dorinis vaiko auklėjimas istorijos raidoje garantavo, kad jo socializacija vyks laikantis liaudies elgesio normų, vertybių, idealų; dora, kaip dvasinio žmogaus gyvenimo pagrindas, išreiškė svarbiausias jo vertybes, mokė jį skirti gėrį nuo blogio;
- vaikas įsisąmonino reikalavimus ir normas, kurios turėjo nerašyto įstatymo galią ir reguliavo žmonių tarpusavio santykius įvairiose gyvenimo srityse (buityje, veikloje, šeimoje);
- vaikas mokėsi laikytis elgesio taisyklių žaisdamas, su kitais vaikais pasiskirstydamas darbo užduotis, bendraudamas;
- tradicijos ir papročiai orientavo vaiką į dorą, kaip į gyvenimo pagrindą, mokė jį pagarbos žmogui, išreiškė pažiūras, įsitikinimus, kurie tvirtėjo atliekant paprotinius daugkartinius veiksmus;
- vaikas, remdamasis nuolat pasikartojančiomis stereotipinėmis situacijomis, galėjo spręsti, ką galima ir ko negalima daryti, natūraliai ugdėsi dorines savybes;
- dorą vaikas suprato ne tik kaip žmogaus santykį su kitu žmogumi ir su pačiu savimi, bet ir kaip santykį su bendruomene, religija, tauta;
- dorinio auklėjimo tikslai ir turinys atsispindėjo idealaus žmogaus vaizdiniuose, ugdymas grįstas tobulumą išreiškiančiomis idėjomis, todėl idealas buvo „ne prasimanymas, bet proto įspėtas ir fantazijos atkurtas orientyras“.

Analizuojant idealą, siekiama atsakyti ne į klausimą, koks buvo žmogus, o į klausimą, koks jis galėtų, turėtų būti, kokie asmenybės tobulumo vaizdiniai formavosi žmogaus sąmonėje. Idealas, kaip galutinis žmogaus tikslas, rodo jo veržimąsi į dvasinį gėrį istorijos raidoje. Idealą, kaip visuomenės pažangos, žmogaus tobulėjimo veiksnį, nagrinėjo S. Šalkauskis, A. Maceina, A. Girnius, A. Vaišvila, J. Sarcevičienė, V. Zinčenko, G. Kornetovas, paauglių dorinį idealą, jo struktūrą, funkcijas, reikšmę asmenybei atskleidė S. Dzenuškaitė, kartu su kitomis auklėjimo problemomis aptarė B. Bitinas, L. Jovaiša. Kaip žmogaus tobulėjimo problema atsispindėjo lietuvių mitologijoje ir papročiuose, atskleidė N. Vėlius, A. Vyšniauskaitė ir kiti.

Darbe nagrinėjant dorinį auklėjimą išieties pozicija laikomas dorinis idealas, kaip istorijos raidoje susiformavę vaizdiniai apie doriniu požiūriu tobulą žmogų apimantys visos tautos vertybes. Idealo dorybės – ne atskiro žmogaus, žmonių grupės, o visos lietuvių bendruomenės.

S. Šalkauskis ir A. Maceina idealo reikšmę, funkcijas siejo su žmogaus pasaulėžiūra, kuri, kaip pasaulio suvokimo esmė ir prasmė, nusako ugdymo tikslą. Autorių nuomone, neturėdamas pasaulėžiūros padiktuoto aiškaus tikslo, žmogus elgiasi stichiškai ir nesivadovauja vidiniais motyvais. Todėl „[...] kokią idealą žmogus renkasi, priklauso nuo to, kaip jis supranta žmogaus padėtį visumoje, kaip jis pasaulėžiūriškai apsisprendžia [...], reikia doro žmogaus idealą ir konkrečiau išskleisti – pagrįsti, kokia žmogiškojo dorumo prasmė“ (A. Maceina, 1946, p. 30.). S. Šalkauskis iš keturių asmenybę formuojančių veiksnių – prigimties, ugdytojo asmenybės, ugdomųjų gėrybių, ugdymo idealo – pastarąjį laikė svarbiausiu, nes „ugdomas idealas turi formuojamos reikšmės visiems funkcionaliniams ugdymo aspektams, t. y. ir auginimui, ir globojimui, ir lavinimui, ir auklėjimui“ (S. Šalkauskis, 1991, p. 314).

Lietuvių etnokultūroje idealizmas buvo būdingas ne vienai kuriai nors materialinio ar dvasinio gyvenimo sričiai, o visai gyvensenai, nes „mes visada daugiau kalbame apie idealą negu apie tikrovę. Todėl tam tikras ilgesys, tam tikras transcendentinis bruožas lydi visus mūsų kultūros laimėjimus [...]. Mūsų moksle idealistinės srovės ir idealistinė pasaulėžiūra visados yra turėjusios persvarą“ (A. Maceina, 1939, p. 696). Žmogaus siekimą fizinio ir dvasinio tobulumo lietuvių mitologijos šaltiniuose pastebėjo N. Vėlius, etnologiniuose šaltiniuose – A. Vyšniauskaitė, kurių požiūris į idealą atskleidžiamas darbe.

Lietuvių liaudies pedagogikoje doriniu idealu buvo laikomas aukščiausių dorinių savybių turintis konkretus žmogus, besiveržiantis į dvasinį tobulumą ir grožį. Dorinis idealas apima tris žmogaus tobulėjimo kryptis: *krikščioniškąją žmogiškumą, grindžiamą artimo meile, vaizdinių sistemą apie tobulą socialinių vaidmenų atlikimą ir asmenybės savybių plėtrą*. Šios kryptys daro įtaką

viena kitai, viena kitą papildo, praplečia.

Krikščioniškąjį idealą atitiko toks žmogus, kuris savo elgesį grindė dekalogu, meile artimui, savo dvasia buvo susijęs su aukštesniąja realybe, bet savo darbais ir elgesiu buvo žemiškas, sėjantis gėrio sėklą žemėje.

Žmogaus gerumas – tai viena iš svarbiausių tobulo žmogaus savybių. Liaudies vaizdiniuose gerumas buvo siejamas su dėmesingumu, jautrumu, palankumu kitam žmogui, gerais ketinimais. Geras žmogus – tas, kuris yra geros širdies, geras ne tik sau, bet ir kitiems – pilnas dvasinio dosnumo, bičiuliškų jausmų, atjautos šeimos nariams, kaimynams, silpnesniesiems, kuklus sau. Geras žmogus yra tas, kuris svečiui paduoda viską, ką geriausio turi, o ištikus nelaimei pirmasis skuba padėti. Lietuviai gerumą visada laikė aukščiausia žmogaus dorybe, tai atsispindi priežodžiuose, pasakose, dainose. Pasak B. Sruogos, „gerumas, gėris lietuvių sąmonėje turi ne tik praktiškos, net ne moralinės, veikiau metafizinės prasmės [...]. Gerumas sudaro mūsų tautosakos idealizmo pagrindą“ (B. Sruoga, 1929, p. 37).

Gėris, kaip svarbiausia vertybė, atsispindi visoje žodinėje kūryboje, ypač pasakose. Gerumas akivaizdus tose stebuklinėse pasakose, kuriose jaunuolis (brolis ar broliai) pats arba kitų verčiamas palieka namus, išeina laimės ieškoti ir kelyje sutinka įvairių būtybių. Jaunuolis trokšta įrodyti, kad jis jau visiškai subrendęs, siekia tikslo ir geba išspręsti iškilusias problemas. Dorinis žmogaus tobulumas atsiskleidžia neįprastomis sąlygomis, kai jis turi pasikliauti savimi. Išbandymų baigtį dažnai lemia kilnūs ar egoistiški herojaus poelgiai. Gėrio ir blogio priešybė, pateikiama kontrasto principu, – tarsi testas, kurį būtina atlikti. Herojus kelyje dažnai sutinka būtybes, kurios ko nors prašo. Gėriui atstovaujantys personažai teigiamai reaguoja į nuskriaustojo prašymą: ubago – duoti duonos trupinėlį (AT 563, AT 300, 315, AT 300), ūkininko – išsaugoti derlių, našlaitės – atlikti sunkiai įveikiamus darbus (LPK 3691, 3693, 3695), per saugomą tiltą pernešti senelį (AT 665).

Gerumu apdovanoti dažnai būna tie pasakų personažai, kurie patys patyrė kitų skriaudą, pažeminimą, – išvaryti iš namų broliai, neturtingi žmonės, nuskriausti vaikai, ypač našlaičiai. Pasakų veikėjų dorinį išsiauklėjimą rodo jų pagarba kitam žmogui, kito žmogaus poreikių, troškimų supratimas, pakantumas, gebėjimas išklaudyti.

Daugelyje pasakų aiškiai išsakoma mintis, kad žmonės turi būti geri vienas kitam, užjausti vienas kitą, vienas kitam padėti, nes žmoniškumas neįmanomas be gerumo. Kas kito neužjaučia, linki kitam blogo, tą jis pats patiria. Kito žmogaus atjauta atskleista pasakose, kuriose atsispindi šeimos ir situoktinių, tėvų ir vaikų, brolių ir seserų, senelių ir anūkų santykiai. Žmogaus tobulumo idėja ypač atsiskleidžia pamotės ir podukros santykiuose. Pamotė yra tikra

skriaudėja. Ji nenori ir negali elgtis su ne savo vaikais taip, kaip elgtųsi tikroji motina. Kai pamotė peržengia namų slenkstį, tai tikrasis tėvas pavirsta į patėvį: jis ima tenkinti ne tiek savo, kiek pamotės interesus ir užgaidas. Duktė pasakose „Mildutė“, „Meškos trobelė“ (A–Th 480) liko našlaitė, mirus motinai arba abiem tėvams. Kitose pasakose našlė ragana susiranda našlį, kurio dukters nekenčia (AT 511). Pamotės atėjimas į šeimą iš esmės keičia visą šeimos aplinką, pavojuje atsiduria meile ir santaika grįstos šeimos dorybės. Pamotės neapykanta podukrai, jos agresyvumas pasakose reiškiasi trimis formomis: ji skiria podukrai neįveikiamus darbus, ją izoliuoja ir siekia nužudyti. A. Seselskytė, plačiai nagrinėjusi stebuklines pasakas, taikliai pastebėjo, jog jau pačiose sąvokose *laumė, ragana, pamotė, piktoji moteris* glūdi moralinė prasmė (A. Seselskytė, 1985, p. 49)

Teisingumas ir sąžiningumas – gero žmogaus savybės. Lietuvių liaudies požiūriu, geras yra tas žmogus, kuris teisingas ir sąžiningas. Teisingas žmogus elgiasi pagal elgesio normas, reikalavimus, tesi duotą žodį, objektyviai vertina kitą žmogų, jo pastangas, darbo rezultatus. Nustatyta, kad teisingumas, kaip aukščiausia elgesio norma, kaimo žmogui buvo labai reikšmingas („Lietuvis už teisybę ir mirtį nebijo“, „Tiesa kaip saulė amžina“, „Be tiesos nėra nei šviessos“ (3551), „Su teisybe kur eisi, niekur nežūsi“ (3564), „Su teisybe kiaurai svieta eisi, o melagyste – nei ligi vartų“ (3571), „Melagiui platus kelias nueiti, bet siauras sugrįžti“ (3576), „Melagiui ir tiesą sakant niekas nebeklauso“ (3578). Mokymas skirti tiesą nuo melo, vadovautis teisingumu buvo svarbus jaunosios kartos socializacijos tikslas. Gyventi teisingai – vadinasi, mokėti suderinti savo ir kitų žmonių veiksmus, sekti Dievo pamokymais, sakyti tiesą, gyventi savo darbu.

Gyvenimo tikslus pasiekia tie pasakų veikėjai, kurie yra teisingi, sąžiningi, jautrūs, gailėstingi, gerbia kitus. Teisingumo idealą įkūnijančių personažų yra įvairiose pasakose – gyvulinėse, buitinėse, stebuklinėse. Gyvūnai, kaip ir žmonės, būna geri ir blogi. Pasakotojas pastebi teigiamus tų gyvūnų bruožus, kurie yra artimi jo pasaulėjautai. Šiai gyvūnų grupei priskirtini: zuikutis, skruzdėlė, katinas, ežys, iš dalies lapė, meška. Kiekvienas gyvūnas įkūnija tam tikrą bruožą: zuikutis – gerumą ir bailumą, lapė – gudrumą ir apsukrumą, vilkas – kvailumą ir plėšrumą, katinas – ištikimybę. Gyvūnų santykiai pasakose grindžiami teisingumo principu. Daug idealo bruožų įkūnija zuikutis. Jo silpnumas, bailumas laikomas dorybe: jis, kitaip nei vilkas, neskriaudžia kitų, padeda kitiems, yra teisingas, draugiškas, paslaugus (AT 570).

Vaikams sekamose pasakose simpatizuojama geranoriškiems, sąžiningiems, geros širdies, darbštiems personažams – skruzdėlytei, bitutei. Bitės lietuvio pasaulėjautoje visada buvo šventumo, vienybės, darbštumo, doros sim-

bolis. Lietuvių liaudies etikoje bitei rodoma didelė pagarba, nes ji yra šventa, kuria žmogaus gerovę: medus teikia žmogui jėgų ir sveikatos, iš vaško žmogus gamina žvakes, kurias uždega svarbiausiais gyvenimo momentais – per krikštynas, laidotuves (jis tikėjo, kad žvakės liepsna lemia merginos ateitį). Bitė įkūnija šiuos bruožus:

- darbštumą, nes ji dirba nuo ankstyvo ryto ligi vėlyvo vakaro;
- sąžiningumą, nes darbo rezultatų siekia sąžiningai, savo pastangomis, valia;
- vieningumą, nes bičių šeima elgesiu, gyvenimo būdu panaši į žmonių šeimą, kurios nariai vieningai siekia tikslo, vienas kitam padeda. Šeimos vienybėje slypi dvasinė jėga ir didelės žmogaus galimybės. Tai atsispindi priežodžiuose: „Sutarimas kalnus varto“ (2962), „Be vienybės nėra galybės“ (2955), „Keturi akys daugiau mato nei viena“ (2966), „Kur du stos, visados daugiau padarys“ (2969), „Ir bitutė savo namelius gina“ (2422).

Mandagumas ir žmogaus vertė. Lietuvių liaudies etikete šimtmečiais formavosi kito žmogaus vertybinė orientacija, kaip jo tobulumo forma. Liaudis manė, kad žmogaus vertė glūdi jo prigimtyje. Požiūris į žmogų, kaip į Dievo kūrinį su įgimta verte, suponavo dorinį įsipareigojimą su kitu asmeniu elgtis pagal tam tikrus principus ir taisykles. Pagarba žmogui išsirutuliojo iš tikėjimo, kad kiekvienas žmogus doriniu požiūriu vertingas, nes yra žmoniškas, ieško gėrio ir gyvenimo prasmės, suvokdamas jų tarpusavio priklausomybę, kaupia neįkainojamą patyrimą, kurį perduoda jaunajai kartai. Lietuvių liaudies etiketo bruožai, įkūnyti jos patyrimo ir užfiksuoti priežodžiuose, veikė žmogų labiau nei juridinės institucijos. Pagarba – tai kito žmogaus prilyginimas sau („Elkis su kitu taip, kaip norėtum, kad ir su tavim taip elgtųsi“), savo ir kitų teisių, elgesio vienodas vertinimas. Taigi dorinis žmogaus ryšys su pasauliu buvo grindžiamas tikėjimu. Mandagumas, kaip to tikėjimo šerdis, rodė humanistinį žmogaus požiūrį į kitą žmogų ir aplinką. Lietuvių liaudies akimis, žmogaus tobulumas neatsiejamas nuo jo taktiškumo, atidumo, pakantumo kitokio patyrimo, pažiūrų, amžiaus, lyties, socialinio sluoksnio žmogui.

Daugelyje pasakų mintis apie dorinį žmogaus tobulumą skatino vaikus ugdytis liaudies idealą atitinkančias dorybes. Kaip pabrėžė S. Šalkauskis, idealas yra ne savitikslis, jis turi įgyti gyvenimišką paskirtį, tampa reikšmingas, kai jo siekiama, kitaip idealai negyvi, „[...] tušti garsai be realaus turinio. Idealų pripažinimas turi būti organiškai susijęs su jų branginimu, su atsidėjimu, su jų realizavimu [...]“ (S. Šalkauskis, 1996, p. 359).

Dorinis idealas liaudies pedagogikoje turėjo didelę įtaką jaunimo socializacijai. Darbe ji nagrinėjama dorinį auklėjimą siejant su religiniu ir darbinu

auklėjimu. Liaudies pedagogas, kurdamas dorinį idealą, siekė numatyti, kokiam doriniam gyvenimui, kokiems socialiniams vaidmenims ir kaip turi būti rengiamas vaikas, t. y. kokia turi būti jo socializacija. Tą idealą jis tikrino amžių būvyje per patyrimą, kurio pagrindas buvo darbas ir dora. Tai, kad liaudies pedagogas sukūrė principų ir taisyklių sistemą, konkrečiose auklėjimo praktikos situacijose doriniam idealui atskleisti panaudojo priežodžius, patarles, vaizdingus posakius, pasakų personažų pavyzdžius, darbą, papročius, buvo svarbus socializacijos veiksnys, kurio analizė padeda atkurti idealų tikslų ir ugdymo praktikos vienovę.

Religinis ir dorinis auklėjimas buvo glaudžiai susiję. Religinio ir dorinio auklėjimo santykis – visumos ir dalies santykis, nes Dievo meilė, kaip universalus bruožas, apima ir meilę bei pagarbą kiekvienam žmogui. Vaiko atsakomybė už savo elgesį buvo ugdoma remiantis Kristaus mokymu, privalomais dorinio gyvenimo principais. Vadovaujantis šiais principais, buvo parenkamos atitinkamos dorinio auklėjimo priemonės, kurios atspindėjo Kristaus mokymu pagrįstas dorines idėjas, pamokymus, kaip svarbų religinio ir dorinio auklėjimo šaltinį.

Religija reiškiamas žmogaus ir pasaulio santykis, kuris per dorą normomis, taisyklėmis, reikalavimais įkūnijamas elgesyje. Doriniam auklėjimui didelę įtaką darė krikščioniškosios tradicijos, kurios jį įprasmino, suteikė jam kryptį. Ugdant vaikus visada buvo siekiama, kad jų elgesys atitiktų religijos reikalavimus, nes, anot S. Ylos, „religija duoda pažiūroms ir elgsenai savąją motyvaciją – savąjį pagrindimą, tikslą ir prasmę“ (S. Yla, 1978, p. 20–21). Vaikai buvo mokomi laikytis dekalogo, harmoningai sugyventi su kitais žmonėmis, gamta, su Dievo sukurta tvarka, siekti nemirtingumo.

Tėvai jau nuo ankstyvos vaikystės į vaiko sąmonę diegė suvokimą, kad Dievas universalus – jis gali matyti, jausti slapčiausias žmogaus mintis ir ketinimus. Lietuvių liaudies ugdymo tradicijoje vaiko neatvirumas, vengimas sakyti tiesą, jos slėpimas nuo Dievo ir tėvų laikoma blogybėmis, o atviri santykiai rodo sąžinės tyrumą, elgesio ir normos atitikimą. Tas, kas sako tiesą, elgiasi pagal normas, neturi ko slėpti. Liaudies normas atitinkančio elgesio vaikas buvo mokomas akcentuojant asociatyvius jo ir Dievo santykius, primenant tiesos ir atvirumo principo nesilaikymo pasekmes: „Dievas viską mato, girdi ir gali – kai tu negerai elgiesi, mato Dievulis ir labai supyksta“, „Tu nedaryk taip, nes Dievulis viską mato ir stipriai nubaus“, „Reikia gražiai elgtis, kad gerasis Dievulis nenusigręžtų nuo tavęs, nenubaustų, kaimo žmonės nešnekėtų“ (VPU PKRF–4). Ši vaikui skiepyta pažiūra į Dievą grįsta tikėjimu, kad tik tėvai geriausiai žino, ko reikia vaikui ir kokias savybes jis turi išsiugdyti kiekviename amžiaus tarpsnyje.

Dorinis auklėjimas buvo glaudžiai susijęs su savitvardos mokymu. Savitvarda – tai gebėjimas atsisipirti įvairioms „pagundoms“, atsisakyti laikinų troškimų, įnorių dėl kilnesnio, prasmingesnio tikslo. Vaiko savitvardai ugdyti buvo taikomi įvairūs poveikio metodai: *ironija, pašaipą, gąsdinimas* ar net *bausmės*. Apibendrinami tai, kas pasakyta apie auklėjimo praktiką tradicinėje šeimoje, galime teigti, kad dorinis ir religinis vaikų auklėjimas vienas kitą papildė, dėl to buvo didesnės ir jų galimybės. Dorinio vaikų auklėjimo praktiką grindžiant tikėjimu, juose buvo skiepijamas vidinis balsas – sąžinė, kuri reguliavo poelgius ir santykius su kitais žmonėmis, skatino priešintis blogiui, tam tikrose situacijose ieškoti išeities iš padėties ir teisingai elgtis. Dorinis ir religinis auklėjimas buvo viena visuma, įkūnijusi vaikuose tiesos ir gėrio meilę.

Dorinis auklėjimas, kaip socializacijos pagrindas, apėmė įvairius žmogaus ugdymo aspektus ir buvo glaudžiai susijęs su įvairiomis auklėjimo kryptimis, taip pat ir su darbinio auklėjimu. Dorinio ir darbinio auklėjimo ryšiai daugiausiai nagrinėti teoriniu lygiu.

Auklėjimo teorijos atstovai (B. Bitinas, L. Jovaiša, V. Aramavičiūtė) pastebėjo, kad stiprinant auklėjimo sistemos ryšius, t. y. siejant auklėjimo elementus į vieną visumą, atsiranda daug auklėjimo gerinimo galimybių. Auklėjimo sistema yra daugelio auklėjimo veiksnių sąveikos rezultatas, todėl, pasak V. Aramavičiūtės, „auklėjimo sėkmė labiausiai priklauso nuo to, kiek atskiri poveikiai tarpusavyje derinasi, vienas kitą papildo, sustiprina“ (V. Aramavičiūtė, 1985, p. 99–101).

Dorinio ir darbinio auklėjimo sąveiką jų uždavinių, turinio, priklausomybės ryšių įvairiais amžiaus tarpsniais požiūriu nagrinėjo A. Grabauskienė, V. Mikėnas. A. Grabauskienė nustatė, kad dorinio auklėjimo, kaip pagarbos žmogui, kolektyvizmo, meilės gamtai ugdymo, uždaviniai priklausomybės ryšiais susiję su darbinio auklėjimo uždaviniais – darbo užduotimis, įpareigojimais, kolektyviniu darbu (A. Grabauskienė, 1986, p. 111).

Darbinio auklėjimo svarbiausias uždavinys visada buvo darbštumo ugdyimas. Dorinė darbo paskirtis atskleista tautosakoje ir atsispindi istoriniuose šaltiniuose. Įvairių autorių (O. Kolbergo, K. Donelaičio, S. Daukanto) darbų analizė rodo, kad dorinių savybių dirbant išugdymas buvo svarbi socializacijos sąlyga, nes, anot S. Daukanto „[...] ta mergaitė pirmoji išvysdavo į tėvo kiemą jaunikį įjojant, kuri buvo vadinama didesne verpėja bei audėja“ (S. Daukantas, 1893, p. 56).

Dorinio ir darbinio auklėjimo vienovė reiškėsi ne tik darbe, bet ir apeigoje, papročiuose, tradicijose. Papročiai ir ritualai, atitinkantys tradiciją, buvo elgesio etalonai, standartai. Šia prasme papročius galime laikyti etnopedago-

gikos metodu, kuri taikant siekta socialinio, dorinio, darbinio, estetinio ugdymo tikslų. Pasak J. Kudirkos, papročiai – tai „[...] daugelio kartų formuota estetinių, dorinių normų įtvirtinimo sistema“ (J. Kudirka, 1989, p. 16). Žmonių gyvenimo būdo nulemtos ugdymo taisyklės ir doriniai principai vaikams buvo skiepijami per darbo, šeimos, kalendorinius papročius, minint reikšmingiausius žmogaus gyvenimo įvykius – gimimą (krikštynas), šeimos sukūrimą (vestuves), mirtį (laidotuves), švenčiant šventes. Paprotyje buvo įprasminamos tradicinės vertybės, kaip ankstesnių kartų sukurtas gėris. Svarbiausias lietuvių liaudies pedagogikos uždavinys buvo kurti dorinių vaiko vertybių sistemą kaip integralią etninės kultūros tradiciją.

Liaudies ugdymo praktikoje kartu su vaiko doriniu, religiniu, darbinio rengimu dėmesys buvo skiriamas ir estetiniam auklėjimui. Svarbi socializacijos sąlyga buvo estetinis vaiko ir darbo santykis. Liaudies akimis, grožis darbe – tai ne antraeilis, šalutinis reikalavimas, nes tik gražiai atliktas darbas yra estetiniu-doriniu požiūriu vertingas. Grožis darbe reikalauja pastangų, nes: „Blogas darbas šuoliais lekia, geras darbas pamažu slenka“ (5026), „Skubūs darbai – vieni vargai“ (Lp. ir pr., 2086), „Gera audėja ir tvoroje išaudžia“ (4995), „Gerą amatininką iš rankų pažinsi“ (5002).

Estetinio ir darbinio auklėjimo ryšiai buvo glaudūs įvairioje veikloje. Tyrimo duomenys rodo, kad buvo vertinama ne tik tai, *ką tu darai, o kaip darai, elgiesi, mąstai*. Pratinant vaikus prie darbo, buvo reikalaujama darbo rezultatus estetiškai apipavidalinti, viską daryti gražiai: plonai verpti, švariai grėbti, rugius į gubas statyti tiesiomis linijomis, vagas arti tiesias kaip šūvius. Estetinio ir darbinio auklėjimo vienovės principo buvo laikomasi mokant įvairių darbų, saugant gyvūniją ir augaliją. Vaikai estetiškai lavinosi piemenaudami, kai laisvalaikiu gaminosi muzikos instrumentus, grojo, dainavo, žaidė.

Estetinio, religinio, dorinio auklėjimo ryšiai atsispindėjo žmonių santykiuose, poelgiuose. Žmonių santykius reglamentavo elgesio normos, pagrįstos tikėjimu į Dievą. Nuo mažens vaiko sąmonėje buvo kuriami Dievo ir Nuo dėmės vaizdiniai, emociniai dėkingumo, baimės išgyvenimai. Visa, kas susiję su tikėjimu, turėjo grožio prasmę („Gražu kaip bažnyčioj“ – Kr., 12556). Kaip rodo tautosakos šaltiniai, liaudies pedagogika kreipė vaiką į religinius išgyvenimus, į žmogaus vidinį grožį, ikūnytą elgesyje. Dora laikyta svarbiu grožio kriterijumi, nes „gražumas be doros, lyg gėlė be kvapo“ (Kr., 12556), „gražus iš veidelio, bet netokis iš darbelių“ (Kr., 12584), „gražus papuošimas kūno be gražios sielos – tai tuščias muilo burbulas“ (Kr., 12629).

Estetiškai vertinta visa žmogaus elgesio raiška: kalba, judesiai, eisena, gestai, mimika, manieros sutikus žmogų, prie stalo, bažnyčioje. Estetinis vertinimas mokė vaiką suderinti savo vidinę kultūrą su išorės elgesiu. Estetinio ir kitų

auklėjimo rūšių (dorinio, religinio, darbinio) sąveikoje svarbi vieta teko tautosakai, kuri lydėjo vaiką nuo mažens. Tautosaka, kaip meninė kūryba, formavo savitą estetinį jaunimo santykį su išorės pasauliu. Kaip nurodo V. Matonis, „meninio ugdymo bendrasis tikslas – tobulinti žmonių gyvenimą, turtinant jų emocinę patirtį meno kūriniais savybėmis“ (V. Matonis, 2000, p. 10). Kūdikio estetiinių jausmų žadintoja buvo lopšinė, įsameninusi vaiko vaizduotėje išorės pasaulį, džiugią nuotaiką, optimizmą, melodijos ritmo ir judesio vienovę.

Pasaka vaiko estetinius išgyvenimus kėlė tikrovės hiperbolizavimu, siužeto vaizdingumu, veikėjų tarpusavio kova ir jų išradingumu, greita įvykių kaita, taip pat gamtos sudvasinimu. Pasakose sustebuklinta gamta – laukai, upės, ežerai, miškai – vaikui buvo emociškai patrauklūs, paslaptingi, kėlė estetinius išgyvenimus. Darbe analizuojamas pasakų veikėjų dorinių savybių įkūnijimas estetinėmis priemonėmis.

Dorinio ir estetinio auklėjimo bei pasaulėžiūros sinkretizmą, išreikštą pasakose, savitai papildė daina. Vaiko socializaciją veikė dainavimo tradicijos, papročiai. Daina buvo neatskiriama gyvenimo dalis, dainuota palinkus prie darbo, per šventes, apeigas, pavieniui, choru.

Apibendrinant galima teigti, kad estetinis auklėjimas buvo svarbus ugdymo aspektas socializacijoje, ugdė jaunimo dvasinį pasaulį, kaip neskaidomą, vientisą darinį. Vaiko socialinę brandą estetinio, dorinio, religinio, darbinio auklėjimo elementai veikė ne izoliuotai, o kaip visumos sudedamosios dalys, kiekviena savitai atlikdama savo funkciją.

VI skyriuje „Jaunimo socialinių vertybių ugdymo principai, metodai ir priemonės“ nagrinėjama liaudies pedagogikos principai, kaip bendriausios išeities pozicijos ugdant žmogų, auklėjimo turinio, metodų, priemonių reikalavimai, žaidimų, darbo reikšmė vaiko socializacijai, pratinimo dirbti būdai ir priemonės.

Istorijos raidoje vientiso gyvenimo kontekste pagal įvairių epochų reikalavimus formavosi normatyviniai tradicinio ugdymo pagrindai – principai: žmoniškumo, ugdymo natūralumo ir gamtiškumo, gyvenimiškumo, veiklos, perimamumo – tradiciškumo, tautiškumo, istorizmo. Darbe analizuojama šių principų turinys ir jų išliekamoji vertė.

Vaiko socializacija XIX a. antrojoje pusėje – XX a. pradžioje buvo natūralus jo įtraukimas į šeimos gyvenimą. Vaiko aktyvumo poreikius labiausiai tenkino žaidimai ir darbas, kurie ir buvo jo socializacijos pagrindas. Žaidimai atliko lavinamąją, pramoginę, rekreacinę funkcijas. Bendravimas žaidimų forma padėjo vaikui greičiau integruotis į šeimą, rengtis atlikti socialinius vaidmenis, suvokti darbo paskirtį. Lietuvių liaudies pedagogika visada reikšminga laikė žaidimo ir darbo integraciją.

Medžiagų ir priemonių žaidimams teikė natūrali šeimos aplinka, kurią vaikas suvokė taip, kaip įsivaizdavo. Vaikas per žaidimų simboliką tapatino save su paukščiais, gyvūnais, įvairių profesijų žmonėmis. Liaudies pedagogikos dėmesį žaidimams rodo jų įvairovė. Pagal žaislų naudojimą santykinai išskiriamos šios žaidimų rūšys: 1) žaidimai su lėlėmis, 2) žaidimai su transporto priemonėmis, 3) žaidimai su garsais, 4) judrieji žaidimai, 5) vaidybiniai žaidimai.

Vaikai žaisdami susipažino su įvairiais daiktais, jų savybėmis – svoriu, forma, spalva, dydžiu, suvokė funkcinę daiktų paskirtį: žaislas skirtas žaisti, vežimas – važiuoti, šaukštas – valgyti. Žaidžiant susiformavę dėmesingumo, sąžiningumo, kantrumo, ištvermingumo ir kitų savybių pradai vėliau praverė dirbant. Žaidimai, kaip ir kitos liaudies pedagogikos priemonės (tautosaka, papročiai, tradicijos), buvo pradinė socialinio rengimo pakopa. Jie atliko įvairias ugdymo funkcijas: nuo elementaraus savo kūno pažinimo ligi elgesio įpročių ugdymo, rengimo atlikti įvairius socialinius vaidmenis. Aukštesnė vaiko socializacijos pakopa susijusi su darbu, kaip svarbiausia jo aktyvumo raiška.

Darbas lietuvių liaudies pedagogikoje buvo laikomas pagrindiniu vaiko socialinio subrendimo kriterijumi: pagal amžių atitinkantį darbą buvo sprendžiama apie jo socializacijos lygį. Pagal darbo įtaką socializacijai santykinai išskiriami trys jos periodai:

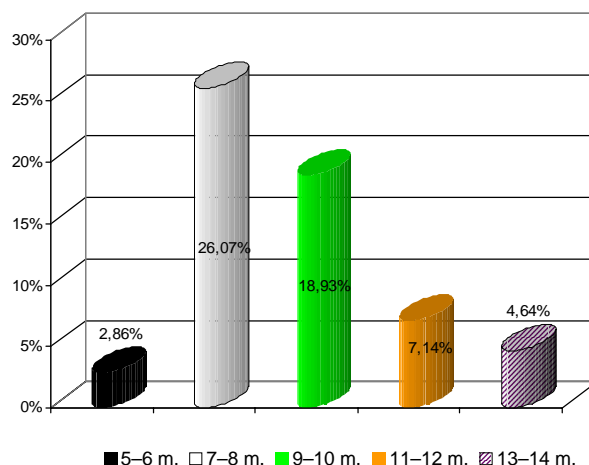
1. Amžiaus periodas nuo 4 ligi 6–7 metų dar vadinamas augimo periodu, nes tada daug dėmesio skiriama fiziniam vaiko brendimui, jo gimtosios kalbos mokymui, elementarių žinių apie aplinką, socialinio patyrimo pagrindų (elementarių darbo įgūdžių, higienos, etiketo, bendravimo pradmenų) įgijimui. Istoriniuose šaltiniuose vaikystė dažnai vadinama piemenėlio, piemenėlės amžiaus tarpsniu.

2. Amžiaus periodas nuo 8 ligi 13–14 metų – aktyvaus žmogaus įsitraukimo į veiklą, sudėtingesnių darbų atlikimo, piemenavimo, integravimosi į aplinką, kooperavimosi su bendraamžiais ir suaugusiaisiais metas. 8–11 metų žmogus vadinamas piemeniu, 11–13 metų – geru piemeniu (ES 378–37, 79). Kupiškio rajone berniukai ligi 10 metų buvo vadinami „žėkiais“, mergaitės – „mergiūkštėmis“ (ES 378–99).

3. Amžiaus periodas nuo 15 ligi 18–20 metų – perėjimo iš pusbernio ir pusmergės gyvenimo į suaugusiojo gyvenimą laikotarpis. Tokio amžiaus žmogui būdinga socialinė atsakomybė, savarankiška veikla, socialinė branda. S. Daukantas, „Lietuvių būde“ apibūdindamas šį amžiaus periodą, vartojo terminą *pusvaikis*: „Ne vien didieji ir pusvaikiai buvo taip skudrūs ir veiklūs“ (S. Daukantas, 1955, p. 187).

Nuo 4 iki 6–7 metų vaikai kartu su suaugusiaisiais jau mokėsi atlikti pagalbinius namų ūkio darbus (paduodavo, atnešdavo buitines reikmenis, šluodavo trobą, padėdavo šerti gyvulius ir kt.). Vaiko pareiga buvo padėti vyresniesiems, ypač seneliams, apsitarnauti. Tėvai nepadėjo vaikui nieko, ką galėjo atlikti jis pats.

Viena iš šio amžiaus vaikų veiklos rūšių – piemenavimas – tai socialinės būtinybės sąlygotas prisitaikymas prie geografinių sąlygų, bendravimas su gamta, papročių mokykla. XIX a. antrojoje pusėje, pradėjus sparčiau vystyti gyvulininkystei, piemenaudavo ir turtingų, ir neturtingų valstiečių vaikai.

4 pav. Piemenavimo pradžia

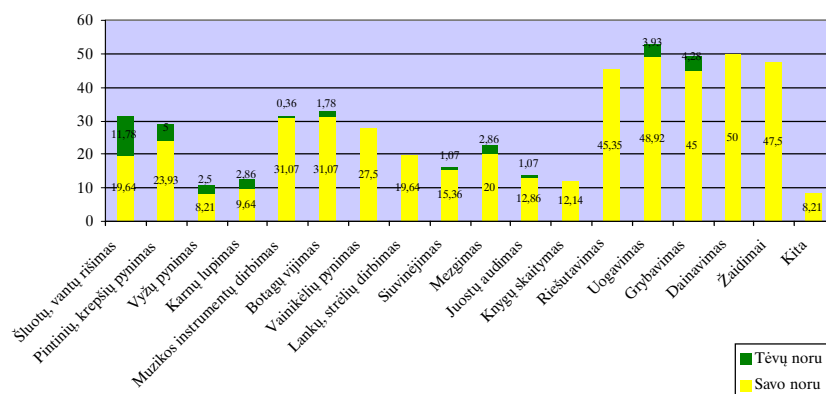
Iš 4 pav. matyti, kad daugiausia vaikų piemenauti pradėjo nuo 7–8 metų (26,1 proc.), todėl šiuos metus galima laikyti vaikų piemenavimo pradžia. Kiekvienas vaikas ganė vidutiniškai apie 4 metus. Kadangi daugiausia vaikų pradėjo ganyti nuo 7–8 metų ir jie ganė vidutiniškai apie 4 metus, tai galima teigti, kad vaikai piemenavo būdami 7–13 metų. Vaikų piemenavimas ankstyvoje vaikystėje lėmė ankstyvą jų socializaciją. Apklauso duomenys rodo, kad neturtingų valstiečių vaikai piemenauti pradėjo anksčiau nei turtingų valstiečių vaikai.

Taigi 4–7 metų vaikai, išitraukdami į darbą, įgijo žinių, ugdėsi elementarius darbo įgūdžius, kaupė socialinį patyrimą, mokėsi savitarpio pagalbos, prisitaikyti aplinkoje, t. y. socializavosi, perimdami liaudies buitines – tradicinės kultūros – elementus.

8–13 vaiko gyvenimo metai – tai aukštesnio lygio ir intensyvesnis vaiko

socializacijos periodas, kai jis nuo savitarnos pagalbinių darbų perėjo prie sudėtingesnės veiklos (gyvulininkystės, žemdirbystės, sodininkystės, bitinininkystės). Šio amžiaus vaikui buvo keliami didesni reikalavimai. Vaikas, anksčiau globotas vyresniųjų, ėmė globoti jaunesnius, iš motinos įtakos srities perėjo į abiejų tėvų – motinos ir tėvo – įtakos sritį. Berniuko „atsiskyrimas“ nuo motinos ir mokymasis mąstyti bei veikti kaip tėvas buvo jo vaikystės – globojimo – pabaiga bei griežtesnio jo ugdymo pagal lytį pradžia. Lietuvių liaudies pedagogikoje 8–13 metų vaikų socializacijai pagal lytį visada buvo teikiama didelė reikšmė. Auklėjimas pagal lytį, kurio užuomazgų yra žaidimuose, buvo tęsiamas mergaites orientuojant į buitį, jos estetinį apipavidalinimą, svarbiausių moteriškų darbų (verpimo, audimo, namų ruošos, skalbimo, duonos kepimo mokymą), berniukų – į vyriškų darbų (arklių priežiūros, akėjimo, arimo, šieno, javų pjovimo) mokymą. Ugdant vaikus, darbo įrankiai buvo parenkami pagal lytį. Mergaitėms, o kai kuriose šeimose ir berniukams, buvo padirbami lengvesni grėblėliai su mažiau dantų, dviražės „zgrebnios“ šakės, lengvi spragiliukai kūlimui. Kai kuriose etnografinėse vietovėse mergaitėms buvo padaromos mažos staklės su papuošimais, piemenėms – nešiojamos staklės juostoms austi.

Vaikų mokymas atlikti socialinius vaidmenis pagal lytį nebuvo visuotinis, kai kada dėl socialinių sąlygų (pavyzdžiui, šeimoje augo vienos lyties vaikai) jie, nesvarbu, kokios lyties būtų, dirbo visus darbus. Berniukų socialinis rengimas buvo neatsiejamas nuo piemenavimo, mergaitės dažniausiai ganydavo, jei šeimoje nebuvo berniukų. Vaikai piemenaudami ne tik ganydavo gyvulius, bet ir žaisdavo, užsiimdavo įvairia veikla.

5 pav. Vaikų veikla piemenaujant

Iš 5 pav. matyti, kad piemenaudami vaikai privalomą veiklą kaitaliojo su pramogine, dominavo veikla, kuria jie užsiimdavo savo noru. Taigi vaikai socializavosi lavindamiesi pagal polinkius (berniukai iš medžio drožinėjo įvairius buitines reikmenis, muzikos instrumentus, mergaitės nėrė vąšeliu, siuvo lėles, pynė iš rugiagėlių vainikėlius, kartu žaidė, pramogavo). Minėtame socializacijos etape jie įgijo tokį socialinį patyrimą, kuriuo remdamiesi galėjo pereiti į visiškos brandos periodą.

15–18 metų žmogaus socializacija buvo susijusi su visiška jo branda. Šiuo periodu jaunuolis ir mergina baigė bręsti fiziškai, pasikeitė jų teisės, pareigos, socialinis vaidmuo, darbo reikalavimai, statusas, į juos imta žiūrėti su didesne pagarba. Tai rodo kreipiniai: 8–13 metų Jonelis, Staselė, Elenytė vis dažniau „tapdavo“ Jonu, Stase, Elena.

Minėto amžiaus mergina ir vaikinai socializavosi atlikdami sudėtingiausius darbus: pusmergė audė, kepė duoną, rišo javus, pusbernis dirvą arė, šieną, rugius pjovė, darbo įrankius prižiūrėjo ir gamino, amatų mokėsi.

Jaunuolis nuo 17 metų laikytas suaugusiuoju, nes manyta, kad tada jis atsiskleidžia ir fiziškai, ir dvasiškai. Fizinės ir dvasinės galios išplėtoję vaikinai ir mergina buvo vadinami bernu ir merga, o tai pirmiausia reiškė socialinę jų brandą, gebėjimą atlikti svarbiausius darbus. Socialiai subrendę, jie prisieinė atsakomybę ir tapo visaverčiais bendruomenės nariais, galėjo lankyti jaunimo suėjimus ir elgtis pagal nusistovėjusias elgesio normas.

Socializacijos pabaigą įprasmino įvairūs vaikų priėmimo į suaugusiųjų gyvenimą papročiai (inicijacijos), kuriuos lietuvių kultūroje nagrinėjo A. Mačeina, B. Kerbelytė, Ž. Šaknys.

Vaiko socializacijos rezultatams įtakos turėjo plačiai taikyti liaudies pedagogikos metodai (pavyzdys, pamokymas, pratinimas, lenktyniavimas, draudimai, skatinimas pagyrimu, tingumo, apsileidimo pajuokimu, bausmėmis) ir priemonės (dainos, pasakos, mįslės, patarlės ir priežodžiai). Ugdymo metodai socializacijoje atliko atitinkamas funkcijas: pavyzdys, draudimas skatino vaiką remtis protėvių patyrimu („Daryk taip, kaip tavo tėvai ir proseneliai darė“, „Visada elkis taip, kad tavo elgesys neprieštarautų artimos aplinkos tradicijai“, „Neišsišok, kur nereikia“), pamokymas, pratinimas mokė jį atlikti racionalius veiksmus („Ardami arti, pjaudami pjauti mokomės“), skatinimai ir bausmės koregavo vaiko elgesį, tautosaka, ypač pasakos, dainos, padėjo jį įtikinti. Remdamiesi minėtais lietuvių liaudies pedagogikos metodais ir priemonėmis, vaikai kaupė socialinį patyrimą, perėmė tradicinės visuomenės normas ir vertybes.

IŠVADOS

1. Tyrimas grindžiamas prielaida, kad visuomenė istorijos raidoje galėjo gyvuoti tik apibendrinama ir iš kartos į kartą perduodama jaunimo ugdymo patyrimą socializacijos procese. Socializacija apibrėžiama kaip jaunosios kartos įvedimas į tradicinę visuomenę, jos suvisuomeninimas, kuris vyko etnokultūroje liaudies pedagogikos priemonėmis per vaiko ir daugiau gyvenimo patirties turinčių žmonių sąveiką, veikiant objektyvių ir subjektyvių veiksnių visumai. Jaunosios kartos socializacijos liaudies pedagogikos priemonėmis galimybes lėmė jos santykis su tradicine kultūra, kurioje vaikai, kaip ir jų tėvai, buvo orientuojami į tą pačią tikrovę, tradicinį gyvenimo būdą. Vaiko ir etninės kultūros santykis, kaip vienas iš svarbiausių jį formavusių veiksnių, buvo grindžiamas tradicija, kuri jungė istoriškai nulemtą patyrimą ir socialines, dorines, estetines elgesio normas. Liaudies pedagogika tradicinėje kultūroje – fenomenas, o tradicija – svarbiausia jos funkcionavimo sąlyga. Socializacijos tikslas lietuvių liaudies pedagogikoje – išugdyti tobulą žmogų.

2. Tyrimo duomenų analizė patvirtino prielaidą, kad jaunimo socializaciją lietuvių liaudies pedagogikos raidoje galima iširti tik remiantis įvairių giminiškų mokslų duomenimis. Šie duomenys rodo, kad lietuvių liaudies pedagogika nuėjo keletą raidos etapų – nuo pirmąsias bendruomenės žmonių būdingo sinkretiško mąstymo ir auklėjimo, didžiulės žmogaus priklausomybės nuo aplinkos ir jo glaudaus ryšio su gamta, ikūnyto pagoniškoje pasaulėžiūroje, iki krikščioniškojo bei galiausiai XIX–XX a. sandūroje subrandinto ugdymo patyrimo, kuris buvo integruojamas į plintantį švietimą.

Lietuvių liaudies pedagogikos ištakos glūdi socialiniuose žmonių santykiuose. Jaunoji karta elementarių žinių, darbo įgūdžių įgydavo užsiimdama verslais ir stebėdama bei pamėgdžiodama, t. y. kaupdama patyrimą. Vaikų socializaciją nuolat veikė socialinė, techninė žemės ūkio, gyvulininkystės, karybos, prekybos pažanga. Atsiradus sudėtingesniems darbo įrankiams jaunajai kartai buvo keliami didesni reikalavimai. Stiprėjant žmonių ryšiams, per gimtąją kalbą, papročius, tradicijas formavosi etninė jų sąmonė.

3. Jaunimo socializacijai lietuvių liaudies pedagogikos raidoje įtakos turėjo dvi ryškios ideologijos – pagoniškoji ir krikščioniškoji. Pagoniškoje kultūroje jaunimo ugdymas buvo grindžiamas gamtos sudvasinimu, jos garbinimu papročiais. Tikėjimai magiška ugnies, vandens galia, žmogui fiziškai ir dvasiškai atsinaujinant, pastangos ritualais paveikti antgamtinės jėgos, žmogaus asmenybės bruožų ikūnijimas medžiuose buvo pagoniškosios liaudies pedagogikos pagrindai.

Įsigalėjusioje krikščioniškoje pasaulėžiūroje buvo formuojama aksiologiniais kriterijais pagrįsti ugdymo tikslai, transcendentinės vertybės, kurių pamatas –

Dievo meilė, kaip svarbiausias orientyras. Įvedus krikščionybę, religinio ir dorinio auklėjimo vienovės principas žmogaus socializacijoje tapo svarbiausias.

4. XIX a. antrojoje pusėje labai pasikeitė visuomeninis gyvenimas – buvo panaikinta baudžiava, išgalėjo kapitalizmas, uždrausta spauda, mokymas gimtąja lietuvių kalba. Šaltinių analizė rodo, kad dėl antiliaudinės carizmo politikos oficialioji švietimo sistema negalėjo tenkinti pagrindinio gyventojų sluoksnio – valstiečių – poreikių, todėl buvo steigiamos slaptosios mokyklos, kurios buvo susijusios su neinstitucinio ugdymo įstaiga – šeima:

- šeima išsaugojo ir tęsė per amžius susiformavusias ugdymo tradicijas, pagrįstas tautine savimone, etninė kultūra tebegyvavo kaip sistema;
- slaptosiose mokyklose buvo mokoma remiantis tradicinio ugdymo šeimoje patyrimu;
- sąveikaujant slaptosioms mokykloms ir šeimai formavosi pažangios ugdymo kryptys, pagrįstos gimtosios kalbos mokymu, meile istorinei praeičiai, pagarba gamtai ir vyresniesiems;
- lietuvių liaudies pedagogikos priemonės, ypač tautosaka, spausdinta lietuviškuose elementoriuose ir vadovėliuose, jaunajai kartai kėlė liaudies ugdymo idealą atitinkančius reikalavimus, kaip būtiną socializacijos sąlygą.

Lietuvių liaudies pedagogikos idėjos ir praktika įgijo visuomeninį pobūdį, ugdymo šeimoje patyrimą imta traktuoti kaip mokyklinio ugdymo modelį, o laikymąsi liaudies auklėjimo tradicijų – kaip svarbų tautinės savimonės veiksnį.

5. Lietuvių liaudies pedagogika formavosi kaip žmogaus santykis su liaudies kultūra, ji išsaugojo tai kultūrai būdingas elgesio normas, vertybes, pažiūras, lėmusias žmogaus išsiauklėjimą. Liaudies pedagogikos ypatumai, kaip vaikui artimos aplinkos panaudojimas ugdymui, tautosakos, gimtosios kalbos puoselėjimas, orientacija į bendruomeninį gyvenimą ir visuomenės autoritetą, pagarba žmogui ir aplinkai, tradicijos spartino socializacijos procesą, padėjo suderinti jaunimo galimybes su visuomenės reikalavimais.

6. Jaunimo socializacija vyko svarbiausiose liaudies ugdymo institucijose – šeimoje, kaimo, vaikų ir religijos bendruomenėse. Tėvai, giminės, kaimynai, pažįstami buvo susiję glaudžiais giminystės ir draugystės ryšiais: vaikas socializavosi jam palankių santykių kontekste. Didelę įtaką darė kaimo žmonių gyvensena, kurios pagrindą sudarė šie svarbūs liaudies ugdymo veiksniai – gamta, darbas, žodis, paprotys, tradicija, pavyzdys.

Veikiami liaudies pedagogikos vaikai brendo šeimos aplinkoje. Liaudies pedagogikos įtaka jaunimo socializacijai reiškėsi:

- patirties plėtra,
- ištikimybė etnokultūrinei tradicijai,
- tėvų, artimų žmonių autoritetu,
- sąmoningu mėgdžiojimu,
- savitarpio pagalba,
- pagarba žmogui, ypač dirbančiam,
- paprotinio elgesio normomis.

Tėvų pavyzdžio vaidmuo socializacijoje buvo svarbiausias. Tėvai atliko ugdymo pagal amžių ir lytį funkcijas, padėjo vaikui susikurti elgesio modelį.

Netikslinga sureikšminti tradicinės lietuvių šeimos teigiamą poveikį vaikų ugdymui: vaikus veikė ne tik teigiami tėvų pavyzdžiai, bet ir šeimos blogybės, pavyzdžiui: autoritariniai santykiai, per daug sunkus fizinis darbas, fizinės bausmės, higienos reikalavimų nepaisymas buityje ir kt. Tačiau šie trūkumai neužgožė šeimos ugdomojo potencialo, kurio pagrindas buvo sveika gyvensena ir glaudūs ryšiai su kitais ugdymo veiksniais.

Kaimo bendruomenė, kaip socializacijos veiksnys, formavo kolektyvines tradicijas, viešąją nuomonę, kontrolę, vaikų bendruomenė mokė toleruoti kitus, bendrauti su jais, suprasti jų poreikius, interesus, perimti bendruomeninio gyvenimo įpročius, bažnyčia skiepijo religines ir dorines vertybes.

7. Vaiko socializacijai įtakos turėjo vaiko prigimtis, aplinka ir ugdymas (šių veiksnių įtaka įvairaus amžiaus vaikams buvo skirtinga). Liaudies akimis, ugdymo paskirtis buvo trejopa: iš kartos į kartą perduoti dvasines vertybes, koreguoti aplinkos sąlygotus poveikius ir plėtoti įgimus pradus, nes nuo to priklauso tolesnė vaiko raida, jo ugdymo sėkmė. Remiantis lietuvių liaudies patyrimu galima teigti, kad aplinkoje, taip pat ir ugdyme glūdi neišsenkamas žmogaus tobulėjimo potencialas – jo aktyvumo, darbo, bendravimo galimybės. Tautosakos šaltiniuose atsispindintis žmogaus požiūris į prigimtį bei ugdymą – jų pervertinimas arba nepakankamas įvertinimas – rodo, kad ugdymo šeimoje patyrimas buvo individualus, vaiko raidą lemiančios sąlygos buvo įvairiai suprantamos.

8. Socializacijos praktikoje susiformavo lietuvių gyvenimo būdą ir charakterį atitinkanti auklėjimo sistema. Ją sudarė visapusiški auklėjimo tikslai, auklėjimo remiantis ankstesnių kartų patirtimi tradicijos, sudėtingesnių darbo užduočių skyrimas ir liaudies pedagogikos priemonių naudojimas pagal amžių ir lytį, laikymasis gyvenimo, papročių reikalavimų auklėjant, įvairių auklėjimo metodų taikymas, sekimas kaimo šviesuolių pavyzdžiu. Dorinio, religinio, darbinio, estetinio auklėjimo vienovė, kaip auklėjimo sistemos dalis, darė didelę įtaką vaiko socializacijai. Vaikystėje ir jaunystėje per socializaciją

suformuotas gyvenimo būdas, orientacija į tradiciją kaip dvasinę vertybę, bendruomeniškumas, konservatyvizmas darė poveikį tolesnei žmogaus raidai ir isitvirtino lietuvių charakterį kaip tautiniai bruožai.

9. Tradicinėje lietuvių šeimoje vyravo dorinis, religinis, darbinis, estetiškas vaikų auklėjimas, atitinkantis liaudies pedagogikos idealą. Kiekvienas auklėjimo aspektas savitai veikė jaunimo socializaciją: dorinis, religinis auklėjimas jaunimą orientavo į tradicinį elgesio modelį, darbinis auklėjimas – į darbą kaip didžiausią vertybę, estetiškas auklėjimas – į grožio supratimą ir jo kūrimą. Auklėjimo rūšys buvo ne izoliuotos, o sudarė visumą, kurioje jos savitai atliko savo funkcijas, viena kitą papildė ir praplėtė.

10. Liaudies pedagogika sudarė jaunimo socializacijos sąlygas – suformavo ugdymo principus (žmoniškumo, natūralumo ir ryšių su gamta, gyvenimu, atsižvelgimo į vaiko amžių ir lytį, tradicijų tęstinumo, taip pat empirizmo, ugdymo istorizmo), auklėjimo, jo turinio ir metodų reikalavimus, nuo kūdikystės formavo tradiciją atitinkančią mąstyseną, jauseną, elgesį. Vaikai, veikiami liaudies pedagogikos priemonių (žaidimų, darbo, tautosakos, tradicijų), socializuodamiesi perėmė tradicinių vertybių sistemą, ugdėsi paklusnumą, darbštumą, atsakomybę. Jų socializacijai, ypač vaikystėje, didelę įtaką darė žaidimai, o vėliau darbas. Vaikai žaisdami imitavo suaugusiųjų, jų veiklą, šeimos santykius: berniukai – vyrų, mergaitės – moterų elgesio modelį ir atitinkamą veiklą. Žaidimai atliko pažintinę, mokomąją ir auklėjamąją funkcijas.

Darbas liaudies pedagogikoje atliko įvairias ugdymo funkcijas – tikslo, principo, metodo, priemonės. Jaunimas įgijo specifinių – gamtos, agrotechnikos, svarbiausių ūkio šakų, t. y. žemdirbystės ir gyvulininkystės, žinių.

Vaiko ir jaunuolio socializacijoje buvo taikomi šie metodai: pavyzdys, pratimas, pamokymas, aiškinimas, patarimas, skatinimas, baudimas. Naudotos ir įvairios vaikų auklėjimo priemonės – lopšinės, žaidinimai, pasakos, dainos, priežodžiai, specialiai auklėjimui pagaminti darbo įrankiai.

11. Vaikų ir jaunuolių socializacija liaudies pedagogikos priemonėmis gali praturtinti šiuolaikinę ugdymo teoriją ir praktiką. Remiantis lietuvių liaudies pedagogikos išmintimi, auklėjimo priemonėmis, tradicijomis gali būti pertvarkoma švietimo sistema, stiprinami šeimos ir mokyklos ryšiai sprendžiant auklėjimo problemas, susijusias su jaunosios kartos socializacija sparčiai besikeičiančioje visuomenėje, o ugdymas šeimoje ir mokykloje gali būti grindžiamas gyva tradicija ir liaudies dvasingumu.

HABILITACINIŲ DARBŲ APIBENDRINTŲ MOKSLO DARBŲ (PASKELBTŲ PRIPAŽINTUOSE MOKSLO LEIDINIUOSE) SĄRAŠAS

Monografijos

1. Vasiliauskas R. Mokinių darbštumo ugdymas : [monografija]. – Kaunas, 1983. – 148 p.

Straipsniai Lietuvos periodiniuose ir tęstiniuose leidiniuose, įrašytuose į specialų patvirtintą Lietuvos mokslų sąrašą

2. Vasiliauskas R. Valstiečių šeima – darbinio auklėjimo židinys (XIX a. pabaiga – XX a. pradžia) // Pedagogika ir psichologija. – T. 14 (1977), p. 22–34.
3. Vasiliauskas R. Darbinio auklėjimo būdai valstiečių šeimoje (XIX a. pabaiga – XX a. pradžia) // Pedagogika. – T. 15 (1980), p. 3–23.
4. Vasiliauskas R. Paauglių dorovinio ir darbinio auklėjimo vienybė // Pedagogika. – T. 21 (1986), p. 76–90.
5. Vasiliauskas R. Ugdomieji tikslai ir jų realizavimas pamokoje // Pedagogika. – T. 25 (1989), p. 30–39.
6. Vasiliauskas R. Veiklos mokykloje ir institute perimamumas // Pedagogika. – T. 26 (1990), p. 31–37.
7. Vasiliauskas R. Ugdymas – integralinė kultūros dalis // Pedagogika. – T. 28 (1992), p. 3–11.
8. Vasiliauskas R. Mokymo proceso komponentų sąryšingumas // Pedagogika. – T. 29 (1993), p. 88–91.
9. Vasiliauskas R. Tradicinis ugdymas ir lietuvių etnopedagogika // Pedagogika. – T. 32 (1996) p. 132–141.
10. Vasiliauskas R. Liaudies pedagogika ir kiti giminiški mokslai // Pedagogika. – T. 33 (1997), p. 3–14.
11. Vasiliauskas R. Tradicinio ugdymo principai lietuvių liaudies pedagogikoje // Pedagogika. – T. 34 (1977), p. 169–179.
12. Vasiliauskas R. Vaiko socializacija lietuvių etninėje kultūroje // Pedagogika. – T. 37 (1998), p. 111–122.
13. Vasiliauskas R. Motina – vaiko ugdytoja liaudies pedagogikoje // Pedagogika. – T. 39 (1999), p. 55–66.
14. Vasiliauskas R. Vaiko dora liaudies pedagogikoje // Pedagogika. – T. 40 (2000), p. 48–55.
15. Vasiliauskas R. Tradicinės lietuvių liaudies pedagogikos istorinė-kultūrinė raida XIX a. antrojoje pusėje – XX a. pradžioje // Pedagogika. – T. 43 (2001), p. 154–162.

16. Vasiliauskas R. Žaidimai – vaiko ugdymo veiksnys lietuvių liaudies pedagogikoje // *Pedagogika*. – T. 48 (2001), p. 125–135.
17. Vasiliauskas R. Ugdymo tikslai ir uždaviniai lietuvių liaudies pedagogikoje // *Pedagogika*. – T. 53 (2001), p. 131–137.
18. Vasiliauskas R. Lietuvių etnopedagoginė išmintis ir jos atspindžiai rašytiniuose šaltiniuose // *Acta paedagogica Vilnensia*. – T. 4 (1997), p. 76–90.

Straipsniai užsienio mokslo žurnaluose ir straipsnių rinkiniuose, kurių redakcinės komisijos sudaro autoritetingi atitinkamos srities mokslininkai

19. Василяускас Р. Культурологический и исторический подходы в изучении литовской народной педагогики // *Весті Беларускага дзяржаўнага педагагічнага ўніверсітэта*. – 2000, no 2 (24), с. 12–15.

Straipsniai konferencijų renginiuose, kurių rengėjai yra tarptautinės mokslo organizacijos

20. Vasiliauskas R. Vaiko raidos veiksniai lietuvių liaudies pedagogikoje // *Studium Vilnense : VI tarptautinė konferencija „Mokslas ir gyvenimo kokybė“ : mokslo darbai : Vilnius, 2000 birželio 22–24*. – Vilnius, vol. 9, no 2 (2000), p. 125–126.
21. Vasiliauskas R. Dvi pedagogikos atsinaujinimo kryptys // *Švietimo reforma ir mokytojų rengimas : VI tarptautinė mokslinė konferencija : mokslo darbai, d. II : Vilnius, 1999 rugsėjo 23–25 d.* – Vilnius, 1999, p. 261–265.
22. Vasiliauskas R. Vaikystė kaip lietuvių liaudies pedagogikos objektas // *Socialiniai-educaciniai pokyčiai ikimokykliniame ugdyme : tarptautinė konferencija, skirta Lietuvos vaikų darželio 150-osioms ir lietuviškojo darželio 100-osioms metinėms : mokslo darbai : Klaipėda, 2000*. – Klaipėda, 2000, p. 47–49.

Kitos reikšmingos mokslinės publikacijos

23. Vasiliauskas R. Lietuvių liaudies pedagogika kaip mokomasis dalykas. – Vilnius, 2001.
24. Vasiliauskas R. Vaikų religinio ir dorinio auklėjimo vienovė lietuvių liaudies pedagogikoje // *XI pasaulio lietuvių mokslo ir kūrybos simpoziumas : tezės : 2000 m. birželio mėn. 21–26 d., Vilnius*. – [Vilnius, 2000], p. 298.
25. Vasiliauskas R. Šeimos etnopedagogika Lietuvoje : raida ir pokyčiai XIX–

- XX amžių sandūroje // Studium Vilnense : VI tarptautinė konferencija „Mokslas ir gyvenimo kokybė : mokslo darbai : Vilnius, 2000 birželio 22–24. – Vilnius, vol. 9, no 1 (2000), p. 17.
26. Vasiliauskas R. Liaudies pedagogikos reikšmė // Tautinė mokykla. – 1989, Nr. 6, p. 14–16.
  27. Vasiliauskas R. Tautinė savimonė lietuvių liaudies pedagogikoje // Tautinė mokykla. – 1990, Nr. 5, p. 13–14.
  28. Vasiliauskas R. Liaudies ugdymo tradicijos užsienio lietuvių tyrimuose // Švietimo reforma ir mokytojų rengimas : konferencijos tezės, t. 1. : 1995 m. spalio mėn. 4–5 d., Vilnius. – [Vilnius, 1995], p. 285–286.
  29. Vasiliauskas R. Vaikų moralinis auklėjimas ir skatinimas prie darbo Varėnos rajono valstiečių šeimoje // Dubičiai / redakcinė kolegija : V. Milius (pirmininkas), K. Račkauskas, A. Tyla, N. Vėlius, A. Vidugiris, K. Vosylytė. – Vilnius, 1989, p. 182–186.
  30. Vasiliauskas R. Vaikų darbinis auklėjimas // Kernavė / redakcinė komisija : V. Milius (pirmininkas), A. Stravinskas, A. Tyla, N. Vėlius, A. Vidugiris, V. Vitkauskas. – Vilnius, 1972, p. 220–231.
  31. Vasiliauskas R. J. H. Pestalocis ir liaudies pedagogika // J. H. Pestalocio pedagoginės idėjos : respublikinės konferencijos medžiaga : Vilnius, 1996 sausio 25 d. – Vilnius, 1996 p. 59–60.
  32. Vasiliauskas R. Mokymo proceso modelis // Studijos aukštojoje mokykloje : konferencijos pranešimų rinkinys, kn. 1 : Kaunas, 1996 kovo 14–15 d. – Kaunas, 1996, p. 49–53.

VILNIUS PEDAGOGICAL UNIVERSITY

Dr. Romanas Jonas Vasiliauskas

**LITHUANIAN FOLK PEDAGOGY AS
A PHENOMENON OF
SOCIALIZATION OF THE YOUNG
GENERATION**

(2nd HALF OF 19th CENTURY – BEGINNING OF 20th CENTURY)

SUMMARY OF THE PAPER FOR HABILITATION
SOCIAL SCIENCES
EDUCATION (07S)

Vilnius, 2002

The habilitation right was granted to Vilnius Pedagogical University together with Šiauliai University on July 20, 1998, by the order of the Lithuanian Government No 900.

Habilitation Committee:

Chairman:

prof. habil. dr. Bronislovas BITINAS (Vilnius Pedagogical University, social sciences, education 07S)

Members:

prof. habil. dr. Romualdas GRIGAS (Institute of Social Studies, social sciences, sociology 05S)

prof. habil. dr. Vytautas GUDONIS (Šiauliai University, social sciences, psychology, 06S)

prof. habil. dr. Vytautas KARVELIS (Šiauliai University, social sciences, education, 07S)

prof. habil. dr. Juozas MUREIKA (Lithuanian Academy of Sciences, humanitarian sciences, philosophy, 01H)

prof. habil. dr. Kęstutis PUKELIS (Vytautas Magnus University, social sciences, education, 07S)

prof. habil. dr. Vladas RAJECKAS (Vilnius Pedagogical University, social sciences, education, 07S)

The public meeting of the habilitation committee will take place at 11 a. m. on January 24, 2003 at Vilnius Pedagogical University, Room 241

Address: *Studentu g. 39, LT-2004 Vilnius*

Tel. 279 00 53, fax 279 05 48

The date of the sending out of the summary is November 22, 2002.

The paper presented for habilitation is available in the libraries of Vilnius Pedagogical University and Šiauliai university.

Comments dept, Vilnius Pedagogical university

Studentu g. 39, LT-2004 Vilnius

Tel (370 5) 2 79 00 53, fax (370 5) 2 79 05 48

INTRODUCTION

After Lithuania regained its independence, there was a need to determine the future of the Lithuanian society on the basis of its national culture. It was necessary to re evaluate the importance of the Person's development and his upbringing in the course of history taking into consideration the cultural heritage of Lithuania and some other countries.

One of the most important criteria for describing the pedagogical heritage is man's relationship with the social life and ethnic culture of the society in which the past, present and the future make one whole. Among the different fields of traditional Lithuanian culture, such as art, way of life, folklore and medicine, the folk pedagogy is the least investigated field, though for many decades the young generation matured, got stronger and developed its physical, psychological and spiritual strength through the traditional upbringing.

The purpose of upbringing as the most important factor in ensuring continuity of the generations is to retain family and cultural traditions, to strengthen the spiritual ties of the generations without which the social progress and preservation of culture are impossible.

The need for ensuring continuity of the national culture is very distinct during the transitional period when our society goes from planned to market economy and from authoritarian to democratic relationships. In order to preserve authenticity of the national culture, we should bring up our young generation on the basis of our historical experience. During the integration of Lithuania into the European economic structures, it is very important to protect our national mentality and not to "melt" in other cultures. One of the means for ensuring of the national culture is relating upbringing of the modern young generation with its integration into society on the basis of historical experience. Therefore, it is necessary to explore the unity of folk and scientific pedagogy and to seek for more possibilities to develop an independent, free and moral individual in the society.

Topicality of the investigation. The significance of the folk pedagogy as a means for preservation of cultural continuity of the generations is determined by the exceptional role of the national culture in developing the society's pedagogical culture and in reforming the education and school system in Lithuania. In the documents of the Lithuanian education reform the national character is considered as one of the basic principles of upbringing. The programs for upbringing of the ethnic culture have been developed. Ethnic culture is more often recognised as a subject. The content of ethnic culture (folklore, habits, beliefs, moral) is being integrated into the educational process at various stages, it is being realised in the syllabuses and textbooks of all types (I. Čepienė, 1993, p. 227).

The culture as a system of values in the past and at present is a basis not only for teaching separate subjects, but for the whole teaching process. If the contents of upbringing of the reformed school is based on national values, the folk pedagogy which embodies the nation's spiritual expectations, ideals and the system of views plays an important role.

A modern family faces a crisis today: it is difficult for children to adapt in life, they do not develop humanism or other spiritual values, and a sense of responsibility. One of the reasons of this crisis are poor, "breaking" ties in the modern family with the educational traditions cherished by our ancestors and with the historical experience of the child's integration into the society.

The characteristic feature of the Lithuanian folk pedagogy is its movement from practice to theory. It generalised the experience of empirical pedagogy. Folk pedagogy and scientific pedagogy are inseparable from education practice, because both of them became and were formed through practice. The function of modern scientific pedagogy is determined by a triad of concepts: "The theory of upbringing – the technology of upbringing – the practice of upbringing" (B. Bitinas, 2000, 53).

Scientific pedagogy, differently from folk pedagogy, considers theory rather than practice as the most important factor, it is based on historical pedagogical practice and pedagogical ideas: provisions of scientific pedagogy, every principle of upbringing, method and means at present have their own past and conditions of development. The practice of upbringing in the past and at present influence each other and are related with the relevant connections that must be studied.

Study of the problem. Folk pedagogy as a form of expression of the society's consciousness originated, rose and was formed together with the nation. The relationship between experience in folk upbringing and the national culture and the way of individual's being in nation were analysed by S. Šalkauskis in "Lithuanian Nation and its Upbringing" (1933) and by A. Maceina ("National Education", 1934) who developed the theory of national education.

Folk pedagogy as part of the national culture reflects the experience that was accumulated over a long period from the old times and stimulated further development of the pedagogical thought. The pedagogical thought which was based on the thoughts of school education (institutional upbringing) and on the ideas of some representatives of pedagogical thought has been studied thoroughly in Lithuania.

The problem of national education in Lithuanian schools and the history of pedagogical thought were analysed by J. Laužikas, M. Karčiauskienė and M. Lukšienė. M. Lukšienė analysed the development of democratic thought in

education during the 1st half of the 18th century and in the 19th century (the trends of didactics and development, the relationship between man and education, the role of well-educated people in education, the situation of schools, teachers and pupils).

M. Karčiauskienė analysed the development of elementary education at the junction of the 19th and 20th centuries, the goals, content and methods of the elementary education, the significance of teaching Lithuanian and thoroughly analysed the secret teaching, and also she raised the idea of interaction between secret schools and folk pedagogy (1989). M. Lukšienė and M. Karčiauskienė revealed the connection between education and folk culture, they considered the writers, well-educated people as propagators of the ideas of democratic education. Much attention was paid by them to the growing role of peasantry as well as to the social and cultural conditions that influenced the development of education and to interaction of institutional and non-institutional education. The problem of national education from the aspect of the needs of the modern democratic Lithuanian society and relations between man and the world was analysed by L. Jovaiša, the relations of moral education and nationality were analysed by V. Aramavičiūtė, national consciousness and education of the European identity were analysed by L. Railienė. A. Endzinas was interested in the development of special teaching in Lithuania from the oldest times.

The spread and founding of different types of educational schools from the 14th century in Lithuania, as well as the pedagogical and cultural activity of the most important representatives of the pedagogical thought were analysed by a great number of Lithuanian educologists and culturologists (A. Gučas, J. Laužikas, I. Lukšaitė, A. Šidlauskas, K. Simaška, T. Bukauskienė, O. Tijūnėlienė, V. Pupšys and some others).

The development of folk pedagogy was influenced by social and cultural factors. To determine the place of non-institutional upbringing in traditional culture is possible only by analysing it in the process of socialisation and cultural development (R. Grigas, J. Vaitkevičius). Sociologist R. Grigas (1995) described socialization as influence of the environment and practical activities on man. Having analysed and compared four generations, he determined the similarities and differences of these generations. The methods of regulation, discussed by the author, through traditions, religion, and habits in the traditional society are important in analysing upbringing as an ethnosociological process (1995).

Pedagogue J. Vaitkevičius studied the social pedagogy as an integrated sphere of social and cultural factors affecting the child's upbringing. He looked

for the origin of social upbringing in Lithuania's social conditions and stressed the significance of unions and occupations, the national character of secret schools and some other peculiarities. The author has indicated that it is necessary to investigate the folk pedagogy – to systemise the experience, to summarise it theoretically, to find regularities, and to use them under the present conditions (J. Vaitkevičius, 1988, p. 162-165).

The spiritual and emotional life of the modern family depends very much on passing of the traditional values from generation to generation, and on continuity of habits and traditions. For this reason the educology of the modern family must be based on the analysis of experience of upbringing in a historical family. Modern educologists like Z. Bajoriūnas, K. Pukelis, K. Miškinis and J. Uzdila analysing the theory of family upbringing according to the society's needs also discussed the traditions of national upbringing in a family.

Analysing upbringing as a condition for continuity of generations in folk pedagogy from one or other aspect, the works of researchers of the theoretical pedagogy, such as B. Bitinas, V. Rajeckas, J. Vaitkevičius, L. Jovaiša, V. Aramavičiūtė, K. Pukelis, M. Barkauskaitė, V. Jakavičius, A. Juodaitytė, A. Grabauskienė and some others, should be mentioned and especially those in which pedagogical phenomena are analysed syncretically, that are based on the unity of historical and theoretical analysis and in which the relations of culture, family and pedagogy as well as some other matters related with folk pedagogy are discussed.

The development of teaching theory in Lithuania was analysed by V. Rajeckas. The importance of the family role in spiritual upbringing of the child was stressed by V. Aramavičiūtė and E. Martišauskienė; and that of moral orientation in communication by M. Barkauskaitė and O. Tijūnelienė.

In the republics of the former Soviet Union folk pedagogy was analysed in the aspect of how its ideas and experience in upbringing are reflected in folklore.

Folk pedagogy was studied by Lithuanian and foreign scientists. The ideas of Georgian upbringing in the context of folklore were analysed by A. Khintibidze (1951, 1967) and those of the Chuvash by G. Volkov (1958, 1966, 1970, 1974, 1999). The ideas of mental and moral upbringing expressed in Azerbaijan fairy-tales and proverbs were analyzed by A. Gashimov (1957), in Ukraine folk pedagogy was studied by E. Gyavavko (1974), M. Stelmakhovich (1989), in Adyg-Cherkess by G. Shorov (1993, 1999) and in Belarus by A. Grymats and L. Varenetskaya (1996). The development of pedagogical idea in Estonia was analysed by A. Elango (1979), and in Finland by V. Ruoppila (1954) and L. Virtanen (1977). Latvian folklorist V. Grēblē (1970) studied children's life and work in Latvian folk songs. Folk songs of

Lithuanian children and their educational function were studied by P. Jokimaitienė (1970).

Summing up the research of folk pedagogy of different nations, it can be concluded that two clear trends were formed: the folklore trend, analysing experience and ideas, and the ethnographical-pedagogical trend revealing the real practice of folk upbringing, habits and traditions.

Socialization of children and youth in the cultures of various peoples was thoroughly studied by the Western scientists, such as F. Boas, M. Mead, M. Herskovits, B. Whiting, J. Whiting, P. Aries, N. Elias and others. In this work, studies of the East European and Western scientists are reviewed and conclusions are made on a different methodology used in such studies and their results.

The first to introduce the term of folk pedagogy into Lithuanian pedagogical vocabulary in 1924 was J. Vabalas-Gudaitis, naming it "historical pedagogy". The education in a family was considered by him as an important factor ensuring continuity of generations because "at all levels of culture the first steps are made in a family" (J. Vabalas-Gudaitis, 1924, p. 423).

Lithuanian scientists analysed various problems of folk pedagogy, such as the significance of riddles in upbringing of children by G. Gučienė (1968), the importance of fairy-tales by M. Lazauskienė (1972), the method of stimulation and punishment by E. Adomavičienė (1981), the function of folk domestic education and child's preparation for work by R. Vasiliauskas (1974), folk pedagogical ideas and experience in Žemaitė's works by R. Vaivada (1994).

Riddles as a means of folk pedagogy and their use in upbringing of school children and pre-school children in kindergartens and at school were studied by G. Gučienė. In riddles she saw the possibilities of mental and aesthetic development, revealed the artistic value of riddles, their significance to the child's imagination and determined the criteria according to which riddles could be chosen for children.

M. Lazauskienė analysed fairy-tales as a means for forming views and persuasion in the process of the child's moral upbringing at the end of the 19th century and the beginning of the 20th century. The research by G. Gučienė and M. Lazauskienė is important because they:

- 1) Formulated the aspects of fairy-tale and riddle research; analysed folklore as the means of folk pedagogy; revealed the peasants' view on children's upbringing and its importance in educational practice;
- 2) Analysed folklore as a live tradition, discussed its continuity, social meaning as well as historical and cultural conditions of its existence;
- 3) Proved the use of folklore in the theory and practice of education.

E. Adomavičienė analysed the view of social value on stimulation, physical and moral punishments in the historiography of Lithuanian pedagogy and in practice of folk upbringing. The author noted some cases of stimulation and punishments in a historical family, revealed the way this experience of upbringing is passed to later generations, the reasons of social and physical punishments and the harm of frequent use of punishments to the child's individuality.

Folk pedagogy as a single factor of the traditional society's preparation for profession, in the course of history, improved the factors and means of engaging the young generation in work; this was analysed by R. Vasiliauskas.

In engaging the children in work, it was tried not only to achieve labour but also social, moral, and aesthetic goals of education. The author proved that, in trying to gain experience in upbringing for long ages, the theory of labour upbringing was developed proving that diligence functions as a factor integrating different psychological features such as mind, will, senses, outlook and views.

R. Vaivada analysed the way the children's view on nature, work and man was developed through calendar habits. He not only revealed the ideas of folk pedagogy and experience in Žemaite's works, but also established and analysed the periods of her pedagogical activity such as enlightening work in Užventis (1892-1893), secret teaching work in Graužikai (till 1905) and management of Vilnius asylum (1914-1915)

Discussion of the studies of Lithuanian folk pedagogy has shown that they are oriented to different partial problems: means of upbringing, methods and labour upbringing. Since the researchers paid more attention to specific problems, the child's relation with the environment of upbringing in a traditional culture, his socialization and the institutions and methods of traditional socialization were not discussed. Not analysed were such important problems of Lithuanian folk pedagogy as folk pedagogy as a social and historical phenomenon, historically formed notions of man's upbringing, i. e. man's ideal, child as an object and subject of education and the goals of upbringing. Though the factors of man's upbringing such as nature, family, habits, traditions, religion and beliefs were analysed by some authors, but they did not analyse them as problems of folk pedagogy and did not reveal their functions. Namely these factors of man's upbringing as the most important factors of traditional socialization ensured passing of traditional values from generation to generation.

So the significance of the analysed problem was determined by the social needs of upbringing for the young generation. Since there were no summarising studies of folk pedagogy, the results of which could be used to reveal the most

important pedagogical trends, we chose the research subject “Lithuanian folk pedagogy as a phenomenon of socialization of the young generation (at the end of the 19th century and at the beginning of the 20th century)”.

The object of research - Lithuanian folk pedagogy as a phenomenon of socialization of the young generation (in the 2nd half of the 19th century and at the beginning of the 20th century).

The aim of research – to reveal the influence of folk pedagogy on the child’s socialization, the features of individual’s socialization in a traditional culture and their significance to the pedagogical theory and practice.

Objectives of the research

1. To define the essence and purpose of the socialization of youth in Lithuanian folk pedagogy.
2. To establish the historical and cultural conditions in the development of folk pedagogy and their influence on socialization of the youth.
3. To reveal the characteristic features of folk pedagogy and their significance to the youth’s social culture.
4. To analyse the factors of folk upbringing and the effect of actors on the upbringing of youth.
5. To reveal the contents of upbringing and interrelations of its features in practice of folk upbringing.
6. To analyse the principles, methods and means of folk pedagogy as a source of socialization.

The methodological basis of the research

The study of folk pedagogy is related with the social and cultural life of a specific epoch. According to A. Maceina “the works of previous historians of pedagogy were little fruitful because the majority of them researched like it would not have any connections with social life. Here it used to be separated from development of common spirit and disconnected from culture of the time and space” (A. Maceina, 1936, p. 161).

As the empirical studies of folk pedagogy were not sufficient, it was necessary to develop a system of concepts in folk pedagogy, to formulate the general problems of traditional upbringing, to single out and discuss the most important principles and trends in upbringing and to create theoretical suppositions for systematising the empirical material. The logics in this work is based on the following premises: going from general to partial questions, traditional upbringing is analysed as a problem of man’s relation with culture, the peculiarity of ethnic environment is considered as an important feature of pedagogical culture, the analysis of historical and pedagogical experience is based on the principle of correspondence of the child’s upbringing to his age

and sex, the connection of different trends in the child's upbringing is considered his socialisation.

The chronological limits of traditional pedagogical culture are wide: its origins date back to the primitive society, its further evolution continued in medieval ages and during the period of national renaissance at the end of the 19th century and at the beginning of the 20th century. Analysing the development of traditional pedagogical culture from the historical aspect we can avoid narrowness and one-sidedness but because there are not many sources where development of national upbringing is analysed until the beginning of writing, it is very difficult to understand the changes in folk upbringing from the early ages till now. On the other hand, in one work it is difficult to analyse the pedagogical heritage that was formed during different historical periods. For this reason the traditional (pagan and Christian) pedagogical culture will be analysed only in a way where this analysis will help to reveal the features of Lithuanian folk pedagogy during the period of investigation (from the 2nd half of the 19th century until the middle of the 20th century).

Methods and organisation of research

During the research the following methods were applied:

- 1) analysis of different folklore, ethnography and local lore sources as well as synthesis and pedagogical interpretation of these sources;
- 2) comparative historical analysis – comparing historical and pedagogical facts;
- 3) retrospective and genetic analysis to reveal the development of historical and pedagogical processes, their changes, going from earlier to later forms;
- 4) interviews with elder people: talks, questionnaires, reminiscences; to find out the old methods for accumulation of the children's social experience during the research we referred to: 1) ethnographical sources; 2) folklore sources; 3) archaeological sources; 4) historical sources (according to these sources the conclusions about historical and social conditions of children's socialization were made), 5) travel description by travellers who visited Lithuania during different historical periods; 6) memoirs; 7) works of Lithuanian writers.

We also referred to the materials of ethnographic expeditions at the Institute of Lithuanian Literature and Folklore, Ethnographical sector of Lithuanian History Institute, M. Mažvydas library (Lithuanian section), Šiauliai "Aušra" historical and ethnographical museum, Manuscript section of Vilnius University Scientific library.

The most important stages of the research

1. In 1971 – 1974 we tried to establish the way children were educated

during labour in a traditional Lithuanian family, the way their diligence was brought up; what methods were used to make children work and what the traditions of labour upbringing were. For this purpose the questionnaire “Children’s labour upbringing in a Lithuanian peasant family (at the end of the 19th century – the beginning of the 20th century)” was prepared. Using this questionnaire 280 peasants from different ethnographical regions of Lithuania were interviewed: Eastern highlanders (107), Samogitians(79), Southern and Eastern Dzūkai (33&31), Suduvites (30).

2. In 1975 – 1985 trying to establish the moral purpose of labour and the way the schoolchildren’s diligence was infused at school and in a family in changing conditions, 320 teenagers from different regions of Lithuania were interviewed using a questionnaire “Upbringing of the schoolchildren’s diligence”. We determined that not all the families took over the traditions of labour upbringing that were formed in the course of history and the view to children’s obligations and responsibilities”. The results of the research (10 articles) were published in the magazines “Family”, “Soviet School”, “Soviet Woman”, “Family Calendar” and others.
3. In 1998, already in Independent Lithuania, a further study of elderly people was carried out. In Soviet times there were a lot of ideological restrictions, prohibitions and primitive propagation of atheism that impeded inclusion of a question on religion, an important factor that forms the child’s personality, in the questionnaires.

Religion and ethnic culture as two very close and complimenting each other spheres of spiritual life were not investigated. To determine the importance of religious upbringing in the child’s socialisation and the ties of religious and moral upbringing and to analyse family’s maturing habits, using a newly prepared questionnaire” Lithuanian Folk Pedagogy”, we interviewed 110 elderly people from different Lithuanian places. The collected material supplemented other data received from other sources and helped to establish the importance of religious education in the child’s socialization.

Scientific novelty of the research

1. For the first time a systematic and complex study of youth socialization in Lithuanian folk pedagogy, its origins and development trends until the beginning of the 20th century was carried out.
2. Family’s life style and the child’s upbringing environment were analysed. On the basis of this environment a socialization system that corresponded to historical and cultural conditions functioned. It was

oriented to the child's upbringing using folk pedagogy means.

3. In the research of folk pedagogy a principle of integral analysis of upbringing experience was applied for the first time. Analysis of folk upbringing practice was based on the following principles of the child's upbringing and integrity of the environment:
  - Interdisciplinary cognition which enabled analysis of the experience in upbringing in the general context of culture;
  - Socialisation - the child is treated as an integral personality interacting with a traditional environment that influences his development;
  - Unity of different directions in education - moral, religious, labour, aesthetic education - as general features of folk pedagogy;
  - Relating of the studies by Lithuanian scientists P. Jokimaitienė, A. Gučienė, M. Lazauskienė, E. Adomavičienė, R. Vaivada, R. Vasiliauskas on the basis of integration ties;
  - Relating of the modern theory and practice of upbringing with historical development and past pedagogical heritage.
4. Significance of folk outlook in social, labour, moral and aesthetic upbringing.
5. Methods for collection of knowledge and information in folk pedagogy were developed and applied.
6. Manuscript and printed materials and the unused ethnographic, folklore and country study sources were selected and analysed. The materials of these sources were systematised and summarised.
7. The contribution of foreign scientists investigating the child's socialization in the ethnic culture of various peoples was established.

Practical significance of the research

The conclusions made by the author about the factors of the child's socialization in a traditional culture, the findings revealing the importance of the means of folk pedagogy to the child's socialization and the education practice in a traditional family, the new propositions about folk pedagogy as an interdisciplinary cognition field are significant, because:

- They help us to avoid viewing the propositions of pedagogical theory as absolute and a break with historical roots, traditions and life;
- The disclosed upbringing possibilities of the oldest habits, traditional labour and the environment familiar to the child determine expediency of their use; from the historical and pedagogical heritage, rejecting what is unimportant, the most rational, objective and valuable experience which has been tested by the lasting education practice applicable in

the modern practice and theory has been shown.

- This investigation will stimulate further study of the Lithuanian pedagogical thought, it will help us to reveal the features of the old upbringing, its democratisation and significance to the nation's culture, and to trace the education practice not only of the peasants but also of other layers of the society.
- The research data will provide a theoretical basis at pre-school institutions for developing upbringing programs, they will help to choose the direction for upbringing of the ethnic culture and to use folklore, habits and games in pedagogical processes.
- The research will stimulate the teachers and students to accumulate folk pedagogy knowledge, to process the information received from elder people, and, after its scientific analysis, to improve the theoretical and scientific training of the teachers.

Theoretically grounded and defended propositions:

1. In independent democratic Lithuania, performing its educational reform which is based on the national culture, good conditions are created for using the experience in upbringing acquired in the course of history in the development of educology of the modern family and for improvement of the national, social, moral and aesthetic education of children and youth.
2. Lithuanian nation during its long history has created and passed from generation to generation an effective system for non-institutional education of children and teenagers that was embodied in Lithuanian folk pedagogy.
3. The efficiency of folk education system for the child was determined by his close relation with the environment and by basing this system on moral principles.
4. The traditional culture, which was the parent's labour life style, was passed during socialization of the youth.
5. In the child's socialisation labour and moral education trends dominated.
6. The ideal of man's upbringing, which was reflected in folklore, corresponded to the progress of moral education on the basis of which traditional morals were imprinted into the child's conscience.
7. In centuries authoritative and priority methods of upbringing were formed.
8. Modern upbringing cannot be understood without historical development of the upbringing.

In this work we summarise the results of systematic research of several decades, that were published in the scientific articles both in Lithuania and abroad.

The most important results of this research were presented to teachers at scientific conferences on pedagogy and methodology, at parents meetings and seminars at Vilnius pedagogical university, and during the lectures of the course “Lithuanian folk pedagogy” (delivered for 10 years). In the course of centuries Lithuanians have gained experience and many ideas of upbringing, which were presented for discussions at scientific conferences in Lithuania and abroad (“An individual’s socialisation and the family”, Vilnius, 1972; Republican conference “The improvement of domestic training,” Kaunas, 1980; “The humanism of folk pedagogy”, Moscow, 1991; “Comenius: Heritage and Man’s upbringing in the 21st century”, Prague, 1992; Republican conference “Reform in Education and Teacher Training”, Vilnius; Republican conference “J. H. Pestalozzi’s Pedagogical Ideas”, Vilnius; International conference “The Social and Pedagogical Changes in Pre-school Education”, Klaipėda, 1999; 4th International Scientific Conference “The Change in Upbringing and Modern Pedagogical Technologies,” Vilnius, 2000; 11th Symposium on Lithuanian Science and Creative Work in the World, Vilnius, 2000; 6th International Conference “Science and Quality of Life”, Vilnius, 2001, 5th international scientific Russo-American conference on modern university education, St. Petersburg, 2002.

The results of historic and theoretical research on children’s development were summarised in “The Development of Pupils’ Diligence”(1983), as well as in the publications “Talks about Domestic Training”(1985), “Fostering of Values”(1992), “Lithuanian Folk Pedagogy as a Subject” (2001); more than 70 papers have been published (a list of publications is presented at the end of the work).

CONTENTS AND A SHORT REVIEW

INTRODUCTION

CHAPTER 1. THE CONCEPTION OF SOCIALIZATION OF THE YOUNG GENERATION IN LITHUANIAN FOLK PEDAGOGY

1. The socialization as background of the child's education
2. The aims and tasks of youth socialization in Lithuanian folk pedagogy
3. Folk and social pedagogy

CHAPTER 2. YOUTH SOCIALIZATION IN THE DEVELOPMENT OF FOLK PEDAGOGY

1. Historiography of Lithuanian folk pedagogy
2. The origins of Lithuanian folk pedagogy
3. The evolution of Lithuanian folk pedagogy in the 2nd half of the 19th century – at the beginning of the 20th century

CHAPTER 3. FEATURES OF FOLK PEDAGOGY AND SOCIALIZATION

1. Folk pedagogy as part of the Lithuanian traditional culture
2. Interdisciplinary character of folk pedagogy
  - 2.1. Folk pedagogy and ethnography
  - 2.2. Folk pedagogy and folklore
  - 2.3. Folk pedagogy and folk philosophy

CHAPTER 4. THE SOURCES AND ACTORS OF YOUTH SOCIALIZATION

- 3.1. The family as a factor of social education
- 3.2. Rural community as a factor of children's social education
- 3.3. The role of religious community in social education
- 3.4. Child's community as a factor of education
- 3.5. The conception of inborn and developed elements of social education

CHAPTER 5. THE CONTENT OF EDUCATION IN YOUTH SOCIALIZATION

1. The concept of the ideal
2. The concept of the ideal of moral education
3. The integrity of religious and moral education
4. The integrity of moral and domestic education
5. The interaction of aesthetic education with others aspects of education

CHAPTER 6. THE PRINCIPLES, METHODS AND MEANS IN UPBRINGING OF SOCIAL VALUES

1. The role of games in socialization
2. The influence of work in socialization
3. The means and methods of getting into habit of working

CONCLUSIONS

Publications of Dr. Romanas Vasiliauskas for habilitation in recognised science publications.

Chapter 1. “The conception of socialization of the young generation in Lithuanian folk pedagogy” defines the concept of socialization, functions, effect of the ethnic environment on the individual, folk pedagogy as a trend of socialization, the aims and tasks of youth socialization and the relations of folk pedagogy and social pedagogy. The child’s socialization is discussed and his integration in the traditional society under the conditions of ethnic culture is based using the means of folk pedagogy. In describing socialization in the traditional Lithuanian society the author relied on the works by W. Bascom, B. Betelheim, F. Elkin, R. Grigas, G. Handel, J. Vaitkevičius, G. Volkov and others.

In 2nd half of the 19th century and at the beginning of the 20th century the activity of Lithuanian educational institutions was weak, therefore, a child was being brought up in the society where it was tried to: 1) prepare him for fatherhood and activity, 2) bring him up as a personality, 3) introduce him into the society’s cultural life. The aims of the child’s socialization were not defined directly, but they were reflected in folklore: fairy tales and songs. Folklore sources show that as the aims of socialization Lithuanians considered a perfect man’s upbringing based on physical, mental, social, moral and aesthetic views. In the work we analyse the attitude to the tasks of a perfect man’s upbringing formed in Lithuanian folk pedagogy.

In the analysis of the upbringing effect related with the environment three aspects of the socialization study are noted, namely sociologic, psychological and pedagogic, two main types of the environment: spontaneous and expedient. Folk pedagogy affected the socialization of youth via the ethnic environment, which determined the character of upbringing. Socialization in the folk pedagogy is treated in two aspects: in the wider sense as the individual’s interaction with the whole complex of ethnic conditions and in the narrower sense as an expedient process of upbringing.

The complicated problems of man’s socialization may be solved by the folk pedagogy only by taking into account the ideas and data of other fields of science, first of all those of social pedagogy. These two spheres of cognition are related by the common problems, namely continuity of generations and man’s upbringing. Analysing the relations of the folk pedagogy and social pedagogy, orientation of the latter to man’s preparation for social life is emphasised. While social pedagogy is oriented to the investigation of the influence of social conditions on man, the folk pedagogy is oriented to the ethnic environment and close ties of youth with the experience of real life in the ethnic environment.

The development of youth's social experience in folk pedagogy was determined by its belonging to the ethnic group of people with its entire ethnic cultural environment. Youth could be introduced into the society only in the interaction with the ethnic environment if its requirements were met. The requirements of social environment dominated in the upbringing, therefore, the aims of social and ethnic upbringing coincided in many cases and its results were noted at the level of behaviour, experience and outlook.

Folk pedagogy and social pedagogy are closely related by socialization in childhood. Folk pedagogy is based on the theoretical provisions of social pedagogy, which show how man matures in the society, what the stages of man's socialization are and what its styles, factors and mechanisms are. In social pedagogy there are many mechanisms of socialization, namely institutional, stylised, interpersonal, identification, empathy, etc. Folk pedagogy is oriented to the mechanism of socialization peculiar to it, i.e. habits, traditions, rituals, customs, etc; more attention is paid to the ethnic condition of culture and to the role of socialization traditions, customs and beliefs. Man's socialization based on traditions, according to which man takes over the norms of behaviour, outlook and experience from his close environment, helps to determine his relation with the past and to imprint the past heritage in his mind. The influence of the factors related with the past and present environment on man is not quite clear and sufficiently investigated.

Chapter 2. "Youth socialization in the development of folk pedagogy" deals with the effect of historic, social and cultural conditions on the social adaptation of youth. The origins of folk pedagogy and trends in its development during the 2nd half of the 19th century and at the beginning of the 20th century are shown. The historiographic aspect of folk pedagogy, namely the manuscripts, publications and studies, is discussed in this chapter.

The origins of folk pedagogy are traced from material and spiritual culture and archaeology which was studied by R. Volkaitė – Kulikauskienė, M. Gumbutienė and L. Vaitkunskienė. Folklore was an encyclopaedia of folk knowledge and experience until writing was introduced. Lithuanian folklore as a phenomenon of the people's art was studied by K. Aleksynas, J. Balys, V. Bagdonavičius, A. Greimas, K. Grigas, P. Jokimaitienė, B. Karbelytė, N. Laurinkienė, V. Misevičienė, D. Sauka, L. Sauka, S. Skrodenis, B. Stundžienė, N. Vėlius and others.

Study of archaeological, folklore and ethnographic sources enables us to reveal the development of folk pedagogy. Its characteristic feature was the child's preparation for life through activity and his drawing into work corresponding to the level of the society's development (hunting, fishing, cattle-

breeding, handicraft), influence of social progress on the maturity of children and their national consciousness, accumulation of experience in upbringing by observation and imitation as well as passing of the norms of behaviour and customs through tradition. Social adaptation of youth in a traditional social structure of the society was slow. It was achieved by getting familiar with the environment and complying with the system of requirements and beliefs set by the adults. Though the concept of socialization is not used in historic, ethnographic and folklore sources, introduction of the youth into culture is regarded as an important task in folk pedagogy.

The influences determined by the environment always reached the child through his family, which in folk pedagogy performed the functions related with transfer of culture, continuity of generation and man's upbringing. Family's traditions and its life style stimulated the children to keep habits, norms and prohibitions, to obey the elder and respect them. The older generation passed to the younger one the system of views on nature, higher beings, other people and themselves.

In this work attention was focused on relationships between the old Lithuanian outlook, i. e. pagan outlook, and folk pedagogy because according to A. Maceina "history of pedagogy cannot pass by the influence of outlook on upbringing because in such a case it would overlook the main factor that upbringing defines" (A. Maceina, 1936, p. 5).

Old Lithuanian outlook and religion reflected in mythology embraced the whole spiritual culture. A man of pagan outlook spiritualised the outer world, he imagined that everything in nature such as celestial bodies, fire, earth and trees are alive, go from one form into another, supernatural beings get incarnated in other beings, a dead person does not disappear but gains another form - goes to live into a tree, plant, animal, bird or new-born. In this work beliefs and cults of the earth, fire, water and trees as well as their social upbringing functions are analysed. A man, spiritualising the nature, studied it, tried to know it, learned to think in contrary categories, distinguishing good from evil, improved morally, learned to respect everything what was around. Old Lithuanian outlook, habits and family's traditions had a profound effect on folk pedagogy because it was the basis for man's further upbringing.

In 2nd half of the 19th century folk pedagogy was influenced by specific social and cultural conditions. At that time Lithuanian education suffered from the negative influence of czarist policy: a ban on Lithuanian print using Latin alphabet (1864-1904) and on secret schools, persecution of book spreaders, and contempt for the Lithuanian language. Lithuanian parish elementary schools after the uprising of 1863 were closed and the schools

opened by the czarist government were not institutions of education but those of Russification. According to M. Lukšienė, a net of secret schools was an intermediate derivative “between home teaching and general school”. The author emphasised their unique role in the history of pedagogy because they brought up the nation’s patriotic feeling and its experience, youth’s solidarity with the boycott declared by the nation against repressions” (M. Lukšienė, 1997, p.8).

In 2nd half of the 19th century and at the beginning of the 20th century social and cultural life had a profound effect on people’s national consciousness, establishing Lithuanian school, traditional upbringing in a family and on their interaction. Ethnic culture and folk pedagogy were still existing as one system, elder peasants still kept in their memory the features of folk pedagogy of that epoch and passed them to the younger generation.

The role in taking over and preserving the experience in folk upbringing formed over centuries played by L. Jucevičius, S. Daukantas, J. Pabrėža. S. Daukantas and M. Valančius was significant and their works had a great effect on further development of folk wisdom. The works of S. Daukantas and M. Valančius and their enlightening activity were analysed from various aspects: historical and cultural by V. Merkys, folklore by K. Grigas and man’s upbringing by M. Lukšienė and M. Karčiauskienė.

From the point of folk pedagogy the most important thing in S. Daukantas’s heritage is the Lithuanian family and its traditions, as well as verbal creation as a source and means of pedagogical wisdom, the most important spheres of upbringing (physical, hardening, morals, training to work). Man’s upbringing as part of the nation’s history was described consistently by S. Daukantas in his work: “Darbai senųjų lietuvių ir žemaičių” (1822) and “Būdas senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių” (1845). According to S. Daukantas, in upbringing a child in the family, of great importance is traditional work atmosphere, farm works, rue garden, horse’s cult, rural community closely knitted by neighbourhood relations where experience and life’s wisdom are passed. The author raised such means of folk pedagogy as native language, habits, folklore wisdom. His pedagogical thought is widely reflected in his folklore works (Pasakos “masių”, 1835; “Abėcėlė”, 1842; “Pasakos Fedro”, 1846; “Dainos žemaičių”, 1846) where the author emphasised the cognitive significance of folklore in upbringing. He adapted it to children, taking into consideration their age. In “Abėcėlė” tales little children are taught to live in unity and to keep to folk norms of behaviour.

M. Valančius like S. Daukantas exalted the native language and emphasised the people’s determination to write in the folk language and the efforts in

collecting folklore (“Patarlės žemaičių”, 1867) which could be a means to imprint religion and moral in the young generation. For centuries the children were encouraged to get attached to the land and living place and they were prepared to do agricultural jobs. Absence of a possibility to travel and take over the experience of people who lived further hindered the development of children’s upbringing.

M. Valančius encouraged the young generation to learn new trades because they add a new direction to the traditional upbringing and widen its content. In his works the most important thing is experience in traditional upbringing, respect to older people and keeping traditional moral norms. M. Valančius ideas are closely related with ideas of folk pedagogy. His short works, especially „Vaikų knygelė”, from the point of its narration is very close to a fairy tale where evil and goodness are opposed. The author wisely used prohibitions as means of folk pedagogy and attached significance to them using examples from life.

Thus, M. Valančius did not look for education ideas in other countries. As a basis of these ideas he considered folk’s wisdom and experience, i. e. everything that was most valuable taken from the past. M. Valančius emphasised pedagogical wisdom and experience, taking into consideration the needs of the 19th century people. He formulated lots of ideas of folk pedagogy: regarding Christian moral as the basis of children’s moral upbringing, he infused respect in children to the environment, as the most important actors in upbringing he considered parents, especially mother, and examples, habits and traditions as important means of education. Even though M. Valančius did not use the term “folk pedagogy” we can definitely call him the initiator of Lithuanian folk pedagogy.

In 2nd half of the 19th century, when printed word started spreading, more publications, dedicated to family, appeared and more attention was paid to folklore that was collected and published by J. Basanavičius, M. Grigonis, P. Vileišis, K. Grinius, J. Tumas-Vaižgantas, J. Jablonskis and others. In Lithuanian periodicals (“Aušra”, “Varpas”, “Mokykla”) articles on children’s education were published.

The experience in traditional upbringing and ideas accumulated over centuries were spread not by verbal tradition but by printed word. As a result of interaction between folk pedagogy and secret schools, pedagogical wisdom was accumulated in folklore and it was included into Lithuanian school books and became the society’s object of interest. Because of social and cultural changes relations in the family became more democratic, some beliefs and verbal tradition went from the adult world to children.

In 2nd half of the 19th century and at the beginning of the 20th century folk pedagogy still existed as a very important factor of man's upbringing. It retained quite a lot of traits which were common to the pagan pedagogical culture and under the influence of the conditions specific to the time (participation of the society in the liberation movement, pedagogical society's orientation to national school, democratic tendencies in family relationship) it changed its previous purpose and helped to create the basis of a new school.

Chapter 3. "Features of Lithuanian folk pedagogy and socialization" deals with the place and role of folk pedagogy in the traditional culture, the relationships between culture and socialization as well as growing of the children and young people into culture on the basis of interdisciplinary knowledge and facts.

Folk pedagogy is described as an integral part of culture. Folk pedagogy is closely related with folk culture, which was analysed from an ethnographic aspect by B. Buračas, P. Dundulienė, J. Kudirka, I. Merkienė, V. Milius, R. Paukštytė, R. Račiūnaitė. Ž. Šaknys and A. Vyšniauskaitė, and from a historical and cultural angle by E. Aleksandravičius, V. Berenis, I. Čepienė, E. Gudavičius, S. Yla, A. Kulakauskas, I. Lukšaitė, V. Merkys, A. Tyla and R. Vėbra. In its historical evolution folk culture developed as the whole of material and spiritual values, various spheres of life were reflected in its structure.

Fig. 1 Structure of folk culture

The most important features of folk pedagogy as an integral sphere of folk culture are folk outlook and attitude. Folk culture and traditional education were always interacting in the course of history, a bond was set between a child and an adult via culture and a child contemplated by cultural images. Folk, bringing children into traditions, ensured continuity of generations. The tradition which ensures transfer of the norms of behaviour, customs, beliefs and rituals was a culture-guarding factor, consequently, throughout the centuries a child was encouraged to keep to cultural traditions.

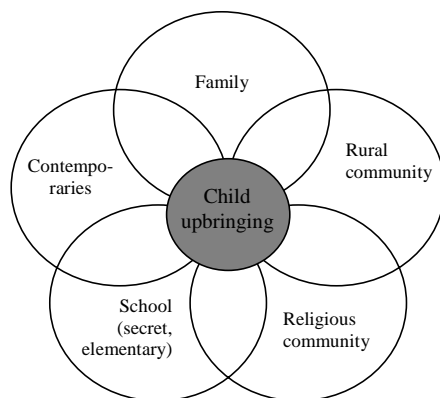
Folk pedagogy by fostering the folk culture (the native language, folklore, customs, traditions and beliefs) developed the basis for the youth's social life and helped it to find its place in the culture. Contrary to scientific pedagogy, folk pedagogy does not have a logical and strict system of concepts. *Folk pedagogy is a historically formed whole of pedagogical knowledge, views, ideas, experience and ideals in a nation on the basis of material and spiritual culture, which is oriented to a continuity of traditional values and closely related with educational practice.*

The object of Lithuanian folk pedagogy is man's education in culture, its subject is individuality and regularities of folk education. The notion *folk education* is very close to the notion *folk pedagogy*. Folk education is the most general category of folk pedagogy, expressing the natural perfection of all people in the context of family life in the nation and reflecting itself in the nation's culture (via folklore, customs and traditions).

The experience and wisdom of folk education formed in an integral life context, which can be reproduced by an interdisciplinary cognition, as "interdisciplinary knowledge and conception of methodological research is a key to the organic history of a culture" (V. Berenis, 1995, p. 27). In this work the principle of interdisciplinary cognition is applied from an aspect of closely related sciences, i. e. ethnography, folklore, sociology and folk outlook (philosophy), in the study of traditional education and the child's world. The interdisciplinary knowledge enabled us to disclose the interaction of youth and folk culture and its influence on socialization.

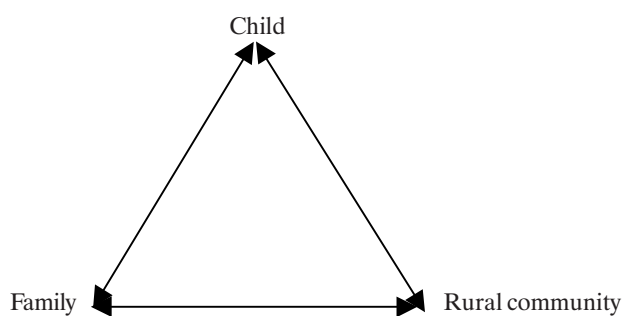
Chapter 4. "The sources and actors of youth socialization" deals with factors of youth's socialization, such as family, rural and religious community, and communication as social upbringing and conception of innate and acquired elements in social upbringing. The family is considered as a primary group of people and as a direct socializer of the youth. The Chapter reveals differentiated roles of the parents, the significance of their authority to upbringing and role of the school under conditions of reactionary policy in education pursued by czarist Russia.

The child's socialization in society was influenced by various factors. From the figure one can see that it existed in traditional institutions.

Fig.2. Factors of socialization

School was considered as one of the most important factors of socialisation but at that time few children could learn at schools. M. Karčiauskienė's studies show that the number of children attending elementary schools was rising very slowly (M. Karčiauskienė, 1989, p. 29-30). As school did not perform the role of socialization adequately, it was performed by a family. In a family as the most important institution of socialisation, big upbringing potential was concentrated and it is analysed in the work. Family as a primary group of people influenced the child's biosocial development. The interaction between a child and the environment that influenced him can be shown as a right triangle.

Fig.3. The child's integration in the family and rural community

In the 19th century the Lithuanian family existed as the most important education institution. At the top of its hierarchy was a father as the home's head and authority. A wife took care of her husband's and children's physical and emotional well-being and this was her most important source of satisfaction. Socialization of every new generation was influenced not only by one of its functions but also by different activity forms and obligations determined by the family's aims in life: mode of life – "living" (to raise crops and animals, to provide food, clothing and dwelling for the children and family members), religion (to keep the decalogue, imprint religious norms, to celebrate religious holidays), culture (to keep to the traditions, habits, to take part in rituals, ceremonies) and social activity (to socialise with family members, neighbours, to take part in the activities of the parish and rural community). Between the process of upbringing and family's life there was no strict boundary. In the family's life the most important was farm activity and its results because first of all family was an institution of production and consumption. A child in a family imitated the behaviour of his/her parents and elder family members, followed their example, learned to perform social roles according to his sex and took over traditional society's norms of behaviour.

The child's development in socialisation was affected by his nature. In the folk's opinion, the child's inborn elements were a context of socialization in which they were influenced by environment and upbringing. Folklore and ethnography sources show that in Lithuanian folk pedagogy a differentiated view was formed on the factors of the child's development such as nature, environment and upbringing. Taking into consideration the view on perfection of the child's nature and on possibilities of upbringing formed by Lithuanian folk pedagogy, the parents could educate him more effectively and help to achieve better results in socialisation. Great significance was attached to upbringing the purpose of which was to adjust the effects of environment in the right direction.

The child's socialization and its results depended not only on the family's conditions but also on the way the child became involved into the life of the rural, religious and children's communities. Rural community as a collective of united people influenced the child directly and indirectly: through it the child became involved into the customs and traditions, learned to control himself and aimed at a model of exemplary behaviour of the community members. Religious community took care of the child's spiritual upbringing, guided him to the faith and encouraged to comply with the requirements of moral education conditioned by the faith. From early days the child's socialisation was influenced by his contemporaries. The elder educating the

younger strengthened their own sense of responsibility and duty.

In the folk's wisdom advantages of a big family are revealed: the more children in a family, the more varied and intensive mutual interaction of its members and it was more cheerful to live in a family in which good mutual relationships developed and a sense of duty and responsibility strengthened. The children's community was united: its members sharing mutual interests played with each other naturally and communicated as equal with equal, therefore, they learned much from each other. The educational force of the children's community manifested itself in collectivism: the children of a big family brought up in themselves the feelings of sympathy, unity and friendliness. Children's community was as a primary model of upbringing that prepared them for life according to the traditional requirements of collective communication.

Chapter 5. "The content of upbringing in youth socialization" deals with the importance of moral upbringing in socialization, the content of moral ideal in folk pedagogy and its relations with practice of upbringing as well as the unity of religious, moral, labour and aesthetic upbringing.

Morals in Lithuanian national pedagogy formed as the whole of requirements, defining the norms and rules of human behaviour and regulating the relationship among people, i. e. as the system of correcting human behaviour. The basis of morals was an ethnic problem: how, according to people's point of view, a person should behave in various life situations. Folk pedagogy solved this problem by developing morals in children and young people and by forming their attitude to good and evil.

The child's moral education performed an important role in his or her socialisation, because:

- moral education of a child in the course of history guaranteed that his or her socialisation would take place according to the norms, values and ideals of people; morals as the basis of the person's spiritual life expressed his or her most important values and taught him or her to distinguish good from evil;
- the child realised the requirements and norms, that possessed the power of unwritten law and regulated relationships among the people in different spheres of life (in private life, various activities and family);
- the child learned to keep to the rules of behaviour by playing with other children, dividing some work tasks among themselves and by communicating with one another;
- traditions and customs oriented the child towards morals as the basis of

life, taught him or her to respect people, expressed the point of view and beliefs, that became stronger in performing habitual, regular actions;

- the child, relying on constantly repeated stereotypical situations, could decide what he or she was allowed to do and what he or she should not do, so they developed moral qualities naturally;
- the child understood morals not only as the relationship with some other person and himself or herself, but also as relationship with society, religion and nation;
- objectives and content of moral education were reflected in the images of an ideal person and upbringing was based on ideas, expressing perfection, that is why the ideal was not an invention, but a guide set by mind and restored by imagination.

By analysing the ideal, we seek not to answer the question what kind of person he or she was, but what kind of man he or she could or should be, and what images of a perfect personality were formed in a person's mind. Ideal as the person's final objective shows his or her striving for spiritual good in the course of history. Ideal as a factor of the progress of society and the person's development was analysed by S. Šalkauskis, A. Maceina S. Dzenuškaitė A. Girnius, A. Vaišvila, J. Sarcevičienė, V. Zinchenko and G. Kornetov. S. Dzenuškaitė revealed teenagers' moral ideal, its structure, functions and importance to a personality. These and other problems of upbringing were discussed by B. Bitinas and L. Jovaiša. N. Vėlius, A. Vyšniauskaitė and others showed how the problems of a person's development were reflected in Lithuanian customs and mythology.

S. Šalkauskis and A. Maceina related the significance of an ideal and its functions with a person's philosophy of life, which as the essence and purpose of the world's perception defines the objective of upbringing. Among the four factors forming the personality, namely nature, educator's personality, upbringing values and upbringing ideal, S. Šalkauskis regarded the latter as the most important, because „upbringing ideal has the forming importance on other functional aspects of upbringing, i. e. on raising, patronage, education and bringing up” (S. Šalkauskis, p.314).

In Lithuanian folk pedagogy the ideal is treated as a whole of images about the aims of folk upbringing. The aim in its turn concentrates and expresses one trend in upbringing. The ideal is a more universal and wider aspect reflecting the most common task in formation of the personality. In folk pedagogy as the moral ideal was considered a specific person having the highest moral ideal. There are three trends in man's perfection: Christian humaneness based on love of one's neighbour, system of images on perfect performance of social

roles and development of personality's qualities. These trends influence, compliment and expand each other.

A Christian ideal corresponded to such a person whose behaviour was based on the decalogue, love to people and whose soul was related with a higher reality, but in his works and behaviour he was a normal human being who was sowing the seeds of good in the soil.

Man's goodness is one of the most important qualities of a man. In folk images goodness was related with attention, sensitivity, compassion for other people and good intentions. A good man was a person who had a kind heart, is good not only to himself, but also to others, he is full of spiritual generosity, friendly feelings, sympathy for the members of his family, neighbours, weaker people and modest. A good man is one who gives everything the best to a guest and when a misfortune comes he is the first to help. Lithuanians always considered goodness as man's highest virtue and this is reflected in proverbs, tales and songs. In the work goodness is analysed as one of the most important qualities of personages in Lithuanian fairy tales.

Justice and honesty are the qualities of a good man. In the people's view, a righteous man follows the rules of behaviour, keeps his/her word, and is objective in assessing other men's efforts and achievements. As folk proverbs and maxims reveal, justice, as the supreme imperative of behaviour, was very important to the countryman. Teaching how to distinguish between the truth and a lie and follow justice was a very important aim of upbringing and educating the younger generation. To live righteously means to find an agreement between one's personal and other people's actions, to follow the Ten Commandments, to say the truth and live by one's own labour.

In a number of folk fairy tales the idea that people have to be good to each other, to feel compassion and help each other is emphasised, as humaneness is inseparable from goodness.

As the folk fairy tales about animals reveal, animals, like people, are good and bad. Every animal embodies a definite feature: the hare goodness and cowardliness, the fox – cleverness and resourcefulness, the wolf – stupidity and rapacity, the cat – faithfulness. Many ideal traits are embodied in the hare, the ant, the cat, the hedgehog, etc. The relations among animals are based on the principle of justice. In folk fairy tales the good willing, honest, kind hearted and industrious personages – ants, bees, etc., - are always sympathetic. In a Lithuanian's world-outlook bees have always been the symbol of holiness, solidarity, diligence and high morality. In folk ethics the bee is highly respected, because it is holy and it brings prosperity to man: honey gives strength and health; bee wax is used for making candles lit at the most solemn moments –

baptism and funeral. People also believed that the candle flame could predetermine a girl's fate. The bee embodies the following features:

Diligence, because it works from early morning till late at night;

Honesty, because it seeks and achieves results by its efforts and will;

Unity, because in its behaviour and way of life a bee family resembles a human family the members of which are unanimous in their aims and help each other.

Great spiritual strength and possibilities are inherent in the solidarity of family members.

Politeness and human value: In the course of centuries the Lithuanian etiquette was orientated towards the worthiness and perfection of another person. To people's mind, human value lay in his/her nature. The view of man as God's creation who has an inborn value predetermined the moral imperative to treat another person according to definite principles and rules. Respect for man ensued from the belief that from the moral viewpoint every man was worthy because he/she was humane, aspired to good and a definite meaning of life by comprehending his/her interdependence, and accumulated experience transmitted to the younger generation. The principles of folk etiquette ensuing from people's experience and fixed in proverbs were more influential than any other juridical institutions. Respect meant comparing another man to oneself ("Do onto another what you would like to be done onto you") and equally evaluating one's own and another's behaviour and rights. Thus man's moral relation with the world was based on faith. Politeness, as the essence of that faith, revealed a humanistic attitude towards another man and environment.

In the view of the Lithuanian people, a perfect man is tactful, attentive and tolerant to another person whose experience, world outlook, age, sex, and social status are different.

Folk pedagogy was orientated towards this ideal. The moral ideal in folk pedagogy predetermined practical education. In this thesis moral education is viewed as closely related with religious and labour education. Following the moral ideal a people's teacher sought to foresee to *what kind* of moral life and social orientation and *how* a child should be brought up. In the course of centuries the ideal was tested through work and high morality. The fact that a people's teacher had created a system of principles and rules and, to illustrate the ideal, in concrete situations used proverbs and maxims, figurative expressions, fairy tale personages, work and customs, was an important factor of socialization. The analysis of that factor helps to reveal the integrity of the ideal aims and educational practice.

In this dissertation the interdependence of religious, moral, aesthetic and

labour education and their importance to youth socialization are analysed. Moral and religious upbringing of a child supplemented each other and thus enhanced each other's possibilities. Moral upbringing was based on faith; the children's inner voice – their conscience – was stimulated; that regulated their behaviour and relations with other people and gave an incentive to resist evil, to look for ways out of definite situations and to behave properly. Moral and religious upbringing was integral and aimed at a child's love of justice and good. Moral education, as the basis of socialization, embraced different aspects of man's upbringing and was closely related to various spheres of education, among them labour education.

The main aim of labour education was always diligence, which in this thesis is viewed as an important condition of socialization. The unity of moral and labour education was manifest not only in work but also in rituals, customs and traditions. The traditional customs and rituals were norms and standards of behaviour. In this respect customs might be treated as an ethnopedagogical method, by which, if applied, the aims of social, moral, labour and aesthetic upbringing could be achieved. "Customs", according to J. Kudirka, "are a system of aesthetic and moral norms formed by many generations" (J. Kudirka, 1989, p. 16).

Beside moral, religious and labour education, in folk educational practice aesthetic upbringing is very important too. The link between aesthetic and labour upbringing was an important condition for socialization. To people's mind, beauty in work was not a minor requirement because a beautifully done work was valuable from the aesthetic and moral viewpoints.

The ties of aesthetic and moral education were close in different activities. The results of investigations revealed that it mattered not only *what one was doing*, but also *how one was doing*, behaving and thinking.

By habituating children to work and taking care of fauna and flora the principle of the unity between aesthetic and labour education was observed. Children trained themselves aesthetically while working as shepherds and making musical instruments, playing and singing.

The link among aesthetic, religious and moral upbringing was reflected in human relations and behaviour. As folklore sources revealed, folk pedagogy orientated children towards religious experiences and the inner beauty expressed by human behaviour. Morality was an important criterion of beauty, as „beauty without morals is like an odourless flower“; or „beautiful in face, but ugly in deeds“; or „a beautifully ornated body which is deprived of the beautiful soul is like a soap bubble“.

All human behaviour, the „bodily labour“ – the manner of speaking,

movements, gait, gestures, mimicry, table manners, and behaviour in church – was assessed from the aesthetic point of view. This assessment stimulated in a child his/her inner culture and proper behaviour. Folklore played an important role in aesthetic, moral, religious and labour upbringing. Lullabies awakened a baby's aesthetic feelings, which impersonated the beauty of the surrounding world, joyfulness, optimism and the unity of melody, rhythm and movement.

In this thesis children's upbringing by means of folk fairy tales and songs is analysed. In summing up it can be stated that aesthetic education was an important aspect of socialization; it formed the spiritual world of young adults as an integral whole. Aesthetic, moral, religious and labour upbringing functioned as integral parts in a child's social maturing.

Chapter 6. "The principles, methods and means in upbringing of social values" deals with the principles of folk pedagogy, the requirements set for the content, methods and means of education, playing, work and habituating to work.

In the course of history, with regard to the requirements of different epochs, the elementary norms and principles of traditional upbringing were formed: humanism, closeness to nature, realism, activity, continuity of traditions and national character, etc. In the thesis the content of these principles and their value are analysed.

Various methods and means were applied to the child's socialisation that was influenced by the factors of folk pedagogy. The most important of them were games and work, therefore, they are analysed more thoroughly.

The child's needs for activity were satisfied most of all by games and work that were the basis of socialisation. Games performed educational, amusement and recreational functions. Communication using games helped the child to integrate into society, to prepare for performing social roles and to understand the purpose of work. Lithuanian folk pedagogy always attached significance to the integration of games and work.

The materials and means for games were provided from the family's natural environment that a child realised in a way he imagined it. Through the symbolic of games the child identified himself with birds, animals and people of various professions. The attention of folk pedagogy to games is seen from their variety. According to the use of toys, games of those types are distinguished: 1) games with dolls, 2) games with means of transport 3) games with sounds 4) role-play games, 5) active games.

The children playing games discovered various things, their characteristics, such as weight, form, colour, height and understood their purpose.

Attentiveness, honesty, patience, endurance and other qualities, formed during games, later helped in work. Games like other means of folk pedagogy (folklore, habits, traditions) were the primary stage of social training. They performed various functions of upbringing from elementary knowledge of their body to upbringing of behaviour, habits and preparation to perform various social roles. The higher stage in the child's socialization is related with work as the most important form of activity.

Labour in Lithuanian folk pedagogy was considered as the child's most important social maturity criterion: the level of socialization was judged by the job corresponding to the child's age. By the effect of labour on socialisation its three periods are distinguished:

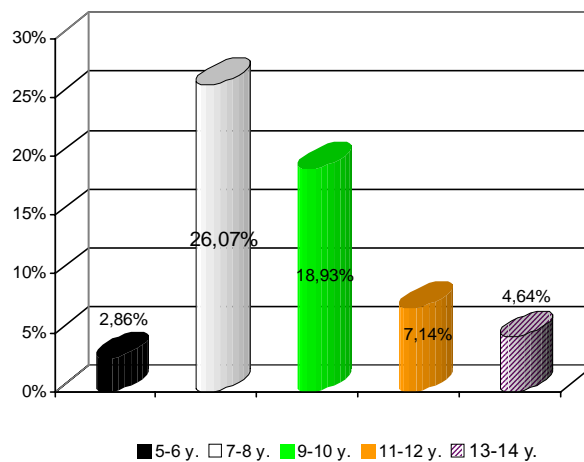
1. Age period from 4 to 6-7 years, also called as the growing period, because much attention is paid to the child's physical maturity, learning of his native language, gaining some very elementary knowledge about the environment and basics of social experience (acquisition of elementary labour, hygiene, etiquette and communication habits). In historiographical sources childhood is often called as herdsboy's and herds girl's age period.

2. Age period from 8 to 13-14 years: an active man's involvement into activity, performance of more difficult jobs, being a shepherd, integration into the environment, co-operation with contemporaries and adults. An 8-11 year old person is called a shepherd, 11-13 year old a good shepherd (ES 378-37, 79). In Kupiškis region boys till 10 years old were called "zėkiai", girls were called "mergiūkštės" (ES 378-99).

3. Age period from 15 to 18-20 years: passing from half-boy's or half-girl's life into adults life. For a person of this age social responsibility, independent activity and social maturity are characteristic. S. Daukantas in "Lietuvių būdas" describing this age period used a term "half child" (pusvaikis). "Not only the elder (bigger but also half children) were quick and active" (S. Daukantas, 1955, p. 187).

From 4 till 6-7 years children together with adults learned to do auxiliary home works (to pass, bring various things, to sweep rooms and help to feed animals). The child's responsibility was to help the elder, especially grandparents, to look after themselves. Parents did not help their child, where he could manage himself without their help.

One of the activities of such children as shepherds was conditioned by a social need to adapt to the geographic conditions, dealing with nature and a habit school. In 2nd half of the 19th century, when cattle – breeding started to develop faster, not only the children of poor but also rich peasants were shepherds.

Fig. 4. The beginning of being a shepherd

As seen from Fig. 4, the majority of children started to be shepherds from 7 – 8 years (26,1 %), therefore, these years can be considered as the starting point of being a shepherd. Every child pastured cattle for about 4 years. As the majority of children started to pasture cattle from 7 – 8 years and continued doing it for about 4 years, we can say that children pastured cattle being 7 – 13 years old. Pasturing cattle in early childhood influenced their early socialisation. Survey's data show that poor peasants' children started to pasture cattle earlier than those of the rich ones.

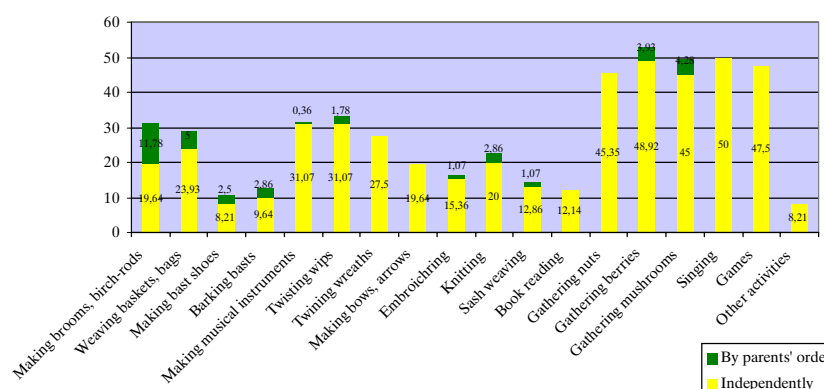
Thus, 4 – 7 year old children starting to work gained knowledge, acquired elementary work habits, accumulated social experience, learned to help each other and adapted in the environment, i. e. they socialised by taking over the elements of their traditional culture.

The period from 8 to 13 years was a period of the child's more intensive socialization at a higher level when from self – service auxiliary jobs he passed to more difficult activities (cattle – breeding, agriculture, gardening, bee – keeping). For a child of this age higher requirements were set. The child who earlier was in care of the elder now took care of the younger and passed from the sphere of his mother's influence to that of his both parents. The boy's separation from mother and learning to think and act like father was the end of his tutelage and the beginning of his more strict upbringing according to his sex. In Lithuanian folk pedagogy 8 – 13 year old children's socialisation

according to sex was always of great importance. Education according to sex, elements of which can be found in games, was continued: girls were oriented into home life, its aesthetic aspect and doing women's most important jobs (spinning, weaving, house keeping chores, washing, bread baking), boys were oriented into men's jobs (taking care of the horses, harrowing, ploughing, hay making, corn reaping).

All jobs of pasturing cattle can be divided into three groups: 1) making farm tools, working tools (e.g. baskets and brooms), 2) works related with the child's favourite sphere (carving from wood, making musical instruments, embroidering, sash weaving, 3) amusement activities and games.

As seen from Fig. 5, shepherds alternated compulsory activity with fun. The activities that were chosen at their own will dominated, so children socialised according to their bent. During this period of socialisation they gained such social experience which enabled them to pass to the period of full maturity.

Fig. 5. Children's activities as shepherds

15–18 year old man's socialization was related with his full maturity. During this period a young boy and a young girl were fully mature physically: their rights, responsibilities, social roles, work requirements and status changed. They were treated with a greater respect. This can be illustrated by such addresses: 8 – 14 year-old Jonelis, Staselé, Elenyté often “became” Jonas, Stasé, Elena.

A young man from 17 years was regarded as socially mature. He accepted responsibility and became a full-fledged member of the community. He could

attend youth meetings and behave according to the set norms of behaviour. The end of socialisation was marked by various habits that meant children's involvement into adults' world. They were analysed by A. Maccina, B. Kerbelytė and Ž. Šaknys.

The results of the child's socialisation was greatly affected by the methods widely applied by folk pedagogy (example, teaching, training, competition, prohibitions, encouragement by praising, laughing at laziness and untidiness, punishments) and by means (songs, proverbs, riddles and sayings). Upbringing methods in socialisation had some special functions: example, prohibition encouraged a child to rely on his ancestors' experience ("Do as your parents and grandparents did", "Always behave in such a way that your behaviour didn't contradict the relevant tradition", "Don't break in where unnecessary"), teaching and training taught him to do rational actions ("We learn to plough by ploughing, we learn to mow by mowing").

CONCLUSIONS

1. The research is based on a premise that in the course of history society can survive only by generalising and passing from generation to generation its experience in upbringing of children in the process of socialisation. In this research work socialisation is conceived as introduction of the young generation into the traditional society, which was attained in the ethnic culture via the interaction between the child and adults, by means of folk pedagogy under the influence of objective and subjective factors. Among the various factors affecting formation of the child, the most important is his relation with the ethnic culture in which not only children but also their parents were oriented towards the same reality and traditional way of life. The relations between the child and the environment were based on a tradition, which included the historically determined experience, and social, moral and aesthetic norms of behaviour. In the traditional culture folk pedagogy is a phenomenon and a tradition is the main condition of its functioning. The aim of socialisation in Lithuanian pedagogy was upbringing of an ideal person.

2. Analysis of the research results has confirmed the premise that socialization of the youth in the development of Lithuanian folk pedagogy can be studied only on the basis of facts from the related sciences. These facts show that Lithuanian folk pedagogy has developed over several stages from syncretic thinking and upbringing typical of the primitive society, person's enormous dependence on the environment and his close ties with nature embodied in the pagan outlook to the experience of Christian upbringing which finally formed at the junction of the 19th and 20th centuries and was integrated into the developing education.

Lithuanian folk pedagogy originated from social relations. Younger generations acquired elementary knowledge and practical skills by learning different trades, observing and imitating and, thus, accumulating experience. Children's socialisation was constantly influenced by social, technological, agricultural, cattle-breeding, military and commercial progress. For more complex equipment and tools young people needed knowledge and skills. The ethnic consciousness of younger generations was formed by the native language, customs and traditions.

3. Two ideologies – pagan and Christian – had great influence upon children's socialisation in folk pedagogy. In the pagan culture upbringing of the youth was based on animism and worshiping of nature. The essence of pagan folk pedagogy was belief in the magic power of fire and water for person's physical and spiritual renewal, the efforts to influence supernatural powers by rituals, and the personification of trees.

The Christian world outlook formed the aims of upbringing based on axiological criteria and transcendental values based on God's love. In Christian Lithuania religious and moral upbringing in family became of utmost importance.

4. In the 2nd half of the 19th century, great changes took place in social life: serfdom was abandoned, capitalism was established, and the Latin script and teaching in Lithuanian were banned. As the analysis of sources indicates, the anti-national czarist policy in official educational system could not satisfy the requirements of peasants; thus secret schools which were linked with family started functioning:

- the family preserved and continued ancient traditions of upbringing based on national consciousness and ethnic culture which still functioned as a system;
- in secret schools teaching was based on the experience of traditional upbringing in family;
- on that basis progressive trends in upbringing were formed that included teaching of the mother tongue, love of the past, respect for nature and old people;
- Lithuanian folk pedagogy, esp. folklore published in manuals and textbooks, set for the younger generation the requirements which answered the ideals of folk education as the inevitable condition of socialisation.

The ideas and practice of Lithuanian folk pedagogy acquired a social aspect; the experience of upbringing in family was treated as the model of school education and faithfulness to the traditions of folk upbringing as an important factor of national consciousness.

5. Lithuanian folk pedagogy developed as person's relations with the folk culture preserving the latter's norms of behaviour, values and outlook that determined person's education. The features of folk pedagogy such as use of the environment, familiar to the child, in upbringing, fostering of the folklore and native language, orientation to communal life and authority of the society, respect to person and the environment and the traditions accelerated the process of socialisation and helped to conform the abilities of young people with the requirements of the society.

6. The child's socialisation proceeded in the main institutions of folk upbringing such as family and rural, children and religious communities. Neighbours and acquaintances of the parents were closely related by ties of kinship and friendship: the child developed in the context of favourable relations. The way of life of the village people, which was based on important factors of folk upbringing such as nature, work, word, custom, tradition and example had a great effect.

Children matured in the family environment under the influence of folk pedagogy, which showed itself in:

- development of the experience,

- faithfulness to the ethnic and cultural traditions,
- authority of the parents and neighbours,
- conscious imitation,
- mutual support,
- respect to person, especially to working person,
- standards of common behaviour.

In the process of socialisation the role of parents was most important. Both parents participating in upbringing helped the child to form the model of behaviour in which the father's authority was inseparable from the mother's who was respected as the embodiment of high morality and purity. By their example the parents performed the functions of upbringing according to the age and sex.

The traditional Lithuanian family upbringing can not be idealised because beside the positive examples, children were influenced in the negative way by the authoritarian relations, very hard physical work, physical punishment, the disregard for hygiene in everyday life, etc. However, these shortcomings did not diminish the positive aspect of family upbringing.

Other factors of socialisation, such as contemporaries, neighbours and popular beliefs, often became models for children: the village community created collective traditions, formed public opinion and exerted control while the children community taught to communicate with and tolerate others, to understand their needs and interests, and to accept the habits of the communal life. The church infused children with religious and moral values.

7. The child's socialisation was also influenced by his nature, environment and upbringing. The influence of these factors on children of different age was not the same. There were three aims of children's upbringing: to transmit definite spiritual values to younger generations, to control and improve the influence of the environment and to develop innate qualities, as further development of the child and success of his upbringing depended on these aims. As the experience of the Lithuanian people indicates, it is possible to say that upbringing and environment are the lasting sources of human perfection, the possibilities of his/her activity, work and communication. The view on human nature and upbringing as reflected in folklore – their overrating or underrating – reveals that upbringing in family was individual and the conditions that determined the child's development were comprehended in a different way.

8. In the course of socialisation a system of upbringing was formed which conformed to the Lithuanian character and way of life. The system consisted of definite aims based on the experience and tradition of earlier generations, of assignment of more complex tasks, the use of folk pedagogy with regard to

the age and sex, the requirements based on life experience and customs, and the use of other methods of upbringing by following the example of the village wise men. The unity of moral, religious, labour and aesthetic education as parts of general upbringing greatly influenced children's socialisation. The way of life formed in childhood and youth, the orientation towards the tradition as a spiritual value, sociability, and conservatism influenced man's further development and became the traits of the Lithuanian national character.

9. In a traditional Lithuanian family moral, religious, labour and aesthetic education of children prevailed. Each of these, in its own way, influenced the process of youth socialisation: moral and religious education orientated young people towards the traditional standard of behaviour; labour education orientated towards work as the supreme value; and aesthetic education orientated towards understanding and creating of beauty. These spheres of upbringing functioned as the constituents of a whole supplementing and expanding each other.

10. Folk pedagogy was of the utmost importance for children's socialisation and formed the principles of upbringing – humaneness, naturalness and closeness to nature, ties with life, regard to the child's age and sex, continuity of traditions, empiricism and historicity. It also formed requirements for education, its content, structure and methods and, since babyhood, the traditional way of thinking, sensibility and behaviour. In the process of socialisation children, through games, work, folklore and traditions, took over the traditional system of values, became submissive, diligent and responsible. Games, especially in childhood and later in work, played a great role in the child's socialisation.

In games children imitated the activities of adults and family relations. Boys imitated men's, girls – women's standard of behaviour and respective activities. Games performed cognitive, educational and instructive functions.

Work in folk pedagogy performed the functions of the aim, principle, method and means. Young people acquired special knowledge on nature, agricultural technology, cultivation of land and cattle breeding.

The following methods were used in children's upbringing: example, habituation, instruction, explanation, advice, stimulation and punishment. The means were lullabies, games, fairy tales, songs, proverbs, idioms and special working tools made for education.

11. Socialisation of the young generation by means of folk pedagogy can enrich modern theory and practice of upbringing and education. The ideas of Lithuanian folk pedagogy, means and traditions of upbringing may be a basis in restructuring of the educational system; they can show how to establish closer ties between family and school for solving definite problems ensuing from the socialisation of youth in the changing society; they also show that upbringing and education in the family and at school can be based on live traditions and people's spiritual values.

**LIST OF SCIENTIFIC WORKS (PUBLISHED IN
RECOGNISED SCIENTIFIC PUBLICATIONS)
SUMMARISED IN THE WORK FOR HABILITATION**

Monographs

1. Vasiliauskas R. (1983). Upbringing of school children's diligence: [monograph] – Kaunas, p. 148.

Articles in Lithuanian periodical and continuous publications included into a special list approved by the Lithuanian Academy of Sciences.

2. Vasiliauskas R. (1977). Peasant's family as a centre of labour upbringing (end of the 19th century – beginning of the 20th century). // *Pedagogika ir psichologija*. – Vol. 14, p. 22-34
3. Vasiliauskas R. (1980). Ways of labour upbringing in a peasant's family (end of the 19th century – beginning of the 20th century) // *Pedagogika*. – Vol.15, p. 3-23.
4. Vasiliauskas R. (1988). Unity of the teenagers' moral and labour education // *Pedagogika*. – Vol. 21, p. 76-90.
5. Vasiliauskas R. (1989). The aims of upbringing and their achievement at the lesson // *Pedagogika*. – Vol. 25, p. 30-39.
6. Vasiliauskas R. (1990). The continuity of activity at school and institute // *Pedagogika*. – Vol. 26, p. 31-37.
7. Vasiliauskas R. (1992). Upbringing as an integral part of culture // *Pedagogika*. – Vol.28, p. 3-11.
8. Vasiliauskas R. (1993). Relationship of the components of the teaching process // *Pedagogika*. – Vol.29, p. 88-91.
9. Vasiliauskas R. (1996). Traditional upbringing and Lithuanian ethnic pedagogy // *Pedagogika*. – Vol.32, p. 132-141.
10. Vasiliauskas R. (1977). Folk pedagogy and other related sciences // *Pedagogika*. – Vol.33, p. 3-14.
11. Vasiliauskas R. (1977). The principles of traditional upbringing in Lithuanian folk pedagogy // *Pedagogika*. – Vol.34, p. 169-179.
12. Vasiliauskas R. (1998). Child's socialisation in Lithuanian ethnic culture // *Pedagogika*. – Vol.37, p. 111-122.
13. Vasiliauskas R. (1999). Mother as an educator of the child in folk pedagogy // *Pedagogika*. – Vol.39, p. 55-56.
14. Vasiliauskas R. (2000). Child's morals in folk pedagogy // *Pedagogika*. – Vol.40, p. 48-55.
15. Vasiliauskas R. (2001). Historic and cultural development of the

traditional folk pedagogy in the 2nd half of the 19th century and at the beginning of the 20th century// *Pedagogika*. – Vol.43, p. 154-162.

16. Vasiliauskas R. (2001). Games as a factor of the child's upbringing in Lithuanian folk pedagogy// *Pedagogika*. – Vol.48, p. 125-135.
17. Vasiliauskas R. (2001). Aims and tasks of upbringing in Lithuanian folk pedagogy. *Pedagogika*. – Vol. 53, p. 131-137.
18. Vasiliauskas R. (1997). Lithuanian ethnopedagogical wisdom and its reflections in writings// *Acta paedagogica Vilnensia*. – Vol. 4, p. 76-90.

Articles in foreign science magazines and collections of articles with editorial boards consisting of competent researchers of respective fields

19. Vasiliauskas R. (2000). Culturologic and historic approaches to the study of Lithuanian folk pedagogy// *Весті Беларускага дзяржаўнага педагагічнага ўніверсітэта. Штоквартальны навукова-метадычны часопіс*. – 2000, нo 2 (24), с. 12 – 15.

Articles in publications of conferences organised by international science organisations

20. Vasiliauskas R. (2000). Factors of child's development in Lithuanian folk pedagogy// *Studium Vilnense: 6th international scientific conference "Science and quality of life": Proceedings: Vilnius, June 22-24*. – Vilnius, vol. 9, No. 2, p. 125-126.
21. Vasiliauskas R. (1999). Two trends in renovation of pedagogy// *Educational reform and training of teachers: 6th scientific conference: Proceedings. Part 2: Vilnius, September 23-25*, - Vilnius, p. 261-265.
22. Vasiliauskas R. (2000). Childhood as an object of Lithuanian folk pedagogy// *social and cultural changes in pre-school upbringing: international conference devoted to the 150th anniversary of the kindergarten in Lithuania and to the 100th anniversary of the Lithuanian kindergarten: Proceedings: Klaipėda*, p. 47-49.

Other significant scientific publications

23. Vasiliauskas R. (2001). Lithuanian folk pedagogy as a subject. - Vilnius
24. Vasiliauskas R. (2000). Unity of children's religious and moral upbringing in Lithuanian folk pedagogy// *9th world-wide symposium of Lithuanian science and creative work: theses: June 21-26*. – Vilnius, p. 298.
25. Vasiliauskas R. (2000). Family ethnopedagogy in Lithuania: development and changes at the junction of the 19th and 20th centuries// *Studium*

- Vilnense: 6th international conference “Science and quality of life”:
 Proceedings: Vilnius, June 22-24. – Vilnius, vol. 9, No. 1, p.17.
26. Vasiliauskas R. (1989). Significance of folk pedagogy// Tautinė mokykla. – No.6, p.14-16.
  27. Vasiliauskas R. (1990). National consciousness in Lithuanian folk pedagogy// Tautinė mokykla. – No.5, p.13-14.
  28. Vasiliauskas R. (1995). Folk upbringing traditions in studies of Lithuanians living abroad.// Educational reform and training of teachers: conference theses: vol. 1, October 4-5. –Vilnius, p. 285-286.
  29. Vasiliauskas R. (1989). Moral upbringing and stimulation of children to work in a peasant family of Varėna district// Dubičiai/ editorial board: V. Milius (chairman), K. Račkauskas, A. Tyla, N. Vėlius, A. Vidugiris, K. Vosylytė. – Vilnius, p. 182-186.
  30. Vasiliauskas R. (1972). Labour education of children// Kernavė/ editorial board: V. Milius (chairman), A. Stravinskas, A. Tyla, N. Vėlius, A. Vidugiris, V. Vitkauskas. – Vilnius, p. 220-231.
  31. Vasiliauskas R.(1996). J. H. Pestalozzi and folk pedagogy// J.H. Pestalozzi’s pedagogic ideas: Proceedings of the republican conference: Vilnius, January 25. – Vilnius, 1996, p 59-60.
  32. Vasiliauskas R. (1996). Model of the teaching process/ Studies at a higher school: Proceedings of the conference, Book 1: Kaunas, March 14-15. – Kaunas, p. 49-53.

Dr. Romanas Vasiliauskas

Lietuvių liaudies pedagogika – jaunosios kartos socializacijos fenomenas
Habilitacinio darbo santrauka
Socialiniai mokslai, edukologija (07S)

Tir. 90 egz. 5,5 sp. l. Užsak. Nr. 02-090

Išleido Vilniaus pedagoginis universitetas, Studentų g. 39, LT-2004 Vilnius
Maketavo ir spausdino VPU leidykla, T. Ševčenkos g. 31, LT-2009 Vilnius
Kaina sutartinė